

אזמרה לשמך

פסקי הלכות ותשובות נפשי מוריגו הגאון הגדול רבי עמרם פריד שליט"א

בס"ד
גליון
פסח - ב
ניסן תשפ"ב

נידונים בהלכות פסח

תוכן עניינים

תרופות ללא טעם המכילות חמץ - נטילתן בפסח | סירופים שיש בהם טעם - נטילתו בפסח | הוראות מעשיות - נטילת תרופות בפסח וסיכום ההלכות | כשרות לפסח בבשמים תמרוקים וסיגריות | בענין מגורים בבית שיש בו חמץ והערות בדיני מכירת חמץ | בענין בדיקה, ביעור וביטול חמץ | ענייני מצות מצה | שיעור אכילת מצה | בענין ההקפדה שלא למכור חמץ בעין | בענין מכירת חמץ מוקדמת | בענין הכשרת תנורים בזמן הזה | קטניות בשבת אסרו חג של פסח | לבשל קטניות בשביעי של פסח לצורך שבת שאחריו

תרופות ללא טעם המכילות חמץ – נטילתן בפסח

תרופות שטעמן מר ואף תרופות שאין בהן טעם (להלן יבואר החילוק דבכדורים סגי דאין להם טעם ובסירופים בעינן שטעמם מר) - מותר ליטלן כל ימות השנה אף שיש בהן חששות איסורים, וכן בפסח לא רק שמותר להשהות אותם בבית אלא אף מותר לקחתם מכמה טעמים ולהלן יתבאר צדדי היתר והאיסור.

א. היתר נותן טעם לפגם (נטל"פ)

תרופות שטעמן מר ואף תרופות שאין בהן טעם מותר ליטלן כל ימות השנה ללא כשרות וכן בפסח, מטעם שאפילו מעורב בהן איסור או חמץ - הוא איסור שמעורב בהיתר, והוא נותן טעם לפגם, ומבואר בע"ז (סז) ובשו"ע (יו"ד סי' קג) שמותר, וכדין גריסים המעורבים בחומץ של יין נסך שמותר לאכלן דשיכר הוא נותן טעם לפגם, וגם באיסור חמץ בפסח יש ראשונים שמתירים נותן טעם לפגם (עי' תוס' ע"ז סו, ורא"ש שם, ותשו' הרשב"א תשו' תצט, ור"ן פסחים דף ל), וכן פוסק השו"ע או"ח סי' תמז סעי' י. וגם לדעת הרמ"א שמחמיר בנותן טעם לפגם בפסח - אם נעשה נותן טעם לפגם לפני פסח שרי כמבואר בסי' תמז סעי' ב, וגם לצורך חולה לכאוי יש להקל דהרי במקום שאין מנהג ידוע להחמיר, המיקל לא הפסיד בנותן טעם לפגם (עיי"ש בסעי' י' ובמ"ב שם).

האם שייך היתר של נטל"פ כשהחמץ הוא רוב

ובמקרה שהתרופה מכילה עמילן שהוא חמץ והוא רוב בתרופה, יש פלוגתא בזה אם כשהרוב הוא האיסור ומיעוט היתר אמרינן בזה קולא דנותן טעם לפגם, דלדעת הרשב"א ההיתר דנותן טעם לפגם הוא משום ביטול ברוב, וא"כ ודאי דרק אם רוב היתר שרי, ולדעת הר"ן (ע"ז סז) שההיתר של נותן טעם לפגם הוא משום שאינו נהנה, יל"ע אם בעינן רוב היתר או אפילו ברוב איסור מותר, ונחלקו בזה האחרונים: דעת רעק"א (בתשו' קסו) שלפי דעת הר"ן שרי נותן טעם

לפגם אף שהרוב הוא איסור, אכן החזו"א (יו"ד סי' ל) חולק וסובר דאף לדעת הר"ן צריך שיהיה רוב היתר. ולהלכה פסק השו"ע (יו"ד סי' קג) 'יש מי שאומר דבעינן רוב היתר', וביד יהודה שם בסי' קג' (סק"ח) נתקשה בלשון זה, דמשמע מהשו"ע שיש חולקים, ולדעתו אין חולק בזה, יעו"ש.

ולמעשה צריך לברר בכדור תרופה המכיל עמילן או חמץ אחר האם העמילן שבו הוא מיעוט (וכך הוא בדר"כ), או שהוא רוב.

ב. היתר נפסל מאכילת אדם (נבלה שאינה ראויה לגר)

ישנו היתר נוסף לנטילת תרופות בפסח, שהחמץ שבתרופה נפסל מאכילת אדם, ובשאר איסורים שנפסלו מאכילת אדם הרי הם מותרים באכילה ואף באיסור שהוא בעין, ולכן אף אם האיסור הוא רוב שרי, אכן נחלקו האחרונים אם אסור מדרבנן לאכול איסור שנפסל מאכילת אדם, דעת המנחת כהן (ח"א פ"ט) שאסור לאכול ורק בנותן טעם לפגם הקילו לאכול כיון שנתערב בהיתר [ואף אם ההיתר הוא מיעוט כ"כ שם וצ"ע מהנ"ל] ואם נאסר נפסיד את ההיתר והוא דיעבד, דנותן טעם לפגם שרי דיעבד אבל כשהאיסור הפגום בעין הוא כלתחילה ואסור עכ"ד שם, אכן הפר"ח (יו"ד סי' קג) חולק וסובר שיש בזה רק משום 'בל תשקצו' אבל אין בזה איסור מצד האיסור שבו ולא מקרי לכתחילה כיון שהאיסור כבר נפסל, ואף שלא נתערב בהיתר מותר וכיון דהוי עפרא בעלמא מותר לאכול, ורק לפסול את זה לכתחילה אסור, עכ"ד הפרו חדש, ע"ש. וכן דעת החזו"א (או"ח סי' קטז' סק"ז).

ויש לעיין לדעת המנחת כהן שאסור לאכול איסור שאינו ראוי למאכל אדם מדרבנן דהוי כלתחילה, אם רק בבריא זה יהיה אסור אבל בחולה הצריך לזה אולי הוא כדיעבד, ויל"ע בזה. ועכ"פ לדעת הפר"ח והחזו"א שרי לכתחילה כשאין בזה משום 'בל תשקצו', וגם איסור 'בל תשקצו' מסתמא מותר בשביל רפואה (ועי' או"ח סי' ג' וסי' צב ויו"ד סי' קטז).

צד לאסור מדין אחשביה (אף שנפסל מאכילת אדם)

ומצד אחר יש סברא לאסור לאכול נפסל מאכילת אדם כמו שמצאנו לגבי חמץ בתרומת הדשן (סי' קכט' וט"ז סי' תמב ס"ק ח ומ"ב שם ס"ק מג) בביאור דברי הרא"ש (רפ"ב דפסחים) שאסור לאכול חמץ שנפסל מאכילת כלב מדין

הפר"ח באו"ח סי' תמב פסק כדעתם דמותר לאכול] וביאר התרומת הדשן סי' קכט והט"ז סי' תמב סק"ח והמ"ב שם ס"ק מג דאסור מדרבנן מדין אחשביה [ובב"ח בס"י תמ"ב נראה שאסור מהתורה שביאר שם דה"ט דאסור באכילה כיון שנאכל ע"י תערובת נחשב אכילה עיי"ש] וא"כ יהא אסור ליטול את התרופות.

סתירה בדין זה האם מותר ליטול את התרופה בין דין תריאקה לשלא כדרך אכילה

וגם מצינו בס"י תמב ס"ד דתריאקה שאינו מאכל כל אדם וכתבו בגר"ז ובמ"ב שזה אינו אלא מאכל חולים וכבר כתב הרבנו מנוח על הרמב"ם פ"ד מחו"מ ה"י **שזה מקור דין תריאקה פי' שזה רפואה ואסור לאכול ופי' במ"ב ס"ק כא דאסור לאכול מדין אחשביה** וא"כ לכאורה יהא אסור לקחת תרופות שאין בהם טעם בפסח דהא הכא מיירי בתערובת וכמו כן פירשו הגר"ז והמ"ב ע"י רבינו מנוח הנ"ל דהכא מיירי במאכל חולים וא"כ מבואר דאף ברפואה בתערובת שייך אחשביה ואסור באכילה אכן הדבר צע"ג דהרי מקור דין תריאקה הוא ברמב"ם **והרי הרמב"ם עצמו כתב בפ"ה מיסודי התורה דמותר לאכול חמץ בפסח שלא כדרך אכילה כגון שעירב בו דבר מר וא"כ אמאי אסור הכא הרמב"ם לאכול תריאקה** ולכאורה צ"ל דמיירי ביש בו טעם טוב בתריאקה רק אין הבריאים רגילים לאכול אבל באמת אם זה מר שרי מדין שלא כדרך אכילה ולפי"ז דמיירי ביש בו טעם טוב והטעם דמותר להשהותו יתבאר להלן בס"ד א"כ הטעם דאסור באכילה יתכן שאי"צ להגיע לדין אחשביה וכמו שכתב המ"ב בס"ק כא, ובגר"ז יש בזה דרך אחרת עיי"ש בסעי' כב, ויל"ע היטב בזה. ואם אי"צ להגיע לדין אחשביה א"כ אין לנו מקור שיש אחשביה גם ברפואה.

ג. היתר מדין שלא כדרך אכילה והאם שייך 'אחשביה' ברפואה

וייתכן שברפואה אין אחשביה והראיה לזה מהא דהתירו שלא כדרך אכילה לחולה ואף בחמץ בפסח וכמו שכתב הרמב"ם בפ"ה מיסודי התורה ומש"כ הרא"ש בפ"ב דפסחים והכי קי"ל וכנ"ל דנפסל מאכילת כלב אסור באכילה והוא משום אחשביה וכנ"ל מתרוה"ד ואף שזה שלא כדרך אכילה צ"ל דמיירי בבריא שאסור לו לאכול מדין אחשביה וגם לא התירו לבריא שלא כדרך אכילה וכמבואר ביו"ד סי' קנה [דלא כהמרדכי פ"ב דפסחים בשם ראב"ה שמתיר שלא כדרך אכילה אף לבריא ועיי"ש בש"ך ביו"ד סי' קנה] אבל בחולה התירו שלא כדרך אכילה וממילא יהא מותר לאכול נפסל מאכילת כלב בפסח דהוי שלא כדרך אכילה.

'אחשביה', והכי נמי בשאר איסורים יש לדון כן, ועי' בחזו"א (או"ח סי' קטז ס"ק כ) שביאר דסברת 'אחשביה' שייך רק בחמץ דאי"צ סיבה ראשונה אלא מציאת החמץ היא סיבת האיסור, משא"כ נבילה שנסרחה כי אחשביה הוי כבשר שנפל מן השמים דכל איסורו הוא משום שנתנבלה וכיון שנסרחה פקע איסורו עיי"ש.

ראיה שאין לאסור מדין אחשביה

והנה מצינו [ביו"ד סי' פ"ז סעי' י] ברמ"א שיעור הקיבה שמיבשים אותו וממלאים אותו חלב מותר, והש"ך [שם ס"ק לג] כתב דהוא הדין בני מעיים ובפמ"ג [שם בש"ד] כתב דבשר אסור וכבר השיגו עליו מדברי הש"ך [סי' קיד ס"ק כא] דאף בשר יבש כעץ מותר ועי' נוב"ק יו"ד סי' כו ועי' פר"ח סי' קג על דברי הש"ך סי' קג סק"ב ועי' שם בפמ"ג, וא"כ גם תרופות שאין בהם טעם אם הם כדורים שאין בהם טעם שרי.

האם שייך היתר נפסל מאכילת אדם בתרופה נזלית

יש לחלק בין משקה לאוכל, שמשקה אינו ראוי למאכל אדם רק אם הוא מר, משא"כ מאכל שדי בכך שאין בו טעם.

אכן אם התרופה היא משקה הרי בכל מים אין טעם כ"כ ולכן בשותה שלא לצמא אין מברך וגם הרי מצינו ברמב"ם פ"י מטומאת אוכלין שהיוצא מן האוזן ומן החוטם, ומי רגלים של אדם מטמאין טומאת משקין ואף שמבואר בפ"ב מטומאת אוכלין שאוכל שנפסל לאכילה אין בהם קבלת טומאה ומבואר מזה דאף משקה כזה חשיב ראוי למאכל אדם וגם מצינו בבכורות ד"ז וביו"ד סי' פא דמ"ר של מינים טמאים אסורים בשתיה ותמה בחזו"א יו"ד סי' יב סק"ז דהרי"ז נפסל מאכילת אדם וברור דיוצא מן הטמא אם נפסל מאכילה שרי וכתב החזו"א דלא מקרי נפסל מאכילת אדם אלא אם טעמא זרא לבני אדם אבל אם טעמא נאכל אפילו ע"י הדחק לא מקרי נפסל אע"פ שנפשו של אדם קצה בזה מפני שבא ממקום מאוס עכ"ל ומבואר שלא כל דבר שאינו טעים כ"כ מקרי אינו ראוי למאכל אדם ועכ"פ במשקה. אכן באוכל מצינו שאף יבש כעץ מותר שאינו מר, אכן במשקה בעינן מר, שטעמא זרא לבני אדם.

חילוק בהיתר זה בין שאר איסורים בימות השנה לאיסור חמץ בפסח

וכ"ז בשאר איסורים שסגי נפסל מאכילת אדם אכן בפסח בעינן נפסל מאכילת כלב או נפסל מאכילת אדם ואינו ראוי לחמע בו איסות אחרות כמו שנתבאר להלן עמוד ג' [עי' פסחים כא' ו- מה', ואו"ח סי' תמב], ובנפסל מאכילת כלב לגבי פסח כתב הרא"ש רפ"ב דפסחים דאסור לאכול [ודלא כדעת הרז"ה והר"ן רפ"ב דפסחים דמותר אף לאכול

סירופים שיש להם טעם - אך אינו ערב לרוב האנשים - ומכילים חמץ, האם מותר ליטלם בפסח

סירופים שיש בהם טעם אבל הטעם שבהם הוא לא טעם טעים כ"כ [לא מר], אם רוב האנשים לא אוהבים את הטעם הזה לכאורה הן נותן טעם לפגם דלפי השו"ע סי' תמז' סי' שרי בפסח ועי' תוס' ע"ז סי' ובתשו' הרשב"א תצט', ואף לדעת הרמ"א שם דפליג ואוסר נותן טעם לפגם בפסח מ"מ הא מבואר שם דבמקום שאין מנהג ידוע לאסור נותן טעם לפגם המיקל לא הפסיד וא"כ לכאורה לצורך חולה יש להקל בנותן טעם לפגם ואם רוב האנשים אוהבים את זה לכאורה אף אותם שלא אוהבים את זה אסור להם. ויל"ע ובפרט לשי' הר"ן ע"ז סי' דהיתר נותן טעם לפגם הוא משום שאינו נהנה וצ"ע. וכשרוב האנשים לא אוהבים את זה וכן"ל. דשרי לאותם שלא אוהבים את זה ויל"ד לאלו שאוהבים את זה ולרשב"א דהיתר נותן טעם לפגם הוא מדין ביטול ברוב א"כ יל"ד דשרי אף לאותם שאוהבים כיון דרובם אינם אוהבים את זה א"כ הו"י בטול ברוב אכן לר"ן ע"ז סי' דהוא מטעם דאינו נהנה א"כ לאותם שנהנים מזה לכאורה אסור ויל"ע.

דין שהייה בסירופים (תרופות) שטעמם טעים וטוב ללא מכירת חמץ, וראיה לזה מדין תריאקה שמותר להשהותו בביתו ואסור לאוכלו

תרופות שיש בהם טעם טוב יל"ע אם מותר להשהותם בבית בפסח בלא מכירת חמץ דהרי תריאקה מבואר בסי' תמ"ב סי' א' וסי' ד' דמותר להשהותו בבית ומקורו הוא מהרמב"ם פ"ד מחו"מ ה"י והי"ב ותריאקה הוא אינו מאכל כל אדם אלא מאכל חולים כמבואר בגר"ז ומ"ב סי' תמ"ב ועי' שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תע"א ותקמח' ורבינו מנוח על הרמב"ם שם וא"כ לכאורה אף אם יש בהם טעם הרי הוא אינו מאכל כל אדם ויל"ע בזה דאפשר דאף דאין בריאים רגילים לאכלו מ"מ ראוי הוא אף לבריאים ואולי כל מה שמותר הוא רק שאינו טעים ולכן רק חולים אוכלים את זה אבל אם יש בו טעם דראוי לבריאים אולי אסור.

טעם להיתר שהייה כיון שהחמץ שבהם לא ראוי למאכל אדם ולא ראוי להחמיץ עיסות אחרות

והנה טעם היתר בתריאקה להשהותו בבית יש בזה כמה היתרים [עי' לשון הרמב"ם שם ה"י ושו"ע שם סעי' א' שהרי נפסד צורת החמץ] בחזו"א או"ח סי' קטז' מבואר דהוא מטעם דאינו ראוי למאכל אדם וכיון שהוא בתערובת דברים אחרים אינו ראוי להמנע בו עיסות אחרות ולכן אף דלא נפסל מאכילת כלב שרי להשהותו כהרמב"ם פ"א מחו"מ ה"ב

ומה שהתיר הרמב"ם לאכול שלא כדרך אכילה בחמץ הוא רק לחולה וכמו שכתב המחנ"א על הרמב"ם הל' מאכלות אסורות והטעם דאין בזה אחשביה או משום דבחולה אין אחשביה כיון דכוונתו לרפואה וברפואה אין אחשביה וכן כתב יד אברהם ביו"ד סי' פד וקנה ובשו"ת כתב סופר סימן קי"א ובשו"ת אג"מ ח"ב סי' צב וח"ג סי' סב דברפואה אין אחשביה או שהתירו אחשביה לצורך חולה או שבשלא כדרך אכילה אין כאן אחשביה אך זה יקשה מד' הרא"ש דחרכו אסור לאכלו ולכאורה גם זה הוא שלא כדרך אכילה ומ"ש זה מעירב בו דבר מר, ובתרופות שהחמץ שבהם הוא העמילן כתב החזו"א באו"ח סי' קטז סק"ז דל"ש בזה אחשביה כיוון דהעמילן בא רק בשביל לדבק את התרופה והוא לא חלק מהחומר המרפא לכן ל"ש בזה אחשביה עכ"ד החזו"א ומשמע מדבריו דאם החמץ הוא חלק מהחומר המרפא זה אסור דיש אחשביה גם ברפואה וזה קשה כנ"ל מהא דכתב הרמב"ם דשלא כדרך אכילה שרי בחמץ ומיירי עכ"פ בחולה וא"כ מוכח דל"ש אחשביה לרפואה וצ"ל או דמיירי החזו"א בבריא שמותר לו לאכול ויטמנים שיש בהם עמילן מחמץ או דמיירי שיש בהם טעם טוב ויל"ע בזה.

סיכום למעשה בתרופות חמץ שאין בהן טעם

העולה מכל הנ"ל דבתרופות שאין בהם טעם יש בהם כמה היתרים והוא דאם הרוב היתר הו"י נטל"פ דשרי לדעת השו"ע אף בפסח ואף לדעת הרמ"א דאוסר בפסח יש להקל דהו"י נטל"פ קודם פסח וכ"ש בשאר איסורים שרי נטל"פ ואם הרוב הוא איסור יל"ד להקל בו מדין שלא כדרך אכילה דשרי בכל האיסורים ואף בפסח ומדין נפסל מאכילת אדם שאינו ראוי לחמץ ואף דבפסח אסור לאכול נפסל מאכילה [או מאכילת כלב או אף מאכילת אדם בתערובת באופן שאין ראוי לחמץ] עדין אחשביה לצורך חולה לא אסרו בזה וגם בשאר איסורים דמי לבשר יבש כעץ דשרי ובפסח יל"ד אם שרי חמץ יבש כעץ ועכ"פ אם התרופה מרה שרי מדין הנ"ל דשלא כדרך אכילה ומדין נפסל מאכילה וכן"ל ואם התרופה אין בה טעם כלל יל"ד אם טעם היתר ביבש הוא משום שלא כדרך אכילה ואז שרי אף בפסח או מדין נפסל מאכילה ואז יש לדון אם הו"י נפסל מאכילת כלב או רק מאכילת אדם ואז אם הרוב איסור אז אסור לאכלו אם הו"י רק נפסל מאכילת אדם וכ"ז בכדור דבזה יל"ד אם יש להקל ברוב איסור כשאין טעם כלל אבל במשקה בעינין שיהא מר כדי שיהא מותר לשתותם לחולה מדין שלא כדרך אכילה ומדין נפסל מאכילת אדם [ובשאר איסורים אם זה נפסל מאכילת אדם שרי לאכלו לדעת הפר"ח והחזו"א אף לבריא באופן שאין בל תשקצו].

וכהר"ן פסחים [י"ג ע"ב בדה"ר] ודלא כהראב"ד שם וע' מ"ב ס' תמב' סק"י ובה"ל ס' תמב' סעיף ט' דהכי נקטינן.

טעם נוסף להיתר שהייה מדין כופת שאור שיחדו לשיבה

ויש עוד טעם להיתר דהוא מדין כופת שאור שיחדו לשיבה ומבואר בפסחים מה' ואו"ח ס' תמב' ס"ט דמותר להשהותו אם עשה שינוי צורה דכל חמץ שיחדו לא לאכילה ועושה מעשה שמשנה את החמץ מצורתו מותר להשהותו ואף אם רק טח בטיט ויכול לגרור הטיט ומתחת הוא ראוי לאכילה מ"מ שרי כמבואר שם עי' במ"ב ושעה"צ שם, וה"נ התרופות שיחדם לא לאכילה ועושה מעשה שמשנה את החמץ מצורתו מותר להשהותו וא"כ לכאן לפי ההיתרים הללו יש נפק"מ בזה דאם הטעם משום כופת שאור שיחדו לשיבה לכאן אף דיש בהם טעם טוב יל"ד להקל אכן אם הטעם הוא משום שאינו ראוי למאכל אדם בתערובת א"כ אם הטעם הוא טוב יל"ע אם נחשב אינו ראוי למאכל אדם כיון דאין הבריאים רגילים לאכלו אף שיש בו טעם ויל"ע בזה, (ויש להעיר עוד בזה דיתכן דתריאקה היה ממש דבר מאכל הראוי לאכילה אלא שלא היה מאכל כל אדם).

יש להסתפק האם למעשה מותר להשהות בבית סירוף עם טעם טוב ללא מכירת חמץ

נמצא דלמעשה לא ברור אם אדם שלא עשה מכירת חמץ כלל ויש בביתו מלפני פסח או שקנה בפסח מבית מרקחת שלא עשו מכירת חמץ [או אף באופן שכן עשו מכירה ונתכוון הקונה לזכות בזה בעת הקניה או אף בסתמא] תרופה שיש בה טעם ויש בה ודאי חמץ [דאילו יש בה ספק יש בזה הרבה פרטים ויש אופנים דשרי ואכמ"ל] אם מותר להשהות בביתו או צריך לבערו [ויש לעין דאין מבער משקה חמץ כגון סירוף שיש בו טעם מחמץ איך שורפו ולכן ישפכנו לבית הכסא ולדעת המ"ב ס' תמה' סק"ה יוצא בזה יד"ח ואף לדעת החזו"א ס' קיח' שחולק ע"ז כאן יודה ואם עשה מכירת חמץ או שקנה מבית מרקחת שעשו מכירת חמץ אם התכוון לא לזכות בזה בעת הקניה נמצא דהוי של עכו"ם [וצריך ליזהר מאופנים שונים שיכולים לגרום שיהיה אחריות על הישראל] ואז יש אפשרות להשתמש בתרופה אם זה סירוף לאדם גדול ע"י שיערב בזה דבר מר [כגון מלח וכו' עי' רמב"ם פ"ד מהל' מאכלות אסורות] ואז יהא מותר לשתותו דהוי שלא כדרך אכילה ומותר לחולה למקילים בשלא כדרך אכילה בחמץ וכנ"ל ויש מחמירים בזה וכנ"ל.

דין אכילה - האם תריאקה הוא מאכל טעים או שאינו טעים (ובזה תליא אם יש ממנו ראייה לנד"ד)

והנה מבואר שם ברמב"ם ובשו"ע דתריאקה אסור לאכלו

ויל"ע דאם הטעם הוא פגום ואינו ראוי לאכילה הרי לדעת השו"ע בסי' תמז' ס"י נותן טעם לפגם מותר בפסח וא"כ אמאי אסור לאכלו בתריאקה והרי הוי נותן טעם לפגם דלכה"פ הוי פגום קצת אף אם זה כן נקרא נבילה הראויה לגר ולכאן מוכח מזה דתריאקה יש בזה טעם טוב ואפ"ה שרי כיון דאין בריאים רגילים לאכלו מהטעמים שנתבאר לעיל ולאכלו אסור ולהמ"ב הטעם שאסור לאכלו הוא משום אחשביה ולהגר"ז יש בזה דרך אחרת ואכ"מ ועכ"פ דנותן טעם לפגם שרי לאכלו בפסח ואין בזה משום אחשביה וא"כ אמאי כאן יש בזה אחשביה ולכאן מוכח דלא מיירי בתריאקה נותן טעם לפגם אלא שיש בו טעם טוב וכנ"ל.

האם יש היתר לקחת סירוף טעים המונח ברשותו ולמררו ולאוכלו מדין 'שלא כדרך אכילה'

וכמו כן צ"ע דאם תריאקה אין בו טעם טוב אמאי אסור לאכלו דהרי שלא כדרך אכילה מותר [פסחים כד' ע"ב] עכ"פ לחולה ויש בזה פלוגתא גדולה בראשונים ואכמ"ל אכן יש לעיין אם מותר אכילה שלא כדרך בחמץ וכן אם מותר הנאה שלא כדרך הנאה בחמץ והנה בפסחים לט ע"ב תנן דלא ילעוס חיטים ויניחם ע"ג מכתו וכ"ה ברמב"ם פ"ה מחו"מ הי"ט וכ"ה באו"ח ס' תסו' והק' הראשונים דלישתרי מדין שלא כדרך הנאתו עי' פסחים כד' ע"ב ויש בזה כמה תירוצים בראשונים בפסחים כד' ולט' תי' א' כתב המאירי דהוי דרך הנאתו בתי' שני כתב המאירי וכ"כ בספר ההשלמה ובספר המכתם ובספר המאורות דהתם אסור משום בל יראה ובמהר"ם חלאוה פסחים כה' ע"ב כתב לגבי להניח חלב ע"ג מכה דפטור אבל אסור דלצורך מכה לא הותר שלא כדרך הנאתו ורק לחולי הותר ולפי"ז גם אפשר ליישב המשנה הנ"ל ומדברי שאר הראשונים מבואר דהתירו שלא כדרך הנאתו אף במכה ולא רק בחולי ובביאור הגר"א יו"ד ס' קנה' ס"ק כד' יישב דכיון דאפשר לרכך החיטים במי פירות לא הותר שלא כדרך הנאתו בחמץ, והנה ברמב"ם פ"ה מיסודי התורה ה"ח כתב בד"א שאין מתרפאין וכו' בזמן שהן דרך הנאתו וכו' או חמץ בפסח וכו' אבל שלא כדרך הנאתו כגון שעושין לו רטיה או מלוגמא מחמץ וכו' או שמשקין אותו דברים שיש בהן מר מעורב עם אסורי מאכל שהרי אין בהן הנאה לחיך הרי"ז מותר ואפילו שלא במקום סכנה וכו' עכ"ל ובכ"מ שם הביא מהאורחות חיים והרשב"א דמיירי בחמץ של נכרי ובזה שרי שלא כדרך הנאתו ומשמע דשלא בדרך הנאה מותר אף במכה ולא רק בחולי, והמ"א והמ"ב בסי' תסו' פסקו כן דבשל נכרי מותר שלא כדרך הנאתו ומבואר דקיי"ל שלא כדרך הנאתו שרי לצורך מכה ומיחוש אם א"א בדרך היתר עייש"ה במשנ"ב ובספר מגן האלף תמה על המג"א דהתירו שלא כדרך רק בחולי ולא במכה אמנם כבר

מר מותר מיירי רק באסורי אכילה ולא בחמץ בפסח דמיירי גם לעיל שם ולדבריו באכילת תריאקה אסור מן הדין דלא הותר שלא כדרך בחמץ אכן בפוסקים כתבו דהוא מדין אחשביה וכנ"ל וצ"ע.

פלוגתת האחרונים למעשה בתריאקה בחולה ובפסח לגבי אכילה ולגבי הנאה

ומבואר דהמחנ"א והאמרי בינה נקטו דתריאקה הוי שלא כדרך אכילה והא דלא הותר לאכול תריאקה להאמרי בינה הוא משום דחמץ לא הותר אכילה שלא כדרך ורק הנאה שלא כדרך הותרה ולהמחנה אפרים באמת לחולה שנפל למשכב מותר לאכול תריאקה דהוי שלא כדרך וכן בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקמ"ח צידד דאפשר דרק לבריא אסור תריאקה אבל לחולה מותר תריאקה ועי' בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תע"א ואפשר דאף המ"ב שפירש דמיירי במאכל חולים מירי בבריא שאוכלו וצ"ע, ובשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תע"א מבואר דהא דמותר כל השנה לאכול תריאקה אף דיש בו בשר אפעה עי' רא"ש פסחים פ"ג סי' ד' הוא משום שלא כדרך אכילה ועי' בתרומת הדשן סי' קכט דמבואר דמדמי ליה לדיו שיש בו שיכר דנפסל מאכילה עיי"ש וצ"ע ומבואר מכל הנ"ל לכאו' דתריאקה אין בו טעם טוב אכן ברבינו מנוח על הרמב"ם שם פ"ד מחו"מ ה"י והי"ב פירש דתריאקה עושין אותו עוגות ונילוש בדבש ואינו נעשה אלא למלכים או לאנשים אשר נשכם כלב שוטה או הכישם נחש ועקרב וסיבת היתר השהיה הוא משום ספק נפשות [ודבריו מחודשים דבכה"ג הוי ספק פיקו"נ] אכן ברמב"ם שם פ"ד מחו"מ מבואר שטעם ההיתר שתריאקה מותר לקיימו בפסח שהרי נפסדה צורת החמץ וצריך ביאור לדברי רבינו מנוח איך יפרש דברי הרמב"ם ומ"מ הא דאסור לאכול הוא לא משום אחשביה אלא כיון דיש טעם טוב אסור לבריא או לחולה שאין בו סכנה לאכול ולדברי האמרי בינה אף דאין בו טעם טוב אסור מן הדין ואין בו היתר דשלא כדרך אכילה.

דברי המקור חיים דאע"ג דהוא שלא כדרך אכילה שייך ביה משום 'תשביתו'

ובמש"כ לגבי חמץ אם יש בזה היתר דשלא כדרך הנאה ואכילה הנה מצינו איסור אכילת שאור עי' ביצה ז' ע"ב דאינו ראוי לאכילה ואפ"ה אסרה תורה אכילתה וברבינו דוד פסחים מ"ה ע"ב מבואר להדיא דהאוכל שאור אף בפני עצמו חייב אף שאינו ראוי לאכילה וכ"מ בר"ן פסחים מה' וכמו שהוכיח מזה המקור חיים סי' תמב' סק"ב ועיי"ש במקור חיים שהק' דליפטר משום שלא כדרך אכילה ות' דאין איסור משום לא יאכל חמץ אלא משום תשביתו דמשמע שלא ע"י אכילה ודעתו דלא רק בשאור אלא אף בחמץ בפת שנתעפשה שאינו ראוי לאכילת אדם אסור

נתבאר דיש כמה ראשונים דס"ל דאף במכה שרי ולכאורה כן נקטינן להלכתא כמבואר במג"א ומ"ב הנ"ל ועדיין צ"ע בזה.

[והפר"ח שם בסי' תסו' הביא את דברי הכ"מ הנ"ל בשם הארחות חיים והרשב"א דכותיה פסקו המג"א והמ"ב דברטיה של עכו"ם מותר להניח על מכתו ותמה הפר"ח דאע"פ שאין דעת הישראל לזכות בו כמו בסי' תמח' בדורון שמביא העכו"ם והרי מבואר שם דבעינן שלא יהא ניכר מתוך מעשיו שחפץ בדורון ובכאן אדרבא ניכר מתוך מעשיו של הישראל שחפץ במלוגמא ומה יועיל שאין דעתו לקנותו וכתב דאולי הוי רק חומרא דרבנן ולפיכך בחולה אין להחמיר ועוד כתב דיש בזה משום רוצה בקיומו חשש דרוצה בקיומו ועי' שעה"צ סק"ה שהביא סוף דברי הפר"ח עיי"ש עוד ועי' במקור חיים סי' תסו' שתמה דמדברי התוס' פסחים כט' [וצינו המג"א שם] מבואר דכיון שנפסד הדבר קונה זה הישראל וגם מדברי הט"ז סו"ס תנד' לגבי מצה דהוי לכם ועי' במגן האלף שם מש"כ בזה ועי' בכתבי קה"י החדשים פסחים סי' עט שכתב שהרשב"א חולק ע"ד התוס' פסחים הנ"ל וס"ל דאף באכילה שייך לומר דאינו מכין לזכות וגם בקו"ש פסחים אות קלא הוכיח כן מדברי הרשב"א ב"מ פ"ח ור"ן נדרים לד' דס"ל כרש"י פסחים כ"ט דאף באכילה יכול לכוין לא לזכות וכן מבואר להלכה במשנ"ב סי' שמג' סק"ה ובסי' תנ' ס"ק יח' וכמו שיתבאר בהמשך בס"ד].

ישוב הסתירה ברמב"ם האם 'שלא כדרך' הוא גם בחמץ

והנה לגבי תריאקה כתב הרמב"ם דאסור לאכול וכתב המחנה אפרים הל' מאכלות אסורות דמשמע דאיירי אף בחולה וא"כ קשה הא כתב הרמב"ם פ"ה מיסודי התורה הנזכר לעיל דהותר שלא כדרך אף בחמץ בפסח וכתב המחנ"א ליישב דכיון דלדעת הרמב"ם באכילה איכא מלקות ובהנאה ליכא מלקות ובאר המחנ"א דהטעם הוא דחמור אכילה מהנאה דהנאה אינו מפורש בתורה ולכן גם לגבי שלא כדרך רק בהנאה מותר במיחוש בשלא כדרך ולא באכילה דשם הותר בחולה שנפל למשכב ולא במיחוש עכ"ד ונמצא דא"כ בתריאקה שכתב הרמב"ם והשו"ע דאסור לאכול הוא רק במיחוש אבל בחולה שנפל למשכב מותר לאכול תריאקה בפסח ובאמרי בינה דיני פסח סי' ז' כתב ליישב קו' מחנה אפרים דיש לחלק בין איסורי אכילה דהותר שלא כדרך לאיסורי הנאה דלא הותר שלא כדרך דאף דאין החיך נהנה ממנו מ"מ יש כאן הנאת מעים וע"כ בתריאקה דהוי חמץ אסור לאכול ולדבריו מש"כ הרמב"ם בפ"ה מיסודי התורה הנ"ל דאף בחמץ הותר שלא כדרך הוא רק במלוגמא ולא באכילה ומש"כ הרמב"ם שם שעם עירב דבר

לאכלו וגם משום לתא דקנין אם מכיין להדיא לא לזכות בו א"ש וע"ע בשו"ע הרב בס"י תנ" שכתב שא"א ע"י קטן מותר לגדול להאכיל את לקטן עיי"ש וצ"ע בכ"ז] דאיסור ספיה לקטן לא נאסר לומר לקטן [ולכאורה הו"י ספיה לקטן שיספה לקטן וצ"ב] ואם הקטן יוכל ליקח בעצמו - שיקח בעצמו.

אם קודם הפסח היה ס' נגד החמץ הרי הוא בטל בשישים

וכ"ז כשאין ס' נגד החמץ אבל אם יש ס' נגד החמץ אז יש להקל בזה [ואף שיש טעם בסירופ] דהו"י לח בלח בטל ואינו חוזר וניעור ע"י ס' תמב' ס"ד ברמ"א ובס"י תמז' ס"ד ברמ"א ואז גם בלא מכירת חמץ לנכרי מותר להשהותו בביתו ואף מותר לאכלו.

האם יש ביטול בשישים כששמים את החומר בכונה

ואף דהרי מערבים בכונה כי רוצים שהחמץ יהיה שם ומבואר במג"א ס' תמב' סק"א וש"ע הרב ס' תמב' ובקו"א שם סק"ה עפ"י תשו' הרשב"א [ח"ג ס' ריד'] ומבואר ביו"ד ס' קלד' ס"י וצ"ע המשנ"ב ס' תמז' סק"י דבכה"ג אין ביטול ברוב מ"מ הא הנוב"ת או"ח ס' נ' כתב דיש ראשונים דפליגי ע"ז וסברי דכן מהני בכה"ג ביטול ברוב וכן יש עוד צדדים להקל בזה גם לפי הרשב"א לכן לצורך חולה יש מקום להקל לשתות סירופ שיש בו חמץ הבטל בס'.

האם מועיל ביטול בשישים כשהחמץ עביד לטעמא

אך אם מה שנותן טעם הוא חמץ כגון החומר סורביטול הו"י מילתא דעביד לטעמא דלא בטל ואסור לגדול לאכלו אכן לקטן אפשר להקל כיון דלדעת הש"ך בס"י צח' ס"ק כט' רק מדרבנן לא בטל א"כ לדעת הרשב"א יבמות קיד' ע"י בה"ל ס' שמג' ספיה בדרבנן לצורך הקטן מותר [וע"י שו"ת הרשב"א ח"א תשו' צב' ומובא בחי"א כלל סו' שכתב שזה להלכה ולא למעשה וע"י ש"ך יו"ד ס' פא' ס"ק כא ובגליון מהרש"א שם וע"י בשו"ת הרשב"א הנ"ל]. אכן רעק"א כתב שם בשם הר"ן דהוא איסור דאורייתא וגם בתריאקה לכאו' מיירי שערבו בכונה ואפ"ה הרמ"א בס"י תמב' ס"ד מיקל בזה אף באכילה [אם הרמ"א מיירי אף דיש בו טעם וכנזכר].

ובפרט דיש לדון איך זה החמץ דהחומרים כגון העמילן או הסורביטול, מניטול, שמופקים מעמילן שיתכן שמגיע מחיטה וצריך לדעת את אופן היצור אם אכן החיטה נרטבה לפני הטחינה ולכמה זמן נרטבה, וכן לאחר הטחינה מרגע מגע המים [ואם המים חמים יש עוד צירוף ע"י ס' תנד' ס"ג] בקמח האם יש עסק כל הזמן עד שמופרד העמילן מהגלוטן או ששוהא שיעור זמן שמחמיץ וכן יש לדעת באם יש זמן שהקמח והמים שוהים אם מערבים שם עוד חומרים שדינם כמי פירות ואם הרוב לא מים נחלקו הראשונים כמובא

לאכלו משום ביטול מצוות תשבתו וצ"ע מד' התוס' פסחים כה' וכה' וע"י מש"כ בקובץ ביהורים שביבי אש ס"י ל' ובצל"ח ביצה ד"ב כתב לחלק בין שאור דתמיד אינו ראוי לאכילה ע"כ שאסרה תורה לאכול אף שאינו ראוי משא"כ חמץ הראוי לאכילה לא אסרה תורה אלא כשהוא ראוי למאכל אדם ובמגן האלף בס"י תמב' וכן בחזו"א או"ח ס' קטז' סק"ב צידדו דאף בשאור אינו עובר על אכילתו אלא א"כ ערבו באוכל הראוי לאכילה אכן ברבינו דוד הנ"ל מבואר להדיא וע"י גם בר"ן הנ"ל דעובר על אכילת שאור ועל אכילת פת שעפשה אף בפנ"ע בלא תערובת וכ"כ הפמ"ג בס"י תמב' בא"א ס"ק י"ד דשאור וחמץ נשתנו מכל איסורי מאכלות דאם נפסדו מאוכל אדם מותר דחמץ שאני אף שאינו ראוי לאכילת אדם הואיל וראוי לחמע בו עיסות אחרות חייב על אכילתו וכהר"ן הנ"ל. וע"י שו"ת שבט הלוי ח"א ס' קנב' והנה כ"ז מיירי על נפסל מאכילה אכן כבר תמה החו"ד ס' קג' דכל נפסל מאכילה תיפו"ל דיהא פטור מדין שלא כדרך ותי' דאה"נ אלא דנפסל מאכילה נתחדש דאף חזר ותיקנו ונעשה ראוי לאכילה פטור.

האם מותר ליטול כדור עם טעם ע"י עטיפתו בקפסולה או בטישיו

ואם זה כדור שיש בו טעם יל"ד אם יש היתר ע"י שיכרוך בסיב כגון שיכרוך בניר טישו או שיעטוף בקפסולה ויבלענו דבפסחים קיד' אמרינן לגבי מצה כרכו בפיו לא יצא והמל"מ פי"ד מהל' מאכלות אסורות דן דה"ה באיסורים אם כרכו בפיו אינו חייב ויל"ד אם גם בחמץ, כן כיון דאסור בהנאה ויש לצדד דהו"י שלא כדרך הנאתו ושרי.

ואם זה כדור מציצה שא"א לכרכו בניר או בקפסולה שאין בה חשש איסור יש תרופות שאפשר להמיס אותם ע"פ הוראת הרופא ואז יוסיף לזה דבר מר וכנ"ל.

היתר לקיחת תרופות [אף סירופים שיש בהם חמץ] לקטן ע"י עצמו וכן ליתנם לקטן אחר

ולצורך קטן כתב המשנ"ב ס' שמג' סק"ה ובס"י תנ" ס"ק יח' ומקורם מהמג"א ס' שמג' דנכרי יתן לתינוק ואם א"א למצוא נכרי יצווה לקטן שיאכיל לתינוק [ולגדול אסור להאכיל את הקטן משום איסור ספיה וכן משום איסור הנאה דאף דמכר לגוי מ"מ גם חמץ של עכו"ם אסור בהנאה כמבואר בס"י תמג' ולהאכיל חמץ לבנו הקטן לכאו' הו"י הנאה כמו שאסור להאכיל בהמה בס"י תמח' דאסור אף להאכיל בהמת עכו"ם או בהמת הפקר עיי"ש ולכאו' ה"נ להאכיל לבנו קטן אסור והמ"ב כתב לאסור לגדול להאכיל מטעמים אחרים דאסור ליגע בחמץ ועוד משום לתא דקנין עיי"ש והמ"ב אירי מחמץ ממש אבל בתרופות אולי ל"ש שמא יבוא

בביה"ל סי' תסב' דדעת התוס' והרא"ש פסחים לה' ע"ב דהוי חמץ נוקשה אכן לדעת הרמב"ם הוי חמץ גמור עי' פ"ח ופמ"ג ובית מאיר בסי' תסב'.

עוד אופנים בהם החמץ נידון כחמץ נוקשה [דאסור רק מדרבנן]

וכן יש עוד אופנים שנידון כחמץ נוקשה כגון אם זה לא הגיע לידי גמר חימוץ או שהוסיפו לזה חומרים שפוגמים אותו באופן שאינו ראוי לאכילה אלא בדוחק עי' פסחים מב ומג' וברשב"א שם ובשו"ת הריב"ש סי' ג' ובחיי אדם כלל קכ"א ובמ"ב סי' תמב' סק"ב ואז אם יש ס' נגד לדעת הרבה אחרונים המובאים במ"ב סי' תמז' ס"ק טו' אפי' נתערב בפסח עצמו בטל בס' וכתב המשנ"ב דיש לסמוך עליהם בשעת הדחק ואף אם אין ס' נגד הוי חמץ נוקשה ע"י תערובת ויש דעות דאף אם אין ס' נגד ואין בזה כזית בכדי אכילת פרס עי' חזו"א סי' קטז' סק"י דשרי לשהותו בפסח אבל לא לאכלו עי' מ"א סי' תמב' סק"ב ופמ"ג שם ומ"ב סי' תמב' סק"ה ושעה"צ סק"ה ושעה"צ סי' תמז' ס"ק קפד' וגם צריך לדעת אם מערבים חומרים שפוסלים אותו מאכילה שאז יש עוד צירופים בזה כידוע שנחלקו בזה האחרונים בדבר שנפסל מאכילה ועומד לחזור ולהיות ראוי לאכילה אם מפני מה שנפסל מאכילה [אכילת כלב או אכילת אדם בתערובת שאינו ראוי לחמץ ואכמ"ל] עי' חו"ד סי' קג' סק"א וגם יל"ד אם קשור לפלוגתת רבינו יונה והרא"ש ברכות פ"ו סי' לה' ומג"א וגר"א וחת"ס באו"ח סי' רטז' וחזו"א יו"ד סי' יב' וכידוע ואכמ"ל בכ"ז.

לפני שפוסקים על תרופה מה דינה, יש לברר מה הבעיה שיש בתרופה זו, והנה כבר נתבאר שלהלכה תרופה שאין בה טעם מותר לאוכלה בפסח, אמנם גם אלה שמחמירים בכך [ע"פ המבואר בסי' תמ"ב שתריאקה אסור לאוכלו] יש הרבה אופנים שמותר וע"ז נדון במאמר שלפנינו:

תרופה שאין בה טעם שהעמילן בה הוא חמץ, לדעת החזו"א מותר לאוכלה דל"ש בזה אחשביה, וא"כ אם יש תרופה שלא מופיע ברשימה יש לדעת אם הסיבה היא בגלל העמילן שנתברר שהוא מחמץ או שהוא ספק חמץ שאז לדעת החזו"א יש להקל לחולה אף שאין בו סכנה, או שהוא בגלל רכיב מעצם התרופה שיש בו ודאי חמץ או חשש חמץ ואז אם יש בו ודאי חמץ יש מחמירים עפ"י המבואר בסי' תמב' ס"ד שתריאקה אסור באכילה, אף שמותר בשהייה.

אכן אם זה ספק משהו יש לדון להקל אף באכילה אם וודאי יש ס' נגד [יש לעיין סי' תמ"ז וחזו"א או"ח סי' קי"ט ס"ק י"ב],

ואף אם הוא רכיב מעצם התרופה ויש בו ודאי חמץ, יש לדעת אם יש בשאר התרופה ס' נגד הרכיב דבפשוטו נידון כלח בלח דאמרי' ביה דאינו חוזר וניעור דאף באבקה שדינו כקמח דמעיקר הדין מבואר במ"ב [סי' תג ס"ק יז] דדינו כלח בלח וא"כ לדעת הרמ"א [בסי' תמז' ס"ד] אינו חוזר וניעור רק דאין בו ביטול כלל לדעת המ"א [סי' תמב' סק"א] וגר"ז [סי' תמב' סעיף ה'] ובקו"א [שם] ומשנה ברורה [סי' תמז' סקי"ד] כיון שהכניסו רכיב זה בכונה א"כ אין בו ביטול מדרבנן, אכן הנוב"ת [ח"ב סי' נו'] ס"ל דלדעת הרבה ראשונים אף בכה"ג מהני ביטול.

וא"כ יל"ד דלצורך חולה יש לסמוך על הנו"ב דמהני ביטול והוי לח בלח ואינו חוזר וניעור. ואף אם יש שם רכיב שהוא ודאי חמץ, כיון שיש ס' כנגד מותר באכילה.

תרופות שיש בהם טעם, האם מותר ליטלם רק ע"י קטן או אף ע"י גדול

ואף בתרופות שיש בהם טעם יש לדעת אם הרכיב של החמץ הוא כדי לתת טעם או שהוא לא בשביל לתת טעם, ואם הוא לא בשביל לתת טעם א"כ אם יש ס' נגד יש להקל לחולה לאכול את התרופה כהנו"ב הנ"ל [דלא כמ"א וגר"ז ומ"ב וכנ"ל דלצורך חולה לכאו' אפשר לסמוך על הנו"ב], ואף אם זה כן רכיב של חמץ שעביד לטעמא בכ"ז יש נפק"מ אם יש ס' נגד שאז לדעת הש"ך [סי' צח' סק"ט בשם האו"ה] הוא רק מדרבנן [אכן ברעק"א [שם] כתב דלדעת הר"ן אסור מדאורייתא] וא"כ יל"ד להקל לקטנים לשי' הרשב"א [יבמות קיד'] עי' בה"ל [סי' שמג'] דספיייה בדרבנן לצורך הקטן שרי ובה"ל הנ"ל סמך ע"ז [אכן עי' חו"א כלל סו'].

וא"כ נפק"מ לזה אם יש ס' נגד הרכיב החמץ שבתרופה שאז אף אם החמץ עביד לטעמא כיון שאסור רק מדרבנן, מותר ליתנו לקטנים. [אכן בש"ך סי' פא' סק"א כתב דאסור לספות לקטן איסור אכילה דרבנן כמ"ש בשו"ע או"ח סי' שמג', אולם בגיליון מהרש"א שם העיר דלשי' הרשב"א שרי וכנ"ל בבה"ל סי' שמג' בשם תשו' רעק"א טו', סמך ע"ז למעשה דלא כהשו"ע בסי' שמג' וא"כ יש להקל].

ועוד יש לדון להקל אף בתרופות שלכאורה נראה שרכיב החמץ שלהם עשוי לטעם עפ"י הט"ז [סי' צח' סקי"א] שלא כל דבר נקרא 'עביד לטעמא'.

אולם אף שנת' שאם יש שישים נגד החמץ אף אם החמץ עביד לטעמא מותר ליתנו לקטנים, ואם לא עביד לטעמא מותר אף לגדול לאוכלו אבל עדיין אסור בשהייה ולכן צריך שזה יהיה מונח ברשות הגוי.

מורה הוראה לא יכול לפסוק תשובה אמיתית על תרופה שלא מופיעה במדריכי הכשרות אם לא ידוע לו הרכיבים

ולכן חשוב מאוד למורה הוראה לפני שעונה על כשרות תרופה שאינה מופיעה במדריך הכשרות, עליו לדעת אם יש ודאי חמץ או ספק חמץ. ואם זה ודאי חמץ יש לברר האם הרכיב של החמץ עשוי לטעם ואם יש ס' נגדו, שאז אולי אסור רק מדרבנן ואפשר לתת לקטן (אף ע"י גדול), ואם יש בזה טעם צריך להיות ברשות הגוי אבל אין צריך לתת את התרופה ע"י קטן.

העולה מכל מה שנתבאר לעיל, הדינים דלהלן:

כדורי בליעה: מעיקר הדין מותרים אף אם יש בהם וודאי חמץ ובכל צורך ניתן להקל [למעט ויטמינים שאין בהם נחיצות כ"כ, אבל אם יש בהם נחיצות יש להקל].

כדורי מציצה: צריכים בירור שאין חמץ - יש מתירים לבלוע וצ"ב וגם לא תמיד מועיל. לפעמים אפשר להמיס את זה במים וצריך לשאול רופא בכל כדור. אם ממיסים לפני פסח ויש ס' במים נגד החמץ שבכדור - יש להקל [דהוי לח בלח ואינו חוזר וניעור, ואף שמבטל איסור לכתחילה לצורך חולה כתב בפמ"ג שיש להקל. וגם קודם פסח בשעת הדחק כתב המ"ב ס' תנ"ג שיש לסמוך על המקל]. ואם ממיסים את זה בפסח עצמו - צריך להוסיף למים מלח או אפר וכדו' שיהא מר. לפעמים אפשר לצפות את זה בקפסולה או בנייר ולבלוע, וצריך לשאול רופא האם החמץ בכדור הוא לא מלתא דעביד לטעמא ויש ס' נגד החמץ הוא כמו שכתבנו להלן בסירופים שיש בהם טעם שלא עביד החמץ לטעמא דלצורך חולה יש להקל דאינו חוזר וניעור ואף שערבו את זה בכונה.

כדורים ללעיסה: דינם כנ"ל.

כדורים שיש בהם טעם ושמים תחת הלשון: דינם כנ"ל.

כדורים ששמים אותם במים: כשיש בהם חשש חמץ ניתן להמיס אותם במים לפני פסח כשיש ס' נגד, או בפסח ולהוסיף מלח וכו' כנ"ל.

סירופים שיש בהם חמץ כשהחמץ הוא מלתא דעביד לטעמא: [כגון סורביטול שהוא סוכר ולפעמים עשוי מגלוקוזה שעשוי מחיטה], תלוי אם זה לאדם גדול או קטן, לגדול [מעל גיל מצוות] - יש להוסיף לתרופה מלח או חומר פוגם אחר ולבלוע את זה, ויש למכור את התרופה לנכרי ולהוציא את זה מרשות הגוי כל פעם שצריכים. ולילד - אם זה ילד שיכול לקחת בעצמו, אז ייקח בעצמו. אך אם זה תינוק שלא יכול לקחת בעצמו, אז ילד עד גיל מצוות ייקח את התרופה המכורה לנכרי מרשות הנכרי שבבית הישראל וייתן את זה לתינוק כשצריך.

סירופים שיש בהם חמץ כשהחמץ הוא לא מלתא דעביד לטעמא: כגון אם יש ס' נגד החמץ, אז כיון דנעשה לפני פסח הוא לח בלח ואינו חוזר וניעור. [אכן לדעת המג"א ס' תמ"ב סק"א ושו"ע הרב ס' תמ"ב ס"ה ובקו"א שם האריך בזה וכן פוסק המשנ"ב ס' תמ"ז סקי"ד דאם מערבים את האיסור בכונה שיהא שם אין בזה ביטול, וא"כ אף אם יש ס' נגד אין חוזר וניעור] אסור לאכול את התרופה, אכן כיון שהנוב"ת [ח"ב ס' נ"ו] כותב שדעת הרבה ראשונים להקל בזה א"כ לצורך חולה יש להקל אם יש ס' נגד החמץ.

סירופים שיש בהם טעם: אבל רוב האנשים לא אוהבים את טעמם, יל"ד דהוי נטל"ף לפני פסח ומותר לשתותם בפסח לאלו שלא אוהבים את זה, ואלו שאוהבים את זה יל"ע אם מותר להם. אם הרוב אוהבים את זה - אסור אף לאלו שלא אוהבים.

כדורי מציצה שהם כשרים לפסח: פרושו שאין בהם חמץ אבל יתכן מאוד שיש בהם קטניות, והעמילן שבהם הוא קטניות, [וכגון כדור לויטרה שהעמילן שבו מקטניות] וצריך שאלת חכם אם מותר להשתמש בו בפסח כשאין חולי ממש וכנ"ל. וצריך לברר אם אפשר להמיס במים וכנ"ל. עוד צריך בירור אם יש בעמילן רק מיעוט, דקטניות בטלים ברוב [ואף שאין מערבים לכתחילה כמבואר בס' תס"ד, הכא אין עושים כדי לבטל. ויל"ד מצד סברת המג"א והגר"ז והמ"ב הנ"ל דאם עושים בכונה אין ביטול וצ"ב].

משחות שיש בהם טעם: אף אם שמים אותם בפה [כגון משחה ששמים בפה התינוק לרפוי פטריה או נגד כאבי שיניים, או משחה ששמים בפה של אדם גדול] לכא' שרי כדין כופת שאור שיחדו לשיבה דיש בזה היתר שיחדו שלא לאכילה ושנוי צורה.

הלכות מעשיות בענייני התרופות

[למי שאינו יודע את רכיבי התרופה (כי אם יודעים את רכיבי התרופה לפעמים אפשר להקל אף יותר מזה, כמו שנתבאר לעיל)]

א. תרופות שאין בהם טעם מותר להשתמש בהם בפסח.

ב. תרופות שיש בהם טעם חייבים לברר כשרותם.

ג. תרופות שיש בהם טעם שיש בהם חמץ או חשש חמץ שזקוקים ליטלם באופן שמותר לקחתם בפסח כדלהלן סע' ה - ו - ז, אם הם ברשותו לפני פסח, יניחם במקום שמכור לגוי, וכל פעם שצריך יוציאם מרשות הגוי ויכוון מפורש שאינו רוצה לזכות בזה, וישתמש ויחזיר לרשות הגוי.

האם באכילת מאכל שאינו ראוי לאכילת אדם יש לחשוש לחמץ

א

קיי"ל בכל התורה שאיסור שאינו ראוי לאכילת אדם אין איסור מהתורה לאכלו כמבואר במסכת עבודה זרה (סז' ע"ב) דהתורה אסרה רק "נבילה הראויה לגר" נבילה שאינה ראויה לגר לא אסרה תורה באכילה, וכן נפסק להלכה בשו"ע יו"ד (סי' קג').

מבואר בגמ' שאין איסור תורה לאכול נבילה שאינה ראוי לאכילה, אמנם נחלקו רבותינו האחרונים האם יש איסור לאכלו מדרבנן. דדעת הפרי חדש ביו"ד (סי' קג) דאף איסור דרבנן אין בו, ואסור לאכלו רק משום "בל תשקצו", וכן הוא בחזו"א (או"ח סי' קטז ס"ק ז). והדברים מפורשים כבר בדברי הרא"ה על ספר תורת הבית להרשב"א (בדק הבית בית ד' שער א' י"ט), וכמו"כ בספר החינוך (מצוה תעב).

אבל דעת המנחת כהן (ח"א פ"ט) והמל"מ (הלכות מאכלות אסורות פ"ח הי"ח) דיש בזה איסור דרבנן. ודייקו כן מלשון הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות (פי"ד הי"א) שכתב וז"ל, "או שאכל אוכל האסור אחרי שהסריח והבאיש ובטל מאוכל אדם הרי זה פטור", ומשמע דפטור ממלקות אבל יש בזה איסור מדברי סופרים.

והנה כל נדון הנ"ל הוא בשאר איסורי אכילה, דבזה נתבאר דאם נפסל מאכילת אדם אין איסור תורה, אבל בחמץ אף אם אינו ראוי לאכילת אדם הרי עדיין בכלל חמץ שאסור להשהותו בפסח, ורק אם נפסל מאכילת כלב פקע ממנו שם אוכל ואין איסור תורה להשהותו בפסח, כמבואר במסכת פסחים (דף מה ע"ב).

והר"ן בפסחים (דף ח' בדפי הרי"ף) הקשה מדוע חמץ שנפסל מאכילת אדם אסור להשהותו, דמה שונה חמץ משאר איסורי אכילה דאם אינו ראוי לאכילה אין בו איסור תורה. ותיירץ הר"ן דשאני חמץ מפני שראוי להחמיץ עמו עיסות אחרות, ולכן אף שאינו ראוי לאכילת אדם עדיין הוא אסור מן התורה, כל עוד שהוא ראוי לאכילת כלב, ורק כשנפסל מאכילת כלב דאז נחשב כעפרא בעלמא אז אין בו חובת ביעור. [ועיין ברא"ש פסחים שם].

מבואר בדברי הר"ן דחמץ שנפסל מאכילת אדם, הטעם שאסור מן התורה להשהותו הוא מפני שראוי להחמיץ בו עיסות אחרות, ולפי זה אם החמץ נפסל מאכילת אדם ואינו ראוי להחמיץ עיסות אחרות לא יהיה בו איסור תורה להשהותו אף שהוא ראוי לאכילת כלב.

ומצינו דנחלקו בדין זה הרמב"ם (פ"א מחמץ ומצה ה"ב) והראב"ד בהשגותיו שם. שלדעת הרמב"ם אכן הדין כנ"ל שאם אינו ראוי להחמיץ אינו חייב לבערו. אבל הראב"ד חולק

ד. אם קונה בבית מרקחת [שעשו מכירת חמץ] יכוון שאינו רוצה לקנות את זה לעצמו, ואף שזה בביתו נשאר ברשות הגוי.

צורת הנטילה של התרופה בתינוק או בילד

ה. צורת הנטילה של התרופה בתינוק או בילד תהיה ע"י ילד מתחת לבר מצווה שייתן לתינוק הנצרך לכך, ואם הנצרך לכך הוא ילד גדול אך מתחת לגיל מצוות ייקח זאת לעצמו. צורת הנטילה של התרופה במבוגר [באופן המותר ליטול בפסח]

ו. גדול שצריך ליקח סירופ עם טעם צריך שהתרופה תהיה ברשות הגוי וכנ"ל, ובכל פעם שצריך - יוציא מרשות הגוי וימרר את התרופה.

ז. גדול שצריך ליקח כדור בליעה עם טעם יברר אצל הרופא אם אפשר לקחת כדור ולהמיסו, ואם לא ניתן להמיס את הכדור, צריך שהתרופה תהיה ברשות הגוי וכנ"ל, ובכל פעם שצריך יוציא מרשות הגוי וימרר את המים.

כשרות לפסח בבשמים ותמרוקים וסיגריות

להבנת הענין יש להקדים כמה נושאים שיש לדון בהם:

א. מכיון שהבשמים והתמרוקים אינם ראויים לאכילה, יש לדון האם שייך בהם איסור חמץ. וכן יש לדון שאף אילו ראוי לאכילת כלב, מ"מ כיון שאינו ראוי להחמיץ בו עיסות אחרות, אין בכך איסור חמץ.

ב. האם שימוש בבשמים ותמרוקים נחשב כסיכה בדבר שיש בו חמץ, ויש לאוסרו מדין סיכה כשתיה.

ג. קיי"ל בפסחים (מה ע"ב) ובשו"ע (סי' תמב ס"ג וס"ט) דכופת שאור שיחדה לישיבה, כיוון שיעד אותו לדבר שאינו אכילה ועשה מעשה ששינה את החמץ מצורתו, מותר להשהותו ואין בו חיוב ביעור. ויש לדון לפי זה בבשמים ותמרוקים שייחדן לשימוש שאינו אכילה, האם מותר להשהותו ואין בהם חיוב ביעור.

ד. אף אם יש בהם חמץ, יש לדון האם יש ביטול בשישים לפני פסח [דבפסח חמץ אינו בטל כלל אלא אוסר אפילו במשהו]. וכן יש לדון דאף אילו בטל בשישים קודם פסח, מכל מקום כשהגיע הפסח חוזר וניעור ואוסר במשהו.

ה. אף אם נאמר שאין ביטול בשישים משום שחוזר וניעור בפסח, אך כיון שיש ספק אם יש משהו חמץ, יש לדון האם מותר להשתמש בזה.

על הרמב"ם וסבר דכל עוד שהוא ראוי לאכילת כלב, אף שנפסל מאכילת אדם ואינו ראוי לחמץ בו עיסות אחרות, מכל מקום חייב לבערו.

להלכה קי"ל שחמץ שנפסל מאכילת אדם מותר להשהותו אלא אם כן הוא ראוי להחמיץ בו עיסות אחרות. וכן הוא במשנה ברורה הלכות פסח (סי' תמב סק"מ) ובביאור הלכה (שם דיבור המתחיל שאינו ראוי לכלב). ולפי"ז כתב החזון איש (או"ח סי' קטז סק"ז) **שאם עירב חמץ בדברים אחרים באופן שכבר אינו ראוי להחמיץ בו עיסות אחרות אין בו חיוב ביעור.**

ומבואר בחזון איש, שאף שיש בתערובת איזה חומר שהוא חמץ, הרי כיון שפסול מאכילת אדם ומחמת שהתערב עם שאר החומרים אינו ראוי להחמיץ בו עיסות אחרות, אין בו חובת ביעור אף אם הוא ראוי לאכילת כלב.

ב

איסור אכילת והשהיית חמץ שנפסל למאכל כלב

והנה אף חמץ שנפסל מאכילת כלב שאין בו חיוב ביעור כמבואר במסכת פסחים (דף מה ע"ב) ובשולחן ערוך הלכות פסח (סי' תמב סעיפים ב' וט'), כתב הרא"ש במסכת פסחים דאף שמותר לקיימו בפסח ומותר להשהותו בביתו אבל אסור לאכלו. וכן כתבו הפוסקים להלכה המגן אברהם (שם סק"י) והט"ז שם (סק"ח) והמשנה ברורה שם (סק"ק מג).

ובטעם הדבר שאסור לאכול חמץ שנפסל מאכילת כלב, מבואר בתרומת הדשן (סי' קכט) ובט"ז (סי' תמב סק"ח) שכיוון שהאדם אוכל מאכל זה הוא מחשיבו בכך, ומראה בזה שלגביו זה נחשב אוכל, לכן רבנן אסרו לאכלו. [וזו מוזכר בלשון הגמ' והפוסקים בלשון "אחשביה" - דמחשיב את החמץ כאוכל].

האם איסור 'אחשביה' הוא רק באכילה או גם בשאר שימושים

ויש לדון האם איסור אכילה משום "אחשביה" הוא רק לגבי אכילה, אבל בשימושים אחרים אין איסור משום "אחשביה", או שגם בשימושים אחרים יש בזה איסור משום "אחשביה".

והנה בשימושים של הנאה לבד אין איסור משום "אחשביה" וכפי שמצינו בתרומת הדשן (סי' קכט) ובשולחן ערוך הלכות פסח (סי' תמב ס"י) שמותר לכתוב בדיו המבושל בשכר שעורים, והטעם דעפצים ושאר דברים המרים שנתערבו בשכר פגמוהו עד שאינו ראוי לשתייה אף לכלב, ולכן מותר לכתוב בו. מבואר דלא אסרו משום "אחשביה" כלפי איסור הנאה שהיא לא אכילה.

מאידיך מצינו במגן אברהם (סי' תסז סק"י) והביאו המשנה ברורה (סי' תסז ס"ק לג) להלכה, שטבק שדרך לשרותו בשיכר, צריך לסוגרו בחדר או לעשות מחיצה בפניו עכ"ד.

ובספר מור וקציעה (סי' תמב) ובבית מאיר (סי' תסז) הקשו על דברי המגן אברהם הנ"ל דמדוע אסור להריח או לעשן את הטבק, הרי הוא נפסל מאכילת כלב לפני פסח ונחשב כחרכו קודם זמנו דאינו נאסר בפסח [עיין סי' תמב ס"ט. ואין לאוסרו משום "אחשביה", דהא נתבאר בתרומת הדשן הנ"ל דאין לאסור ב"אחשביה" בהנאה].

ובבית מאיר כתב ליישב שמדובר בטבק של עישון ויש חילוק בין עישון להרחה, דעישון אסור והרחה מותר. ונראה לבאר טעם החילוק בין עישון להרחה, דעישון נחשב כאכילה ומשום כן אסור להריח בטבק אף שנפסל מאכילה קודם פסח, די ש לאוסרו משום "אחשביה". [וכבר מוכח כן במג"א עצמו דעישון נחשב כאכילה דנסתפק המג"א בסי' רי האם צריך לברך על עישון ומשמע שסבר שיש צד לומר דעישון נחשב אכילה], אבל בטבק שמיועד להרחה אין איסור משום "אחשביה" כמבואר בתרומת הדשן הנ"ל דאין לאסור הנאה משום "אחשביה".

אכן במשנה ברורה הנ"ל העתיק דברי החיי אדם שמפרש דברי המגן אברהם אף לגבי הרחה. ויל"ע מה טעם האיסור, הרי בתרומת הדשן הנ"ל מבואר דאין לאסור הנאה משום "אחשביה".

ובישוב דברי המגן אברהם והמשנה ברורה הנ"ל כתב בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רמב) דרק במין מאכל שעומד למאכל ונתקלקל עד שנפסל מאכילת כלב והוי "כעפרא בעלמא" בזה בטל ממנו שם מאכל ואין איסור להשהותו, אבל בחמץ שתיקנו אותו בשביל טבק להריחו או לשאיפה, כיון שהחשיב את החמץ בשביל זה, נחשב כאילו תיקנו לאכילה ושתייה, וכיוון שהשימוש של הטבק קיים והוא עומד בשימוש ולא נתקלקל השימוש, אין לזה דין של נפסל מאכילת כלב, ולכן הטבק אסור הן להריח והן לעישון. **ולכאורה נמצא לפי דברי המהר"ם שיק, דהא דאסר המג"א להריח ולעשן את הטבק, אין זה דין מיוחד בהרחה או בעישון, אלא כל תשיש חשוב שייעדו את החמץ, אסור אף אם פסול מאכילת כלב.** [ועיי"ש במהר"ם שיק שחילק בין דין זה לבין שימוש בדיו שמעורב בו חמץ המבואר בסי', תמב סעיף י, שהבאנו לעיל, עיי"ש וצ"ע], ועיי"ז מצינו בשו"ת שואל ומשיב מהדורא קמא (סי' קמא) שכתב לדון בשמן למאור שמופק מחמץ שערבו בו חומר שפוסל מאכילת כלב, האם מותר להשתמש בו לפסח למאור. וכתב שאסור, משום דרק כשרוצה להנות על ידי אכילה ושתייה אנו אומרים שאם האוכל נפגם אז הוא לא נאסר, אבל מה שנהנה מן האור מה בכך שהוא פגום, מכל מקום הוא נהנה מן האור [ולא נתבאר היטב מדוע שונה מדין הנ"ל לגבי שימוש בדיו שמעורב בו חמץ, מותר להשתמש בו בפסח]. ביאור סברת השואל ומשיב הוא לכאורה כעין סברת המהר"ם שיק הנ"ל, שמה דנפסל מאכילת כלב מתיר

המהר"ם שיק וכן בשואל ומשיב נקטו דחמץ שמיעדו לשימוש מסויים, אף אם נפסל מאכילת כלב אסור להשתמש בו.

לפי הנ"ל מה דין בשמים ומוצרי איפור

ולפי"ז יש לדון לגבי בשמים ומוצרי איפור שמעורב בהם חמץ, דלכאורה היה מקום להתיר להשהותו כיון שהחמץ המעורב בהם אינו ראוי לאכילה, ואף אם אינו נפסל מאכילת כלב, מ"מ כיון שמעורב בו חומרים נוספים הגורמים שאין החמץ ראוי להחמיץ עיסות אחרות, והרי נתבאר בפוסקים הנ"ל דבאין ראוי להחמיץ עיסות אחרות אף אם לא נפסל מאכילת כלב, אין איסור להשהותו ואין חיוב לבערו.

אך כיון שנתבאר שאף חמץ שנפסל מאכילת כלב אסור לאוכלו משום "אחשביה", יש לדון האם גם באיפור אסור משום כן, וצדדי הספק, דהנה לגבי שימוש בדיו שמעורב בו חמץ הבאנו לעיל דברי השו"ע שמותר לכתוב בו אף שיש בו חמץ, ומאידך לגבי הרחת או עישון טבק מצינו במגן אברהם ובמשנה ברורה שאסרו זאת ולא התירו מחמת דנפסל מאכילת כלב, והבאנו דברי המהר"ם שיק והשואל ומשיב דנתבאר בדבריהם דבדבר שמיועד לשימוש מסויים אסור אף דנפסל מאכילת כלב, וא"כ יש לומר דה"ה בבשמים ומוצרי איפור המעורב בהם חמץ יש לאסור משום שמיעדו את החמץ המעורב לשימוש מסויים זה ואין היתר מחמת דנפסל מאכילת כלב.

ולפי"ז לדעת המגן אברהם והמשנה ברורה וכפי שביארו המהר"ם שיק והשואל ומשיב, צריך להקפיד שלא יהיה בבשמים ומוצרי איפור תערובת חמץ ויש לקנות רק מוצרים עם כשרות המפקחת על זה.

אמנם לדעת המור וקציעה שתמה בדברי המגן אברהם והמשנה ברורה וכן לפי הבית מאיר שביאר דברי המגן אברהם והמשנה ברורה באופן אחר, דמה דאסור לעשן טבק הוא בטבק שעומד לעישון, וביארנו דבריהם דעישון חשיב כאכילה, לפי"ז לגבי בשמים ומוצרי איפור המעורב בהם חמץ שנפסל מאכילת כלב, מותר להשהותם, ואין צריך כשרות המפקחת שאין בהם חמץ.

ויש שהורו להקל כשיטת המור וקציעה והבית מאיר, גם מטעם נוסף שלא שייך "אחשביה" בתערובת [עי, משנ"ב סי, תמב ס"ק מג וישועות יעקב סי, תמב], ובפרט אם לא מחשיב את החמץ, שפעמים הוא רק משהו צדדי ולא עיקר התמרוק ולא שייך בזה סברת "אחשביה" כמבואר בחזו"א (או"ח סי' קטז סק"ז). [ולשיטתם גם אם מורח את התמרוק בשפתיים, אם זה פגום מאכילת כלב ואין בו טעם טוב - מותר כיוון שאינו מתכוון לבלוע, ובדבר שאין מתכוון לבלוע אף אם יבלע לו לא שייך "אחשביה" כמבואר בסי, תמב סעיף י ומ"ב ס"ק מה. אכן כנ"ל לדעת המגן אברהם והמשנה ברורה וכפי שביארו

להשהותו הוא רק בדבר אוכל ולא בדבר שאינו עומד למאכל. ולפי זה מובן היטב דברי המגן אברהם והמשנה ברורה הנ"ל שאסרו להשתמש בטבק, דכיוון שזה לא עומד לאכילה אלא לשימוש עישון או הרחה, אין בו שיעור של נפסל מאכילת כלב.

ב' אופנים בביאור סברת המהר"ם שיק והשואל ומשיב דבחץ המיועד להרחה ל"ש נפסל מאכילת כלב

ובביאור סברת המהר"ם שיק והשואל ומשיב אפשר לבאר זאת בשני אופנים, [א]. שכל מה שמצינו להקל בנפסל מאכילת כלב הוא רק בדבר שיעודו לאכול והוא התקלקל עד שנפסל מאכילת כלב, אבל באוכל שמיעדו אותו לשימוש מסויים שאינו למאכל, אין בזה שיעור של נפסל מאכילת כלב אף שערבו בו חומרים אחרים הפוסלים אותו מאכילה, כי כל תחילת ייעודו של החמץ היה לזה, והייעוד של זה התקיים ועדיין קיים, ורק אם עומד לאכילה והתעפש או התקלקל בזה אם נפסל מאכילת כלב מותר להשהותו. [ב]. ובאופן נוסף אפשר לבאר, שכיוון שהוא החשיב את החמץ הפסול מאכילה לשימוש מסויים זה, לכן הוא אסור אף דפסול מאכילת כלב משום "אחשביה". [אמנם נראה דאין לזה גדר של "אחשביה" כמו שנתבאר לעיל לגבי חמץ שנפסל מאכילת כלב דאסור לאוכלו מדרבנן משום "אחשביה" אבל מותר בהנאה ואינו אסור בהנאה משום "אחשביה", דיש לחלק, דשם אוכל את האוכל הפסול מאכילה, ולכן אסור באכילה מדרבנן משום "אחשביה", אבל בהנאה לא נאסר כמו שכתב במ"ב (סי' תמב ס"ק מג), אבל כאן שהחשיב את החמץ לשימוש מסויים זה, אסור להנות ממנו אף שאי אפשר לאוכלו].

ולפי"ז נמצא שני מהלכים בביאור דברי המגן אברהם והמשנה ברורה לגבי איסור הרחת או עישון טבק. [א]. הבית מאיר סבר דהוא דין דוקא בעישון טבק, ומדובר בטבק העומד לעישון. וביארנו דהטעם בזה משום דעישון נחשב כאכילה. ולפי"ז הוא דין דוקא בטבק העומד לעישון, ולא בכל הנאה מתערובת שיש בו חמץ. [ב]. במהר"ם שיק [וכע"ז בשואל ומשיב] ביאר, דהוא משום דדבר שמיעדו לשימוש מסויים, אין בו שיעור דנפסל מאכילת כלב, ואסור להשתמש בו אף אם אינו ראוי לאכילת כלב.

העולה מן האמור: [א]. חמץ שנפסל מאכילת אדם אף שראוי לאכילת כלב כיוון שאינו ראוי להחמיץ בו עיסות אחרות אין בו חובת ביעור. [ב]. חמץ שנפסל מאכילת כלב אין בו חובת ביעור. [ג]. אף חמץ שנפסל מאכילת כלב אסור לאוכלו משום "אחשביה". ולגבי שימוש של "הנאה" מבואר בתרומת הדשן שאין לאוסרו משום "אחשביה". [ד]. במגן אברהם והמשנה ברורה כתבו דאסור להריח או לעשן טבק שיש בו חמץ, והמור וקציעה תמה בזה. והבית מאיר כתב ליישב דהאיסור לעשן ומיירי בטבק העומד לעישון. אולם

המהר"ם שיק והשואל ומשיב, צריך להקפיד שלא יהיה בו חמץ וצריך כשרות המפקחת על כך].

ולענין להשהות בשמים ומוצרי איפור בבית מותר גם אם לא מכרו לגוי, וכמו שמצינו בדברי המגן אברהם שאף שאסור להריח או לעשן טבק, מ"מ כתב בטבק שצריך לסוגרו בחדר ואין צריך לבערו. וכן מצינו בפת כותח שיחדו לשיביה, דכיון שיעד את זה לשיביה ולא לאכילה ועשה מעשה ששינה את החמץ מצורתו מותר להשהותו כמבואר במסכת פסחים (דף מה ע"ב) ובשולחן ערוך הלכות פסח (סי' תמב ס"ג וס"ט).

אך צריך עיון, דכיון דמבואר דפת שיחדו לשיביה ועשה בו שינוי מותר להשתמש בו, א"כ לכאורה בטבק שייחדו לשימוש שאינו של מאכל ועירב בו חומרים אחרים, הרי זה נחשב שינוי צורה ומותר להשתמש בו בפסח, ומדוע אסרו המגן אברהם והמשנה ברורה להשתמש בו, וצריך עיון.

ג

הרי סיכה כשתיה וא"כ מדוע ל"ש איסור 'אחשביה' בבשמים ותמרוקים

נידון נוסף שיש לדון תמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם תערובת חמץ, דהנה נתבאר לעיל שאסור לאכול ולשתות דבר שנפסל מאכילת כלב מדין "אחשביה", וכיון שסך את הבשמים והתמרוקים על גופו וקיי"ל ש"סיכה כשתיה" [עין מסכת שבת דף פו, ומסכת יומא דף עו, ומסכת נדה דף לב] נמצא דכאשר סך את התמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם חמץ על גופו נחשב כמו ששותה זאת וזהו אסור אף אם אינו ראוי לאכילת כלב מדין "אחשביה" כמו שנתבאר לעיל. [ונדון זה לכאורה הוא אף לשיטת המור וקציעה והבית מאיר הנ"ל דהעלנו לפי"ד דאין לאסור להשתמש בתמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם תערובת חמץ משום "אחשביה" מחמת שיעדו לכך, דמ"מ יש לדון לאוסרו משום "סיכה כשתיה"].

אכן דעת רבינו תם בתוספות במסכת יומא (דף עז ע"א) דסיכה כשתיה הוא דין דרבנן והוא נאמר רק ביום כיפור ותרומה, אבל בשאר איסורים [שהם לא איסורי הנאה] כגון חלב מותר לסוך. ותוס' בנדה (דף לב ע"א) בשם רבינו תם חילקו שדוקא סיכת שמן אסור, אבל לא בסיכת חלב ושומן חזיר. אך לעומת זאת דעת הרבה ראשונים [מובא בבית יוסף יו"ד סי' קיז ובט"ז (שם) ובש"ך בנקודות הכסף] דלא כרבינו תם אלא דסיכה כשתיה בכל התורה ואסור לסוך לא רק בשמן אלא גם בחלב ושומן.

נמצא שנחלקו הראשונים האם "סיכה כשתיה" בכל התורה או לא. כלומר, דנחלקו באדם שסך את גופו בסבונים ותמרוקים וכדו' שיש בהם איסור, האם נחשב כמו שהכניסו לתוך פיו, משום ד"סיכה כשתיה", או דדין זה דסיכה כשתיה נאמר רק לגבי רק בשמן.

ויש לדון לפי השיטות ש"סיכה כשתיה" בכל התורה, האם זה רק באיסורים שלא נפגמו, אבל אם האיסור פגום בזה לא נאמר "סיכה כשתיה", או שזה נאמר גם באיסורים שנפגמו. ומצינו דנחלקו בזה האחרונים, דהנה הש"ך בנקודות הכסף (יו"ד סי' קיז) תמה איך רוחצים בסבון העשוי מחלב שהוא איסור תורה. ובפרי חדש (שם) כתב דאם החלב שבסבון פגום מותר אף לשיטות הראשונים דסברו ש"סיכה כשתיה" בכל התורה [ואולי הפרי חדש לשיטתו ביו"ד סי' קג שפגום מותר באכילה]. וכן הוא בערוך השולחן (יו"ד סי' קיז).

ובביאור הגר"א או"ח (סי' שכו ס"י) כתב שההלכה כהראשונים שאוסרים סיכה בכל איסורי תורה, ולכן אין לסוך בסבון של חלב. והעתיקו הביאור הלכה (שם). וכתב הביאור הלכה שם "מיהו מנהג העולם לרוחץ בבורית שלנו הנעשים מחלב ורק איזה מדקדקים זהירין בזה. ואם מצוי להשיג בורית שנעשים שלא מחלב בודאי נכון לחוש לדעת המחמירין בזה", עכ"ל הביאור הלכה. ומבואר שלא הקילו בגלל שזה פגום [עי' ט"ז יו"ד סי' צה ס"ק טו, ושו"ת צמח צדק סי' צא] אלא מה שנהגו להקל בזה הוא שנסמכו על השיטות שאין דין "סיכה כשתיה" בכל התורה.

העולה מדברי הביאור הלכה, שסבונים שיש בהם שומן מן החי מנהג העולם להקל להשתמש בהם ורק איזה מדקדקין זהירין בזה, ואם מצוי סבון שאין בו חשש איסור נכון לחוש לדעת המחמירים. והטעם שהקילו בזה, או מפני שסמכו על השיטות שאין "סיכה כשתיה" בשאר איסורים שבתורה, או שכמו שכתב הפרי חדש שהטעם להקל הוא מפני שהסבון פגום, ולפי"ז יש לומר בנדון דידן לגבי שימוש בתמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם חמץ יש מקום להקל מהטעמים הנ"ל. והנה היה מקום לומר דאין איסור בשימוש בתמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם תערובת חמץ מטעם נוסף, דשמא כל מה דמצינו ד"סיכה כשתיה" הוא רק בסיכה שכוונתו להכניס ולהבליע בגופו ולא בהנאה חיכונית, ומשום כן בתמרוקים ומוצרי איפור שאין כוונתו להבליע בגופו אלא בהנאה חיכונית אין לאסור משום "סיכה כשתיה". אלא שיש לעיין בזה, דהרי בשימוש בסבון שמעורב בו איסור דנו הפוסקים לאסור מצד "סיכה כשתיה", ולכאורה גם בסבון אין המטרה להחדיר ולהבליע בגופו, ומשמע דיש איסור משום סיכה כשתיה אף כשאין כוונתו להבליע בגופו. ואולי יש לדחות דבזמננו היו משתמשים בסבון גם למטרה להביע את השומן בגופו.

והנפ"מ בנדון זה הוא לא רק לגבי שימוש בסבונים ותמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם תערובת חמץ בפסח, אלא לגבי שימוש בהם בכל ימות השנה, דכיון שמקורם יכול להיות משומן מן החי, אם נחמיר שיש לזה דין "סיכה כשתיה" צריך להקפיד שאין בו תערובת איסור כל השנה, ויש לקנות רק עם כשרות המפקחת על כך.

האם שייך בבשמים ומוצרי איפור היתר דבטל בשישים

נידון נוסף בשימוש בבשמים ותמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם תערובת חמץ, הוא באופן שיש שישים באיפור נגד החמץ, [וכך הוא בדרך כלל], דלכאורה יש להתירו משום דבטל בשישים, דכיון שנתערב קודם פסח הרי זה בטל בשישים. ואף שחמץ שנתערב בפסח אוסר במשהו ולא בטל כלל, אבל כיון שכאן החמץ נתערב לפני פסח, ואז יש ביטול בשישים, ושוב אינו חוזר וניעור בפסח [יעויין בסי' תמב ס"ד וסי' תמז ס"ד].

אך יש לדון האם שייך בזה כלל ביטול כשמטרת היצרן שיהא החומר בפנים, דדין ביטול נאמר רק כשזה נתערב מאליו, ולא כשמעריבים זאת בכוונה שיהא שם, כמבואר ביו"ד (סי' קלד סי"ג) ובברכי יוסף שם, ובמגן אברהם (סי' תמב סק"א) ושו"ע הרב (שם בקונטרס אחרון סק"ה) וכן פסק המשנה ברורה (סי' תמז ס"ק יד). אכן בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא תנינא יו"ד סי' נו) הביא ראשונים שמקילים בזה.

והנה כל הנדון הנ"ל הוא דוקא לפי השיטות דחמץ שבטל קודם פסח אינו חוזר וניעור בפסח, אבל לפי השיטות דחמץ שבטל קודם פסח חוזר וניעור ואוסר במשהו, אי להתיר משום ביטול בשישים כיון דחוזר וניעור. [עי' סי' תמב ס"ד וסי' תמז ס"ד]. אמנם נראה דאף לפי השיטות שסוברים שאם נתבטל לפני פסח בשישים חוזר וניעור בפסח, יש כאן נדון אחר להתירו משום ספק משהו [עי' סי' תסז סעיף ח' וט', וע"ע סי' תמז סעיף ד' וסעיף ה'] שפעמים מקילים בזה.

ה

פלוגתת האחרונים האם כשאפשר להפריד את החומר הפוגם מהמאכל גורם שיהא ראוי למאכל כלב

לגבי בשמים וכדו' שיש בהם אלכוהול עם חומרי ריח, שהאלכוהול יכול להיות מיוצר מחמץ שבזה לא שייך הנדון הנ"ל (אות ג') האם אסור מדין "סיכה כשתיה" משום דאין כאן סיכה, ויש בזה נדון נוסף להנדון הנ"ל אות ב', דהנה נחלקו באחרונים [עי' שו"ת אור שמח סי' נה, ושו"ת חזון נחום סי' מו, ושו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' כב אות ו'] כשאפשר להפריד מהחמץ את החומרים הפוגמים מאכילה, האם יש לזה דין של ראוי לאכילה כבר מעכשיו עוד לפני ההפרדה או לא, דיש אחרונים שסברו שזה לא נחשב שאינו ראוי לאכילת כלב כיון שאפשר להפריד את החומר הפוגם מהאלכוהול, אף שההפרדה על ידי אמצעיים כימיים, זה גם נקרא שאפשר להפריד, ויש אחרונים שסברו שמה שאפשר להפריד זה לא משנה עכשיו את דינו שהוא פסול מאכילת כלב, ובפרט אם ההפרדה נעשית על ידי אמצעיים כימיים הרי זה נחשב כפסול מאכילת כלב.

אבל גם לשיטת אחרונים הסוברים שאף דבר שאפשר להפריד הרי זה נחשב כאינו ראוי לאכילת כלב מחמת שעתה זה פסול מאכילת כלב, יש לדון שגם כעת זה ראוי לאכילה כיון שיש אנשים ששותים אלכוהול אף שמעורב בהם חומרי ריח. ולכן בזה יש יותר מקום להחמיר מלבד הנדון הנ"ל באות ב', אבל להשהות את זה בבית יש לדמותו לפת כותח שיחדו לשיביה, [ועיין מה שכתבנו לעיל סוף אות ב'].

והנה לשיטות הסוברים דיש לאסור בבשמים מאלכוהול המעורב בו חמץ אף שאינו ראוי לאכילת כלב מחמת שאפשר להפרידו, נראה דלא סברו לאסור בשמים מאלכוהול כל השנה משום שיכול להיות מופק מיין נסך ויש שיטות שסתם יינם אסור בהנאה (עי' יו"ד סי' קכג), דכיון שאינו מצוי שעושים מיין נסך, אין לחשוש לזה במשך השנה, ורק לגבי האלכוהול שמיוצר מחו"ל שמצוי שמופק מחמץ אולי זה נחשב מיעוט המצוי ויש לחשוש בזה, [אבל האלכוהול המיוצר בארץ ישראל אינו מיוצר מחמץ ולא מיין נסך ואין בו חששות אלו].

העולה מכל האמור: [א]. לדעת המגן אברהם והמשנה ברורה [וכפי שביאר המהר"ם שיק דברי המגן אברהם], אם יודעים שיש חמץ בתמרוקים ומוצרי איפור אסור להשתמש בזה. ולדעת המור וקציעה והבית מאיר מותר להשתמש בזה. [ב]. מצד "סיכה כשהיה" יש מקום להקל בזה באיפור שמטרתו רק יפוי חיצוני, ולא למטרת סיכה לתוך גופו. אכן בקרמים ומוצרי טיפוח שמטרתם להחדיר לתוך העור עי, מה שכתבנו לעיל אות ג'. [ג]. אם יש ספק האם מעורב בהם חמץ, ובפרט שגם אם מעורב חמץ, בסתמא יש ששים כנגד החמץ, יש מקום להקל בזה.

העולה לדינא, שאם יש כשרות שמקפידה שלא יהא רכיבים של חמץ באיפור ודאי לכתחילה עדיף להשתמש בזה. אבל אם אין כשרות שמקפידים שלא יהא רכיבי חמץ באיפור, המיקל להשתמש באיפור, אף אלו שמשתמשים כל השנה באיפור יש לו על מה לסמוך [אמנם צריך ליזהר שלא להשתמש באיפור שהתלכלך ממאכלי חמץ כגון שלא שהשתמשו בו אחרי אכילת חמץ וכד, ונדבק בו חמץ]. אבל בבשמים ודאודורנט שמכילים אלכוהול שיתכן ומיוצר מחמץ יש יותר מקום להחמיר בזה.

ו

בעניין סיגריות בפסח

הזכרנו לעיל אות ב' את דברי המגן אברהם (סי' תסז סק"ו) שאוסר טבק ששורין בשכר, וכ"כ המשנה ברורה (סי' תסז ס"ק לג). והבית מאיר [סי' תסז] חולק על זה וסובר דהוי כמו חרכו קודם זמנו דמותר בהנאה כמבואר בפסחים (כא ע"ב) ובב"י (סי' תמב ס"ט) ולכן ביאר בדברי המגן אברהם לחלק בין הרחת טבק שמותר, לבין עישון טבק שאסור. וכן הוא

בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' רד וסי' רה) לחלק בין הרחת טבק שמותר לבין עישון שאסור. אכן במור וקציעה (סי' תמב) דעתו להתיר מהטעם הנ"ל דהוי כמו חרוק קודם זמנו, והתיר אף בעישון טבק. [ובשו"ת דברי חיים (יו"ד סי' כ') שהתיר טבק, מיייר לכאורה רק בטבק הרחה ולא בעישון]. וכל זה מייירי בטבק ששורין בשכר. והיום מערבים תמציות טעם שונות בעלי הטבק ולכל סוג סיגריות יש טעם מיוחד, וגם במהלך הייצור שורים את הטבק באלכוהול שיכול להיות מופק מחמץ, וגם תמציות הטעם השונות יכולות להיות מופקים מחמץ, ואף אם יש שישים כנגד זה ואינו חוזר וניעור, [תלוי באופן הייצור, ובשיטות הפוסקים בסי' תמב ס"ד ובסי' תמז ס"ד] מ"מ כיון שניכר הטעם מילתא דעביד לטעמא לא בטל [עיין יו"ד סי' צח ס"ח]. וגם על ידי השריפה שבשעת העישון נפרדות התמציות ונשארות בפה עם טעם טוב.

אמנם יש לדון בזה להתיר מדין חמץ שנפסל מאכילת כלב ומשני טעמים [א]. דעשיית התמציות הוא על ידי חומרים כימיים ששמים בחיטה ומזה מוצאים את החלק הנצרך מהחיטה בשביל הטעם, והחיטה נפסלת מאכילת כלב במהלך הייצור שמפיקים ממנו את החומרים הנצרכים. [ב]. גם על ידי עירוב התמציות בטבק, נפסל החמץ מאכילת כלב.

אמנם כבר הזכרנו לעיל אות ב' את דברי המהר"ם שיק והשואל ומשיב, שדעתם שאין להתיר בעירוב טבק בשיכר [וה"ה בנידו"ד בעירוב תמציות טעם בטבק] משום דנפסל מאכילת כלב, כיון שזה לא עמד לאכילה ונתעפש ונתקלקל ונפסל מאכילת כלב, אלא לא עמד כלל לאכילה, וגם שיש בזה משום "אחשביה", [וכפי שהבאנו לעיל אות ב'], וסברות אלו יש אף לומר בנידון עשיית התמציות שנפסלים מאכילת כלב במהלך ייצורם, ועוד יש לדון לאסור יצור התמציות בתערובת חמץ, לפי"ד החו"ד (סי' קג סק"א) שדבר שנפסל מאכילת כלב וחוזר ומשביח אם בתחילה כשפסלו אותו היה על דעת זה שיחזור וישביח, אין זה נקרא נפסל מאכילת כלב.

נמצא לפי הנ"ל דאין פשוט להקל בתערובת חמץ בטבק של סיגריות מג' טעמים - [א]. כיון שעל ידי השריפה של העישון נפרד טעם הטוב של התמציות ונשאר בפה. [ב]. אין להתיר משום דנפסל מאכילת כלב, כסברת המהר"ם שיק והשואל ומשיב הנ"ל דסברו דבדבר שיעדו לכך אין להתירו משום נפסל לאכילת כלב. [ג]. גם בעשיית התמציות שנעשים מהחיטה ע"י חומרים כימיים שפוסלים מאכילה, כיון שמראש זה נעשה על דעת שאח"כ זה ישביח ויעשו מזה תמצית טעם זה לא נחשב נפסל מאכילת כלב כסברת החו"ד הנ"ל.

בענין מגורים בבית שיש בו חמץ והערות בדיני מכירת חמץ

נכרי שהפקיד חמץ אצל ישראל – דין מחיצה

א. נכרי שהפקיד חמץ אצל ישראל והישראל לא קיבל אחריות על זה, אין צריך לבערו אבל צריך לעשות מחיצה בפני החמץ [פס חים (ו' ע"א) ואו"ח סי' תמ' ס"ב]. ובאופן שמוכר חמץ לנכרי יתבאר לקמן אות ט' ואות יא' דיני מחיצה בזה.

גדרי מחיצה בפני החמץ

ב. מחיצה שאמרנו מבואר בגמ' וש"ע הנ"ל שהיא גבוהה עשרה טפחים וטעם המחיצה מבואר בגמ' שם שהוא משום היכר, וכתב רש"י שם שעל ידי המחיצה לא ישכח ויאכלנו. וצריך לדעת מחיצה זו מה גדרה ותוארה, האם הוא כדיני

אמנם כבר הזכרנו לעיל אות ב' את דברי המהר"ם שיק והשואל ומשיב, שדעתם שאין להתיר בעירוב טבק בשיכר [וה"ה בנידו"ד בעירוב תמציות טעם בטבק] משום דנפסל מאכילת כלב, כיון שזה לא עמד לאכילה ונתעפש ונתקלקל ונפסל מאכילת כלב, אלא לא עמד כלל לאכילה, וגם שיש בזה משום "אחשביה", [וכפי שהבאנו לעיל אות ב'], וסברות אלו יש אף לומר בנידון עשיית התמציות שנפסלים מאכילת כלב במהלך ייצורם, ועוד יש לדון לאסור יצור התמציות בתערובת חמץ, לפי"ד החו"ד (סי' קג סק"א) שדבר שנפסל מאכילת כלב וחוזר ומשביח אם בתחילה כשפסלו אותו היה על דעת זה שיחזור וישביח, אין זה נקרא נפסל מאכילת כלב.

אמנם יש לדון בזה להתיר מדין חמץ שנפסל מאכילת כלב ומשני טעמים [א]. דעשיית התמציות הוא על ידי חומרים כימיים ששמים בחיטה ומזה מוצאים את החלק הנצרך מהחיטה בשביל הטעם, והחיטה נפסלת מאכילת כלב במהלך הייצור שמפיקים ממנו את החומרים הנצרכים. [ב]. גם על ידי עירוב התמציות בטבק, נפסל החמץ מאכילת כלב.

אמנם כבר הזכרנו לעיל אות ב' את דברי המהר"ם שיק והשואל ומשיב, שדעתם שאין להתיר בעירוב טבק בשיכר [וה"ה בנידו"ד בעירוב תמציות טעם בטבק] משום דנפסל מאכילת כלב, כיון שזה לא עמד לאכילה ונתעפש ונתקלקל ונפסל מאכילת כלב, אלא לא עמד כלל לאכילה, וגם שיש בזה משום "אחשביה", [וכפי שהבאנו לעיל אות ב'], וסברות אלו יש אף לומר בנידון עשיית התמציות שנפסלים מאכילת כלב במהלך ייצורם, ועוד יש לדון לאסור יצור התמציות בתערובת חמץ, לפי"ד החו"ד (סי' קג סק"א) שדבר שנפסל מאכילת כלב וחוזר ומשביח אם בתחילה כשפסלו אותו היה על דעת זה שיחזור וישביח, אין זה נקרא נפסל מאכילת כלב.

נמצא לפי הנ"ל דאין פשוט להקל בתערובת חמץ בטבק של סיגריות מג' טעמים - [א]. כיון שעל ידי השריפה של העישון נפרד טעם הטוב של התמציות ונשאר בפה. [ב]. אין להתיר משום דנפסל מאכילת כלב, כסברת המהר"ם שיק והשואל ומשיב הנ"ל דסברו דבדבר שיעדו לכך אין להתירו משום נפסל לאכילת כלב. [ג]. גם בעשיית התמציות שנעשים מהחיטה ע"י חומרים כימיים שפוסלים מאכילה, כיון שמראש זה נעשה על דעת שאח"כ זה ישביח ויעשו מזה תמצית טעם זה לא נחשב נפסל מאכילת כלב כסברת החו"ד הנ"ל.

אך יש לדון בזה להתיר, מחמת דתהליך הייצור של הטבק עם החמץ הוא שע"י חומרים כימיים שמערבים בחיטה מוצאים חלק מתוך החיטה הנצרך לטבק, וכיון שאין מערב את

ובמחצית השקל שם על דברי המגן אברהם שם שכתב "כמ"ש בסי' שטו" ביאר המחצית השקל "דאיתא שם דכל מחיצה שלא נעשית להתיר דבר מותר לעשותו בשבת", עכ"ל. ונקט המחצית השקל דלא הוי מחיצה המתרת. ומשמע מהמחצית השקל דאין לזה גדר מחיצה.

אמנם עיקר הראיה מהא דאסור לעשות מחיצה ביו"ט משום דהוי מחיצה המתרת, יש לדון בזה דסוגיא זו עמומה מאוד, דאי נימא דהאיסור הוא משום דהוי מחיצה המתרת הא מצינו שיטת רש"י [עי' שבת קכ"ה ע"ב ובתוס' שם ובעירובין מ"ד ע"א ובתוס' שם] דאף מחיצה המתרת מותר בשבת ויו"ט וא"כ לכאורה אין לומר לשיטתו דזהו הטעם דאסור לעשות מחיצה, ויל"ע אמאי אינו עושה מחיצה ביו"ט. וגם המחצית השקל הנ"ל כתב דל"ה מחיצה המתרת, וצ"ע בכל זה.

ובאמת עי' בב"ח (סי' ת"מ) שעמד בזה בזה וכתב דאע"ג דמחיצה זו נעשית להיכר אפילו הכי בעינן עשרה טפחים מידי דהוי אלחי דאפילו אם הוא משום היכר בעינן גובה עשרה, עיי"ש. ולפי"ד דאף אם נאמר דאין במחיצת חמץ גדר מחיצה, מ"מ בעינן עשרה טפחים בכל אופן שהוא משום היכר דומיא דלחי. ועי' בסי' תנ"א ס"א ובב"ח שם.

הדין כאשר נכרי חוזר ולקחו באותו היום

ג. חמץ של נכרי שמופקד בבית ישראל כתב המ"ב (שם ס"ק טו) שאם הנכרי יחזור ויקחהו באותו יום אין צריך מחיצה וסגי בכפיית כלי. ומקור הדין הוא מהמג"א (שם סק"ה) שדייק כן מרש"י (פסחים ו' ע"א ד"ה עושה) דמבואר דה"ט דמוצא חמץ בביתו ביו"ט כופה את הכלי הוא מתרי טעמא [א]. משום דביו"ט א"א במחיצה [ב]. משום חד יומא סגי ליה בכפיית כלי. [כן ביאר המחצית השקל שם]. ובראשונים בפסחים שם יש שהעתיקו את הטעם הראשון דרש"י [עי' מכתם ורבינו פרץ], ויש שכתבו כעין הטעם השני [עי' ריטב"א].

חמץ של נכרי הנמצא ביד ישראל לשעה מועטת

ד. חמץ של נכרי שנמצא בבית ישראל לשעה מועטת אין לחוש שמא ישכח ויאכל ואין צריך כפיית כלי [מ"ב סי' תמח סק"ו ומקורו מחק יעקב שם סק"ו]. והמ"ב מיירי בעכו"ם שהביא דורון חמץ לישראל ביו"ט אחרון מן המנחה ולמעלה והניח העכו"ם בבית ישראל דאיי"צ כפיית כלי כי לא חששו בזמן מועט שמא יאכל. ולכאורה נראה שהוא דין כללי שבשעה מועטת אין לחוש שמא ישכח ויאכל ולא דוקא ביו"ט אחרון ולא דוקא סמוך לסוף הפסח, וצ"ע].

האם יש חיוב בדיקה כדי לעשות מחיצה בפני החמץ

ה. חמץ של נכרי בבית ישראל ואין ידוע היכן מקומו של החמץ יש לדון שיש חיוב לבדוק כדי לעשות מחיצה בפני

מחיצה דוקא, והאם חמץ שנמצא במדף העליון של המקרר אין צריך מחיצה ומספיק שיקח נייר ויעטוף בו את כל החמץ וידביק את הנייר בדבק וסגי בהיכר זה, או דלמא בעינן מחיצה דווקא, [וספק זה הוא באופן שאינו משכיר לגוי את אותו מקום במדף שיש בו חמץ, כי אם ישכיר את המקום לגוי יש לדון דאין מחיצה כלל, עי' לקמן אות י"א]. וכן חמץ שמונח בשידה נמוכה מגובה עשרה טפחים, יש לדון האם סגי שיסגור את השידה ע"י מפתח או דבק וכדו', או דכיון דבעינן מחיצה עשרה, וזה פחות מעשרה, לא סגי בזה [וגם בזה הנדון הוא עכ"פ באופן שלא השכיר את המקום שמתחת לשידה לנכרי כמבואר להלן אות י"א, ואם זה חמץ שמכר לנכרי זה תלוי בפלוגתא לקמן אות ט' אם סגי במחיצה].

האם אפשר לדייק מהא דלא סגי בכפיית כלי – דבעינן דיני מחיצה ולא סגי בהיכר בעלמא

והנה מצינו דכפיית כלי לא מהני בעלמא בזה, וכתב רש"י (שם ד"ה עושה לו מחיצה), דה"ט שהכלי ניטל לצורך, וכן הוא במשנ"ב (סי' ת"מ ס"ק י"ג) דלא סגי בכפיית כלי דדילמא ינטל הכלי לצורך תשמישו ויתגלה החמץ, עיי"ש. ויש לדון האם יש לדייק מזה לנדון דידן דאי"צ דוקא דיני מחיצה, דחזינן דבעצם היה סגי בכפיית כלי דהוי היכר, אלא דחששו שלפעמים צריך להשתמש בכלי ואז לא יהיה היכר, וא"כ לפי"ז באופן שאין חשש שינטל לצורך, יועיל ההיכר אף בלא דיני מחיצה, אולם מאידך יש לומר דאין זה ראייה, דיתכן דכיון שחששו דכלי ניטל לצורך לכן גדרו גדר דבעינן מחיצה דוקא, וצ"ב.

והנה ביו"ט מבואר בגמ' (שם ובשו"ע שם ובסי' תמ"ו ס"א) דכופה את הכלי ואינו עושה מחיצה. ולכאורה הטעם דא"א לעשות מחיצה ביו"ט דהוי מחיצה המתרת, וא"כ מבואר דמחיצה עשרה בפני החמץ יש בזה גדר מחיצה, דאי סגי בהיכר ולא בעינן לדיני מחיצה אמאי חשיב מחיצה המתרת. אך אפשר לדחות דאין ראייה דבעי מחיצה בכל אופן, דאפשר לומר דדוקא במקום שגבוה יותר מעשרה דבזה בעי דוקא מחיצה וסגי בעשרה, בזה חשיב מחיצה המתרת, אבל אם המקום שבו החמץ נמוך מעשרה אולי סגי בכסוי כזה שאין בו חשש דשמא ינטל. [עי' סי' שט"ו במ"ב ס"ק י' דכסוי בעלמא לכו"ע שרי, ועיי"ש פלוגתא אם המחיצה מכסה וגבוהה עשרה עיי"ש ויל"ע לנדון דידן].

ובמגן אברהם (סי' ת"מ סק"ד) כתב וז"ל, "ואע"ג דאפשר לעשות מחיצה בסדין כמ"ש בסי' שטו מוטב לעשות בכפית כלי מע"י סדין דסדין הולכין ובאין תחתיו", עכ"ל. וכ"ה במ"ב ס"ק י"ב דמחיצה של סדין לא סגי לפי שהולכין ובאין תחתיו, ומשמע דלאו משום דסדין לא חשיב מחיצה, ועי' סוכה ט"ז ובשעה"צ (שם ס"ק כ"ו) דאם קשור למטה שפיר דמי. והיה אפשר לדייק מדברי המג"א דאין לזה גדר מחיצה, דאי בעי מחיצה היה לו להמג"א לומר דסדין לא חשיב מחיצה.

החמץ [הדברים מפורשים בר"ן (א' ע"ב מדפי הרי"ף) שחייבים לבדוק כדי לעשות מחיצה. אכן עיין מש"כ בזה בשו"ת שביבי אש ח"ג סי' י"א]. ולענין אם צריך לברך על בדיקה זו שהיא בדיקה כדי להנצל ממכשול יתבאר להלן בסמוך.

אמנם הב"ח (סו"ס ת"מ) מקשה מה מועיל מחיצה בחמץ של נכרי הרי איכא למיחש לעכבר שיטלנו שאז צריך לחזור ולבדוק כל הבית. ומתרץ דנראה דבחמץ של נכרי כיון דאינו עובר עליהן בבל יראה לא הצריכו חכמים בדיקה ורק אם החמץ ידוע שאיכא למיחש שיבוא לאוכלו הצריכו מחיצה, עכ"ד הב"ח. וכה"ג מצדד בא"א בוטשאטש (סי' ת"מ) דאין חיוב מחיצה על חמץ שאינו ידוע.

ותנא דמסייע לדברי הב"ח הוא בתוס' רבינו פרץ פסחים (ב ע"א) דמצדד דבאופן שאין יכול לבוא לידי בל יראה אין חיוב בדיקה שמא יבוא לאכלו. [ועיין להלן בסמוך (ד"ה אך יל"ע קצת) שהעלנו צד לחלק בין דברי הרבינו פרץ לב"ח והא"א].

ולכאורה להלכה לא קיי"ל הכי, דמצינו דאף באופן שאין יכול לבוא לידי בל יראה יש חיוב בדיקה, דהנה נחלקו רש"י ותוס' בפסחים (י ע"ב) אם לא בדק חמץ עד אחרי פסח אם צריך לבדוק, דדעת רש"י דכיון שלאחר הפסח אין עובר בבל יראה אין צריך לבדוק. אולם תוס' פליגי וס"ל דצריך לבדוק אף לאחר הפסח. ורש"י ותוס' לשיטתם במה דפליגי (ב ע"א) בטעם דין בדיקת חמץ, דרש"י כתב דכל תקנת הבדיקה היא שלא יעבור בבל יראה משום כן סבר לאחר הפסח אין צריך לבדוק. אכן התוס' כתבו דטעם הבדיקה הוא שמא יבוא לאכלו, וזה שייך גם לאחר הפסח ולכן ס"ל דגם לאחר הפסח צריך בדיקה, ולהלכה קיי"ל באו"ח (סי' תל"ה) דצריך לבדוק אף לאחר הפסח אך לא יברך [ומקורו הוא מהרמב"ם פ"ג מחו"מ דבודק אבל לא מברך ובפר"ח שם תמה דאמאי לא יברך על הבדיקה שהרי סו"ס הבדיקה היא מצוה מדרבנן, עיי"ש], ומ"מ חזינן דיש אופן שצריך לבדוק גם אם אינו יכול לבוא לידי בל יראה ודלא כמבואר ברבינו פרץ והב"ח הנ"ל.

והנה בט"ז (סי' תל"ה סק"ב) כתב דאף בבדוק בתוך הפסח אם ביטל קודם הפסח לא יברך על הבדיקה כיון שאינו עובר על בל יראה כיון שכבר היה ביטול [ולשיטתו ה"ה בליל בדיקת חמץ אם בטעות קודם אמר את נוסח הביטול כשבדק אינו מברך על בדיקתו]. אכן הכרעת האחרונים כמו שפסק המ"ב (שם סק"ה) דאף שביטל מברך על בדיקתו.

דברי השו"ע הרב בענין ברכה על בדיקה שמא תארע תקלה

ובשו"ע הרב מבאר זאת היטב וז"ל, שולחן ערוך הרב אורח חיים סי' תל"ה וז"ל, "ועל בדיקה שלאחר הרגל לא יברך כלום כי איך יברך וצונו על ביעור חמץ והרי הוא אוכל חמץ, ומה שהוא מצווה ומחוייב לבער חמץ זה שעבר עליו הפסח

אינו אלא משום חשש תקלה שלא יבוא לאכלו, אבל הביעור הזה מצד עצמו אין בו מצוה כלל שהרי אף אם משהה אותו בביתו ואינו מבערו אינו עובר על שהייה זו מצד עצמה בבל יראה ובבל ימצא אפילו מדברי סופרים אלא שנקרא עובר על דברי חכמים שאסרו לשהותו שלא יבא לידי מכשול אכילה, אבל אם לא היינו חוששין שיבוא לידי מכשול אין בשהייה זו מצד עצמה איסור כלל ולכך אין לברך על ביעור זה (כמו שהממית עופות שנדרסו שאסור להשהותן משום חשש תקלה כמו שנתבאר ביורה דעה סי' נ"ז ואין מברך על ביעורן מביתו), מה שאין כן כשהוא בודק ומבער בתוך הפסח שאז יש בביעור מצוה מצד עצמו שנאמר תשביתו שאור מבתיכם ואם אינו מבערו עובר עליו בבל יראה ובל ימצא, ואף אם כבר ביטל כל חמצו קודם הפסח שאינו מצווה לבערו מן התורה מכל מקום כיון שגזרו חכמים שאין ביטול מועיל כלום מטעמים ידועים הרי חמץ זה כאלו לא נתבטל ועובר עליו בבל יראה ובל ימצא מדברי סופרים וגם יש בו מצות תשביתו מדברי סופרים ולכך מברך וצונו על ביעור חמץ", עכ"ל.

העולה מדברי השו"ע הרב שיש חילוק לענין הברכה בין בדיקת חמץ שביטלו לבין חמץ דלאחר הפסח, דדוקא חמץ שלו שבטלו שמדרבנן עובר על בל יראה דרבנן ומצות תשביתו מדרבנן, בזה מברך על הבדיקה [ובעצם יסודו עי' מג"א סי' תמ"ד ס"ק י"ג ותמ"ז ס"ק מ"ו] משא"כ בחמץ שלאחר הפסח שאין בו ב"י דרבנן ותשביתו דרבנן אינו מברך על הבדיקה. ושוב כתב כן השו"ע הרב בסי' תמ"ו בקונטרס אחרון ככל יסודו הנ"ל, ועיי"ש שכתב שלכן אין לברך על בדיקה וביעור של חמץ נוקשה וכל חמץ שאיסורו רק מדרבנן כיון שאין בו בל יראה דרבנן ותשביתו דרבנן משום דלא שייך בו איסור דאורייתא.

ולפי"ד השולחן ערוך הרב מתיישב היטב קושיית הפר"ח הנ"ל אמאי אינו מברך על בדיקת חמץ שלאחר הפסח.

וכיסוד הגר"ז כתב גם בנו"ב תנינא (או"ח סא) שאף לאחר ביטול כיון שתקנו חכמים שביטול לא מועיל, נשאר מצות תשביתו מדרבנן, ולכן מברכין אף לאחר ביטול, אבל לאחר פסח דאין שום מצוה בביעורו ואפילו מצוה דרבנן לא מקרי, דהביעור הוא רק שלא יאכלנו. וזהו כוונת המגיד משנה פ"ג מחו"מ עיי"ש עוד בזה.

והנה לגבי בדיקת ביהכ"נ דעת הגר"ז (סי' תל"ג סל"ו) והמ"ב (שם ס"ק מ"ג) דמברכין על זה, וצ"ל דשם שייך בל יראה לכן מברכין. ובערוה"ש (שם סעיף י"ב) כתב דאין מברכין על בדיקת ביהכ"נ דל"ש בו בל יראה שהרי אין להם בעלים מיוחדים, ואין לומר דהגזבר או השמש יעבור על ב"י. ועי' גם בדעת תורה שם. ואולי ענין זה תלוי באיזה ביהכ"נ מיירי האם של כרכים או של כפרים, ואכמ"ל בזה.

ספק באופן שאין חיוב מחיצה – האם יש חיוב בדיקה

ו. יש להסתפק באופן שאין חיוב מחיצה כגון באופן האמור לעיל אות ג' דסגי בכפית כלי אם יש בזה חיוב בדיקה כדי לכפות כלי [זה אינו שייך לנדון בסי' תלה במ"ב סק"ג אם ביו"ט בודקים את החמץ כדי לכפות כלי דהתם אחרי יו"ט צריך לבער את זה וכאן מצידו צריך רק לכפות את הכלי ואח"כ הגוי יקחנו].

שיטת הר"ן דכשלא בדק המשכיר השוכר מחויב לבדוק

ז. מהאמור למעלה באות ה' למד הר"ן דאם שכר בית ב"ד כשבכניסת ליל י"ד זה היה עדין בחזקת המשכיר, באופנים דהדין דחיוב הבדיקה מוטל על המשכיר [עי' בראשונים פסחים ד' ע"א ואו"ח סי' תל"ז השיטות בזה] דמכל מקום אם לא בדק המשכיר, צריך השוכר לבדוק, [וצ"ע אמאי לא הוכיח הר"ן מסוגיא דפסחים (ד ע"א) גבי חזקתו בדוק, ואפשר דשם אפשר לדחות דחיוב הבדיקה הוא כדי שלא יכשל המפקיד. ועי' מש"כ לקמן אות י"ד, ולכן הוכיח מדין מחיצה בחמץ של גוי דהתם הוא משום הגר בבית] דאף דהחמץ הוא של המשכיר, ואינו של השוכר, [כדאי' בגמ' ד' ע"א דחמירא דידיה הוא] והחיוב בדיקה מוטל על המשכיר, דמכל מקום כמו שמצינו בחמץ של עכו"ם שבבית ישראל, שיש דין מחיצה שמא יבוא לאכלו, ואף שהחמץ אינו שלו, בכל זאת חששו שיבוא לאכלו, וזה אינו הדין הכללי שחמץ שלו שביטלו, שהצריכו חז"ל לבדוק ולבער [עי' תוס' ב' ע"א ד"ה אור ורמב"ם פ"ב מחמץ ומצה ה"ג] ושם לא מהני מחיצה [וכמש"כ החזו"א או"ח סי' קכ"ד לדף ב' ע"א עיי"ש שהוכיח כן וביאר דכיון שהיה החמץ שלו אכתי דעתיה עליה וחיישינן שמא יבוא לאכלו אף כשיעשה מחיצה] אבל הכא בשוכר שהחמץ אינו שלו, הוא רק דין מחיצה כמו בחמץ של נכרי, דזהו דין נוסף של שמא יבוא לאכלו, שכל שהחמץ אינו שלו [שלא היה שלו מעולם] אין בו תורת ביעור וסגי במחיצה [כן נראה לכאורה כוונת הר"ן דבאמת שוכר לאחר י"ד אף שימצא חמץ סגי ליה במחיצה, ואולי כוונתו רק ללמוד יסוד הדין שאי אפשר לאדם לגור עם חמץ בבית אבל באמת כאן בשוכר לאחר כניסת ליל י"ד יצטרכו ביעור]. וכן נראה עיקר וכן לשון הר"ן דשוכר לא סגי ליה בלא ביעור, וכמו שנתבאר לקמן אות י"ד, והוא מב"ק (צח ע"ב) "דחמץ הכל מצווין עליו לבערו" ויש שם ג' דרכים למה צריך לבער [א]. מדין בל יראה שיש בחמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו. [ב]. בשביל שלא יכשל בעל החמץ באיסור. [ג]. כמש"כ רבינו דוד שיש תקנת חכמים שלא ימצא חמץ של ישראל בביתו של ישראל דהר"ן לכא' נראה דלא ס"ל כדרך שעובר על בל יראה דאם עובר מה הוצרך להוכיח מחמץ של עכו"ם הרי זה בדיקה כדי להנצל מאיסור דאורייתא של בל יראה [וכן הר"ן בחידושיו (ד ע"א) כתב להדיא שאינו עובר על חמץ של אחר שנמצא ברשותו], ולא בדרך שלא יכשל בעל החמץ באיסור, אלא

השתא נחזור למה שפתחנו בו לענין חמץ של נכרי שצריך לעשות מחיצה בפניו, דהנה הבאנו דדעת הר"ן [דלא כב"ח וכן משמע מהרבינו פרץ] שצריך אף לבדוק את החמץ כדי לעשות מחיצה בפניו, ויש לדון האם צריך לברך על זה, דהרי בזה ודאי אין בל יראה ותשביתו דאורייתא, וא"כ גם אין בזה בל יראה ותשביתו דרבנן [דלא כמו חמץ שבטלו], וא"כ יש לומר דאין ברכה על זה וכנ"ל, וצ"ע.

ונמצא לפי"ז דאף שקיי"ל בס' תל"ה דהבודק חמץ בתוך הפסח מברך, אבל אם עשה מכירת חמץ שבביתו ולא השכיר את הבית ובא כעת לגור בבית, דלדעת הר"ן צריך לבדוק את החמץ של נכרי, ולענין ברכה צ"ע.

העולה מן האמור, דדעת הר"ן דחמץ של נכרי שנמצא בבית ישראל ואין ידוע מקומו, דצריך לעשות בדיקה כדי לעשות מחיצה בפניו. ובב"ח מבואר דלא כן, דהיכא דאין יכול לבוא לידי בל יראה אין צריך בדיקה. והבאנו דכן משמע מדברי רבינו פרץ שייסד דהיכא דאין יכול לבוא לידי בל יראה אין צריך בדיקה. והבאנו דיש לתלות נדון זה במחלקות רש"י ותוס' לענין חיוב בדיקה בחמץ שלאחר הפסח דאין איסור בל יראה, וצ"ע בדברי הב"ח מתוס' דסברו דיש חיוב בדיקה אחר הפסח אף דאין יכול לבוא לידי איסור בל יראה. ובשו"ע פסק דחמץ שלאחר הפסח צריך בדיקה בלא ברכה, אולם לענין בדיקת חמץ לאחר שביטלו הכריעו האחרונים דצריך בדיקה בברכה, ובשו"ע הרב ביאר את החילוק בזה, דחמץ שלאחר הפסח שאינו עובר אף בבל יראה דרבנן בזה אין צריך ברכה, משא"כ חמץ שביטלו שיש חיוב ביעור דיש בזה בל יראה דרבנן דמברך על הבדיקה. והעלנו דלכאורה לדעת הר"ן לגבי חמץ של נכרי שנמצא בבית ישראל ואין ידוע מקומו אף דלדעתו צריך לבדוק מ"מ אין לברך על בדיקה זו.

אך יל"ע קצת במה שהבאנו מדברי הרבינו פרץ כסיוע לדברי הב"ח ודלא כהר"ן, דשמא כל דברי הרבינו פרץ שאין חיוב בדיקה היכא דאין יכול לבוא לידי איסור בל יראה, הוא רק באופן שגם אם יאכל לא יהא איסור דאורייתא [עיי"ש שנדונו הוא בחמץ נוקשה ותערובת חמץ ופולוגתא דתנאי היא בפסחים מ-ב-ג וצריך לעיין שם], וכן מש"כ בשו"ע הרב לבאר אמאי אין לברך ברכה על הבדיקה בחמץ שלאחר הפסח וכן בחמץ נוקשה הוא רק באופנים אלו שגם אם יאכל לא יהא איסור דאורייתא וגם לא יכול להגיע לידי בל יראה, משא"כ בחמץ של נכרי שאם יזכה בו יגיע לאיסור דאורייתא וכן אם יאכל ממנו, ולפי"ז לא יהיה ראייה מדברי הרבינו פרץ לדברי הב"ח דמיירי בחמץ של נכרי בבית ישראל, ויל"ע בכל זה.

בראשונים. ובמקור חיים הנ"ל נקט בפשיטות דיש כאן נדון של בל יראה וכתב דלכן שניהם חייבים בבדיקה, המשכיר משום דחמירא דידיה עובר בבל יראה, והשוכר משום דאיסורא ברשותיה קאי והיינו כשיטת רש"י. אכן לכאורה נראה דיש להסתפק בזה אם אכן זהו כוונת ספק הגמ' לפי רש"י הנזכר וכן לפי שאר ראשונים].

נפק"מ למעשה לפי דברי המקור חיים דהמשכיר דירה מפסח לנכרי – חייב המשכיר לבדוק

והנה לפי מה שכתב המקור חיים הנ"ל (סי' תל"ז סק"ב) דהחייב הוא על שניהם הן על המשכיר והן על השוכר ואם לא בדק אחד מהם חייב השני לבדוק, נמצא דהמשכיר דירה לאינו שומר תו"מ או לנכרי אף אם השכיר ב"ג כיון שלא בודק השוכר יצטרך המשכיר לבדוק, ואכן כן כתב להדיא המקור חיים (שם סק"ג) דהמשכיר לנכרי אף ב"ג [לכאוף כל שהוא ל' יום קודם פסח כדן מפרש ויוצא בשיירה פסחים דף ו' וסי' תל"ו] חייב המשכיר לבדוק כיון דחמירא דידיה ושכירות לא קניא, עיי"ש. וכ"כ החיי אדם (כלל קי"ט סעיף י"ח) דהמשכיר לנכרי אף ב"ג חייב המשכיר לבדוק. וא"כ נפקא הלכה למעשה דהמשכיר דירה לאינו שומר תו"מ או נכרי שאינו בודק חמץ [תוך ל' יום לפסח כן נראה לכאוף. שו"ר בתהלה לדוד סי' תל"ז שכ"כ] חייב המשכיר לבדוק שם חמץ אם גר שם עד עכשיו המשכיר.

ויש להסתפק באופן שהשכיר דירה לאיזה שוכר, ויצא השוכר קודם פסח והשכיר לשוכר שני תוך ל' יום לפסח, אלא שהשוכר הראשון השאיר חמץ בדירה, ויש להסתפק דשמא זכה המשכיר בחמץ שהשאיר השוכר הראשון ואם השוכר השני אינו בודק, חייב המשכיר לבדוק לדעת המקור חיים והחיי אדם הנ"ל. אמנם בתהלה לדוד (סי' תל"ז) חולק על זה דהוי כמניח חמצו ברה"ר, כיון שהעכו"ם יכול ליטלו ואין לך ביעור גדול מזה, ומ"ש דחמירא דידיה היא היינו שהיה דידיה, עיי"ש. [ועיין מש"כ בענין זה להלן אות כ"ה].

ספק כאשר המשכיר לא בדק האם השוכר [ששכר ביד'] צריך לברך על הבדיקה

ויש להסתפק אם השוכר ב"ד כשלא בדק המשכיר [וכגון השוכר חדר בבית מלון לאחר כניסת ליל י"ד אם הנהלת הבית מלון היהודים לא בדקו] אם מברך על בדיקה זו והנה לעיל אות ה' כתבנו לצדד דאין מברכים על בדיקה כדי לעשות מחיצה וא"כ הכי נמי יש לומר דלא יברך השוכר אך נראה דהכא יש לצדד דיברך מדין זכין למשכיר [או הנהלת הבית מלון] כיון דעי"ז מקיים המשכיר את חיובו מדין זכין [עי' ביה"ל סי' תקכ"ז סעיף ז' ד"ה ומצוה וכן סתימת הדברים בסיו' שכ"ח לענין הפרשת חלה מדין זכין וכבר דנו בזה לענין טובל כלי חבירו בלא ידיעתו וקובע מזוזה בבית חבירו דאם ניח"ל יכול לברך מדין זכין אך בדעת קדושים סי' רפ"ט

אפשר כדרך רבינו דוד שהוא תקנת חכמים שלא ימצא חמץ של ישראל בביתו של ישראל רק רבינו דוד כתב זה על כל הדין של בדיקת שוכר ומשכיר [ובהמשך העמוד שם כתב רבינו דוד שאם לא בדק המשכיר צריך לבדוק השוכר שעל זה שהחמץ ברשותו חובת הבדיקה כדי שלא ישאר אצלו החמץ עכ"ד וצ"ע לענין ברכה].

והנה עולה מדברי הר"ן הנ"ל דהיכא שהמשכיר היה חייב לבדוק את החמץ, מ"מ אם לא בדק חייב השוכר לבדוק,

והוכיח זאת הר"ן מדין חמץ של עכו"ם דבעי מחיצה. והנה בגמ' פסחים (ד ע"א) איתא המשכיר בית לחבירו ב"ד על מי לבדוק, על המשכיר לבדוק דחמירא דידיה הוא או דלמא על השוכר לבדוק דאיסורא ברשותיה קאי, ויש להסתפק בכוונת ספק הגמ' דיש לבארו בשני דרכים.

דרך א - האם החייב מוטל רק על המשכיר או רק על השוכר וכן נראה מוכח מדברי הר"ן הנ"ל שהבאנו בריש האות שכתב שאם לא בדק המשכיר חייב השוכר לבדוק מדין מחיצה, ואם נימא כדרך ב' דלהלן אין צריך ללמדו מדין מחיצה אלא עיקר מצות הבדיקה מוטלת הן על השוכר והן על המשכיר ואם לא בדק המשכיר חייב השוכר לבדוק.

דרך ב - החייב מוטל על שניהם הן על המשכיר והן על השוכר ורק הספק הוא את מי יש להעדיף דהיינו מי מחייב יותר האם המשכיר או השוכר, אבל אם אחד מהם לא בודק ודאי על השני לבדוק וכדרך זו נקט במקור חיים סי' תל"ז ס"ק ב'.

[והנה סוגיא זו רחבה היא ויש בה הרבה דרכים, אך יש שני דרכים עיקרים בראשונים, ברש"י (ד"ה חובת הדר) נקט דהסוגיא מיירי בבדיקת חמץ דרבנן דכיון דיש אפשרות לבטל את החמץ מהתורה וחז"ל תקנו לבטל, א"כ הנדון הוא דרבנן (לכאוף הכוונה אף אם לא ביטל עדיין בכניסת ליל י"ד) וע"ז נסתפקו בגמ' אם חובת הבדיקה היא על השוכר או על המשכיר. ונחלקו האחרונים בכוונת דברי רש"י, דהמהרש"ל בהגהותיו מפרש דאם בדיקת חמץ היתה מהתורה (דהיינו אם לא היה דין ביטול חמץ) היתה חובת הבדיקה מוטלת על המשכיר, והמג"א (סי' תל"ו ס"ק ט"ז) מפרש דאז היה החייב על השוכר ועכ"פ כעת דיש דין ביטול ובדיקת חמץ היא דרבנן, נסתפקו האם זה מוטל על המשכיר או על השוכר. ודרך ב' יש בראשונים (מהר"ם חלאווה רבינו דוד חידושי הר"ן ומאירי) דמהתורה שניהם אינם עוברים, המשכיר לפי שאינו ברשותו והשוכר לפי שאינו שלו (וסוברים הראשונים דעל חמץ שאינו שלו שנמצא ברשותו אין עוברים על איסור מהתורה וכשי' המג"א והב"ח וכמו שיתבאר להלן אות י"ד) ורק חז"ל חייבו בדיקה וביעור, ולשון רבינו דוד "וידענו שאין חכמים מניחין חמצו של ישראל שלא יתבער בכאן על מי הטריחו לבדוק ולבער על מי שהחמץ שלו או על מי שהוא ברשותו", ולכאוף נראה דשני הדרכים שנתבארו לעיל בספק הגמ' יתכנו לפי שני הפירושים הנזכרים

נראה לגבי מזוזה שלא יברך וצ"ע, ועי' ד"א פ"ד מתרומות [בזה].

והנה נתבאר לעיל אות ה' שדעת רבינו פרץ והב"ח שאם לא יכולים להגיע לידי בל יראה אין חיוב בדיקה, ולכן כתב הב"ח שבחמץ של נכרי שנמצא ברשותו ואין ידוע מקומו אין צריך לבדוק אחריו, ולפי זה צריך לומר דמה דמוכח מסוגית הגמרא פסחים (שם) דאם לא בדק המשכיר חייב השוכר לבדוק [עיי"ש לגבי משכיר ב"ד חזקתו בדוק או אין חזקתו בדוק נפק"מ לישיליה וכו' לאטרוחי להאי וכו' ושם בע"ב המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק ומצא שאינו בדוק מהו ועיי"ש בתוס' ד"ה המשכיר אך מלעיל ע"א מוכח כנ"ל ואכמ"ל], הוא משום דהשוכר ב"ד זכה בחמץ וכן כתב הפני יהושע שם בסוגיא שה"ט שחייב השוכר לבדוק אם לא בדק המשכיר, כיון שהשוכר זכה בחמץ [ובאמת הוא פלוגתא גדולה אם השוכר זוכה בחמץ או לא דהרי בגמ' שם איתא דחמירא דידיה הוא [דמשכיר] וכן בתוס' שם (ד"ה על) מבואר דאף במשכיר ב"ג על המשכיר לבדוק, ומאי דך מצינו בטור (סי' תל"ו) דהמשכיר מפיקר חמצו וכ"כ המגן אברהם (סי' תל"ו ס"ק ט"ז וסי' תל"ז ס"ק ג) דגם על השוכר לבטל מלבד המשכיר דמבטל, וכן בראשונים שם [מאירי ורבינו דוד] נחלקו מי צריך לבטל האם המשכיר או השוכר או שניהם לא עיי"ש בדבריהם, וכבר תמהו בזה רבים מהאחרונים, ובמקור חיים (סי' תל"ז ס"ק ג) כתב דחיישינן שלא הפקיר בלב שלם, עיי"ש. ובמגן האלף (סי' תל"ז ס"ק ב) כתב דוודאי מפיקר המשכיר וכוונת הגמ' דחמירא דידיה וחל עליו חובת ביעור ולא פקע ע"י הפקיר עיי"ש, וכן בתהלה לדוד שם כתב כעין זה שהכוונה בגמרא שזה היה חמירא דידיה עיי"ש].

ולפי"ז דהשוכר בית ב"ד זוכה בחמץ, אם לא בדק המשכיר, בודק השוכר בברכה, וכן השוכר בית מנכרי אף ב"ד בודק בברכה כיון שזוכה בחמץ, אך לשיטת הר"ן שלשיטתו וודאי השוכר אינו זוכה בחמץ, כששוכר ב"ד, דאם זוכה בחמץ, פשוט שצריך לבדוק, ואין זה שייך כלל לדין מחיצה בחמץ של נכרי דכאן החמץ הוא שלו [של השוכר] אלא וודאי דסבירא ליה דבשוכר ב"ד אין השוכר זוכה בחמץ ולא שייך שיעבור בבל יראה [אלא אם כן יתכוין לזכות בזה] ולכן צריך ללמדו מדין מחיצה.

ולשיטת הר"ן יל"ע בשוכר בית מנכרי ב"ד דלכאורה יש לומר דכיון שצידדנו לעיל ששוכר ב"ד מברך מדין זכין למשכיר וכאן שהמשכיר נכרי זה לא שייך א"כ השוכר לא יברך אך יש לומר איפכא דבשוכר מישראל ב"ד כבר נתחייב המשכיר בבדיקה ולכן כיון שמצות הבדיקה מוטלת על המשכיר לכן השוכר אף שצריך לבדוק מדין מחיצה יש לומר שאינו מברך אבל כאן בשוכר מנכרי שלא נתחייב המשכיר, השוכר יברך על הבדיקה אך באמת יש לומר איפכא דכיון

שנתבאר ששוכר ב"ד לא זוכה בחמץ [לדעת הר"ן] וא"כ הוי חמץ של נכרי שסגי במחיצה וא"כ לא יברך על הבדיקה.

ורק בשוכר ב"ג [כפי פרטי הדין המבוארים בראשונים פסחים דף ד ואו"ח סי' תל"ז] מברך על הבדיקה בין בשוכר מישראל ובין בשוכר מנכרי [לכאורה] ובאמת צ"ע אמאי בשוכר ב"ג מברך על הבדיקה דמי לא עסקינן אף בכה"ג שלא אכל שם חמץ שלו והוי רק חמץ של אחרים [ישראל או נכרי] דנתבאר דאין בו חיוב ביעור ותורת בדיקה גמורה רק דין מחיצה ואמאי מברך על הבדיקה וצריך לומר כמו שכתב בספר מגן האלף בסי' תל"ז ס"ק א דשוכר ב"ג מסתמא זוכה בחמץ ושוכר ב"ד מסתמא אינו רוצה לזכות עיי"ש אך צ"ע לשיטת תוס' (ד' ע"א) דמסירת מפתח לבד מחייבת בבדיקה אם קיבל מפתח ב"ג אף דלא קנה קנין שכירות א"כ אינו קונה בקנין חצר ואמאי מברך על הבדיקה אם לא אכל שם חמץ שלו ואין נראה לומר דגדרו גדר כיון שבדרך כלל רגילים לאכול ביום י"ג לכן תקנו תמיד דשוכר ב"ג בודק בברכה אף בלא אכל, דלכאורה לגבי חמץ שלו הוי כמקום שאין מכניסין בו חמץ וצריך לדחוק דחז"ל תקנו מצות בדיקה בתחילת ליל י"ד על כל חמץ שנמצא בבית שלו אף שהחמץ אינו שלו, ותמוה, וגם בחמץ של נכרי מה דינו, וצריך עיון בכל זה ועיין פסחים ט' ובפני יהושע שם וצ"ע.

האם שוכר דירה בפסח עצמו צריך לבדוק

וכן בשוכר בפסח עצמו יל"ע אם צריך לבדוק דבגמ' מוכח דשוכר ב"ד חייב לבדוק וכ"כ הר"ן והראשונים שם וכ"ה בסי' תל"ז בביה"ל אך אם שוכר בפסח עצמו אין הדברים מפורשים אך לכאורה הוא כשוכר ב"ד [עי' פסחים י' ע"ב וסי' תל"ה] אך לכאורה יש לומר דתלוי בטעם למה צריך לבדוק השוכר כשלא בדק המשכיר דאם זה משום דרך הר"ן מדין מחיצה א"כ גם בפסח עצמו אך אם כמו שכתב הפני יהושע שם בסוגיא [וכן צ"ל לכאורה לשי' רבינו פרץ והב"ח] דהיא משום שזוכה בזה השוכר יש לדון אם בפסח עצמו זה שייך דנהי דהקונה חמץ בפסח לוקה [רמב"ם פ"א מחו"מ ה"ג] אך הכא לא נתכוין לזכות ועי' באחרונים בס' תל"ה לגבי ירושה ובסי' תמ"ח סעיף ב' ובמ"ב ס"ק ה' דמסתמא איסורא לא ניחא ליה דליקני [ב"מ צ"ו ע"ב] וחצירו אינו קונה לו בעל כרחו עיי"ש עוד וא"כ לכאורה לא יצטרך לבדוק את החמץ שוכר בפסח לשיטה זו אך לשיטת הר"ן יצטרך לבדוק אך לענין ברכה הוא כנ"ל דתלוי אם שוכר מיהודי או גוי.

אם מותר לנסוע במונית או באוטובוס מבלי לבדוק שם חמץ

ולפי מה שנתבאר ששוכר בפסח עצמו לשיטת הר"ן צריך לבדוק [אם המשכיר לא בדק] יל"ע אם נוסע במונית צריך לבדוק את המונית, וכן נוסע באוטובוס אם צריך לבדוק. דהנה מבואר בתרומת הדשן סי' שיי"ח ומובא בחו"מ סי'

דין הרוצה ליפטר מבדיקה

י. מי שרוצה ליפטר מבדיקת חמץ כתב המשנ"ב שאם זה טרחא מרובה לבדוק ימכור את החמץ וישכיר [במשנ"ב כתב ימכור ולכאורה לאו דוקא] מקום החמץ ואז פטור מבדיקה [מ"ב סי' תלג ס"ק כ"ג וכמו כן באופן הנ"ל פטור מביעור וכנ"ל באות ט'].
דברי החזו"א דכשהשכיר חדר - אין צריך מחיצה

יא. אם מכר את החמץ לנכרי והשכיר את החדר שבו החמץ לנכרי כתב החזו"א דאפשר שאין צריך מחיצה בפני החמץ ואף אם נכנס בו באקראי לית לן בה דהא לא אסרו חכמים ליכנס לביתו של נכרי בפסח [חזו"א או"ח סי' קכ"ד ולכאורה לאו דוקא חדר שלם אלא ה"ה אם משכיר שטח קטן בתוך חדר שעליו החמץ אין צריך מחיצה ויש להסתפק אם משכיר מדף בארון ועליו חמץ או מדף במקרה אם גם בזה אין צריך מחיצה].

מותר להכנס לביתו של נכרי, ואינו שומר תומ"צ שיש לו חמץ בביתו

יב. ליכנס לביתו של נכרי בפסח מותר [חזו"א או"ח סי' קכ"ד הנ"ל] ואף לגור שם יחד עם הנכרי כל הפסח [אם אין הנכרי משאיל לו מקום לזמן מסוים או משכיר לו שאז צריך בדיקה] כיון שיכול הנכרי לסלקו כל רגע וכן ליכנס לביתו של מי שאינו שומר תומ"צ ואף שיש שם חמץ ואף לגור שם יחד כנ"ל [כן נראה וכן נלמד מדברי שו"ע הרב לקמן אות י"ג וכ"ז באופן שאין דין ערבות וכדלקמן אות ט"ו] וע"ע מש"כ לעיל סוף אות ז'.

האם חיוב הבדיקה מוטל רק על האב או אף על הילדים

יג. חיוב הבדיקה מוטל על בעל הבית אבל בני ביתו האוכלים משלו אין חיוב הבדיקה חל עליהם כלל כיון שאין החמץ שלהם ורק אם אין בעל הבית בביתו חייבים הנשואים בביתו לפטרו מחיובו שכל ישראל ערבים זה לזה [שו"ע הרב סי' תל"ב סעיף ח' ותל"ו סעיף ג'] ובפני יהושע פסחים (ד' ע"א) כתב דתלוי בפלוגתת רש"י ותוס' פסחים (ב' ע"א) אם טעם הבדיקה הוא משום שמא יבוא לאכלו שייך אף בבני ביתו ואם טעם הבדיקה הוא משום בל יראה לא שייך בבני ביתו [ובמ"ב סי' תל"א סק"ב העתיק את שני הטעמים] ולעיל אות ז' נתבאר מדברי הר"ן שאם שכר ב"ד שחיוב הבדיקה על המשכיר ועליו מוטל מצות הבדיקה והביעור ובכ"ז אם לא בדק וביער מוטל על השוכר לבדוק ולבער מדין מחיצה וצ"ע על דברי שו"ע הרב הנזכר אכן בפנ"י כתב דהוא משום שזכה בו השוכר ועיין לעיל אות ז' בזה וצ"ע בזה וכן לגבי בדיקת ביהכ"נ כתב בשו"ע הרב סי' תל"ג סעיף ל"ו [ובמ"ב שם ס"ק מ"ג] דמברכין על בדיקה זו וצ"ע בכ"ז.

רכ"ז סל"ג ברמ"א שאם שכר פועל עם סוס או חמור אף שמצד הפועל אין אונאה מצד הבהמה יש אונאה, וצריך לשער חלק השכירות של הבהמה ואת זה צריך לשלם ומבואר דהשוכר את הבהמה וא"כ לפי"ז לכאורה אף בנוסע במונית או באוטובוס הוי כשוכר גם את הנהג וגם את הרכב ובמחנה אפרים הל' גזילה סי' י"א כתב דחשיב רק שכירות פועל ואין בזה אונאה וכן במגן אברהם סי' רס"ו סק"א לגבי שוכר עכו"ם שיולכנו למקום פלוני אינו נחשב ששכר החמור דהרי העכו"ם חייב במזונות ובאחריות החמור ולא שכר דוקא חמור זה מן העכו"ם א"כ פשיטא דאינו מצווה על שביתתו עכ"ד המג"א וצ"ע מדברי התרומת הדשן והרמ"א הנ"ל וצ"ע. וכמדומה דבזמנינו אין מתכוונים לשכור את המונית או את האוטובוס ואין הנוסע חייב באחריות הרכב כדן שוכר ואין כוונת הנהג להשכיר את הרכב ואין כוונת הנוסע לשכור, ושוכרים רק את הנהג והוי כאורח שנתבאר להלן אות י"א וי"ב דאין צריך לבדוק בבית המארח וה"נ יכול להעבירו לרכב אחר [ואינו דומה ממש לאורח דשם יכול לסלקו לגמרי וכאן צריך להשיג לו רכב אחר] ועדיין יל"ע בזה.

ובשוכר חדר בבית מלון ויש תנאי שיכול בעל הבית מלון לסלקו כל רגע כתב בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' ס"ח דחייב בדיקה עם ברכה וכן באולם שמחות יל"ע אם צריך לבדוק את האולם [אם המשכיר לא בדק] ולכאורה צריך לבדוק.

ובשוכר רכב וודאי צריך לבדוק [אבל ברכה בכ"ג אין מברכין דעיקר מצות בדיקה הוא בבית כמש"כ החק יעקב (סי' תל"ו ס"ק י"ז) דעיקר מצות בדיקה הוא בבית דכתיב תשביתו שאור מבתיכם וכ"כ החיי אדם כלל קי"ט סעיף יח].

האם בודקים חמץ ברכב שכור ובאולם

ח. מהאמור למעלה [סעיפים ג' וד'] יש ללמוד דאם שוכר רכב וכדו' ב"ד או בפסח [עי' מש"כ לעיל אות ז'] לשעה מועטת [ולא נתבאר מהו שעה מועטת] אין בו חיוב בדיקה וביעור, ואם שוכר רכב או אולם ומחזירו באותו יום לפי האמור לעיל באות ג' ואות ו' יש להסתפק אם חייב לבדוק.

מחלוקת האחרונים אי סגי במחיצה או דבעינן שישכיר המקום

ט. מי שמכר את חמצו לנכרי והנכרי עשה בזה קנין כדן, והחמץ נמצא בבית ישראל המוכר, נחלקו האחרונים אם סגי במחיצה עשרה כפי האמור באות א' או דבעינן שייציא העכו"ם החמץ מבית ישראל או שישכיר לו את מקום החמץ ואינו דומה להאמור באות א' דשאני הכא כיון שהוא רגיל להשתמש בחמץ שמכר לגוי לא סגי במחיצה [מובא במ"ב סי' תמ"ח ס"ק י"ב דדעת החק יעקב היא להקל דסגי במחיצה ויש אחרונים דפליגי עי' מ"ב שם ובחזו"א או"ח סי' קכ"ד על דף ב' נראה דמיקל בזה].

מחלוקת הראשונים אי עובר ב'בל יראה' כשחמץ של ישראל אחר נמצא ברשותו

יד. נתבאר לעיל מאות א' ואילך שחמץ של נכרי בבית ישראל אין חיוב לבערו כי אמרו חז"ל [פסחים ה' ע"ב] "שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה" ונחלקו האם של "אחרים" זה דוקא נכרי אבל של ישראל אחר שנמצא ברשותו עובר על בל יראה או שדווקא "שלך" אסור אבל כל שהוא אינו "שלך" אף ששייך ליהודי אחר נקרא של אחרים שאינו עובר בבל יראה, שדעת רבינו דוד דאחרים היינו אף ישראל וכמו שכתב להדיא בחידושו (ד' ע"א) וכן מבואר במהר"ם חלאוה ובר"ן בחידושו ובמאירי ובתוס' חכמי אנגליה (ד' ע"א) וכן מבואר בשטמ"ק ב"ק (צ"ו ע"ב) דגזלן אינו עובר על בל יראה כיון שאינו שלו, אכן רש"י פסחים (ה' ע"ב) כתב דאחרים היינו נכרי ודייקו מזה האחרונים [ע"י בית מאיר וגר"א בסי' תמ"ג וצל"ח ה' ע"ב וכו"ט ע"א ופני יהושע ד' ע"א וה' ע"ב וט' ע"א] דדוקא של נכרי אבל של ישראל עובר באיסור דאורייתא וכן מרש"י ד' ע"א ד"ה חובת הדר יש להוכיח כן אכן לפי מה שביאר בהגהות מהרש"ל על הרש"י שם אין ראיה מרש"י וכן לפי מה שכתב המג"א בסי' תל"ו ס"ק ט"ז אין ראיה מרש"י, וכן מתוס' ה' ע"ב ד"ה אבל וד"ה משום יש להוכיח דבישראל אחר עובר ע"י שאג"א (סי' פ"ג) ופני שם שאכן קשה מתוס' (ד' ע"ב) דבשל הפקר אינו עובר וצ"ע בזה ואף לשיטות דאינו עובר מהתורה מ"מ צריך לבער חמץ של אחרים כמו שאמרו חז"ל ב"ק (צח ע"ב) דחמץ הכל מצווין עליו לבערו והטעם דמצווין לבערו מצינו בפוסקים שכתבו לגבי הא דפסחים (י"ג ע"א) דצריך הנפקד למכור את החמץ של המפקיד והטעם כתבו הב"ח והמג"א שהוא כדי להציל את המפקיד מאיסור, והגר"א (בסי' תמ"ג) כתב דהוא כיון שעובר הנפקד באיסור דאורייתא ורבינו דוד (ד' ע"א) כתב דהוא תקנת חכמים שלא ימצא חמץ של ישראל בביתו של ישראל, וזה גם הטעם בהא דב"ק הנ"ל ומבואר דאף לשיטות דאינו עובר מהתורה מ"מ צריך לבער חמץ של ישראל שלא ישאר בביתו של ישראל או מדין ערבות וכו"ל.

חמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו אם עובר בב"י או שהוא רק מדין ערבות ותוכחה

טו. נתבאר לעיל אות י"ד שיש הסוברים שחמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו אינו עובר בבל יראה ורק חייב לבערו כדי שלא יכשל בעל החמץ באיסור והוא מדין אפרושי מאיסורא ומכיון שבדין אפרושי מאיסורא יש בזה פריטים רבים ונוגע בהרבה מקרים לשאינו שותו"מ ששמים חמץ בביתו של שומר תו"מ שאם חיוב הביעור הוא רק מדין ערבות יש בזה צדדים להקל וכמו שיתבאר.

בפשוטו דין אפרושי מאיסורא הוא מן התורה [ומה שכתבו התוספות והרא"ש בשבת (ג' ע"א) דהוא מדרבנן ע"י מהר"ץ

חיות שם בזה וע"י שעה"צ (סי' שמ"ז סק"ח) שכתב דוודאי דהוא חיוב דאורייתא ומירי באופן שאין יכול למנעו מלעשות את האיסור דבזה אין חיוב אפרושי מאיסורא מהתורה ומכל מקום אסור מדרבנן לסייע לו עיי"ש וע"י שאג"א סי' נ"ח דאפרושי מאיסורא דאורייתא הוא ובב"ח יו"ד סי' ש"ג דהוא מדרבנן והוא סרך מלפני עוור עיי"ש וע"י טורי אבן (בחגיגה י"ג) באבני מילואים שם].

ויש לזה שני מקורות בראשונים אחד מדין תוכחה וכמבואר ברמב"ם בסה"מ (עשה ר"ה) דמחיוב התוכחה הוא גם למנוע ישראל מאיסור עיי"ש ואחד מדין ערבות [סנהדרין כ"ז ע"ב שבועות ל"ט ע"א וסוטה ל"ז] וכמבואר בריטב"א קידושין (כז ע"ב) וע"ז (דף ו') דחיוב אפרושי מאיסורא הוא משום ערבות.

אופנים שאין חיוב לבער מדין תוכחה – אם ינזוף בו

והנה אם חיוב אפרושי מאיסורא הוא מדין תוכחה כמבואר בספר המצוות הנזכר וע"י שו"ת כתב סופר (יו"ד סי' פ"ג) ופרי יצחק (ח"א סי' כ"ו) והנה לחיוב תוכחה יש גדרים ומבואר בערכין ט"ז ואו"ח סי' תר"ח ס"ב דביחיד חייב להוכיחו עד שיכנו או יקללנו וכתב בביה"ל שם בשם החינוך (רלט) עד שיהא קרוב החוטא להכות את המוכיח עיי"ש, ובמ"ב ס"ק י"א ויש אומרים דדי עד שינזוף בו החוטא ומכאן ואילך אסור להוכיחו ובשעה"צ ס"ק י"ג שהוא דעת הסמ"ק שפסק כר' יוחנן בגמ' (ערכין ט"ז) דהוכחה די עד שינזוף ויש לסמוך על זה דבלא"ה דעת הסמ"ג והמאירי דהיכא שברור לו שלא יקבלו אינו מחוייב להוכיח ונהי דהרמ"א נקיט לדינא כאידך פוסקים דמחוייב להוכיח אף בזה מ"מ די לנו להחמיר להוכיח עד שינזוף עכ"ד ובמ"ב שם סק"ז דצריך למחות דוקא בדליכא סכנה אבל בדאיכא חשש סכנה אין צריך למחות וכ"כ בחינוך (רלט) וע"י בחושן משפט (סי' י"ב) וביו"ד (סי' של"ד) עכ"ד המשנה ברורה.

וביו"ד (סי' של"ד סעיף מ"ח) כתב הרמ"א אע"פ שחייב למחות בעוברי עבירה מכל מקום אין אדם חייב להוציא ממונו על זה ולכן נהגו להקל מלמחות בעוברי עבירה שיש לחוש שיהיו עומדין על גופנו ומאודינו עכ"ד הרמ"א שם וע"י פ"ת שם ס"ק י"ט בשם הבכור שור, ובחו"מ (סי' י"ב ס"א) כתב הרמ"א דנוהגים עכשיו שלא למחות בעוברי עבירה משום שיש סכנה בדבר שלא ימסרנו למלכות עכ"ד הרמ"א, ובסמ"ע שם סק"ה ובאר הגולה שם אות ה' דלא ימלט על הרוב מהוצאות ממון או סכנות עיי"ש וביו"ד (סי' קנז ס"א) ברמ"א ובמקום שאמרו כל מי שיש למחות ואינו מוחה הוא נתפס באותו עוון (שבת נה) מ"מ בדבר שיש חשש סכנה אין צריך להוציא ממונו על זה עכ"ד הרמ"א שם ובפתחי תשובה (שם סק"ה) ע"י בספר תיבת גומא שכתב דיש להסתפק אם אין חשש סכנה אפשר דמחוייב לבזבז כל ממונו דמצות עשה הוכח תוכיח הוא משום ערבות [ובשו"ת חקרי לב או"ח סי'

ויש שיש ב"ק ל"ח דעכו"ם בכלל רעהו ועי' ב"ק פ"ח ע"א וב"מ קי"א ע"ב].

ובקובץ שיעורים ביצה אות ס"ו הביא הדין הנ"ל דמי שאינו בכלל עמיתך אין בו חיוב תוכחה וכנ"ל מתנא דבי אליהו וביה"ל ותמה דאכתי יתחייב להפרישו מטעם ערבות והוכיח מזה דאותם שאינם בכלל עמיתך אין בהם דין ערבות וא"כ לא יהא בהם דין יצא מוציא עיי"ש מה שכתב בזה.

והנה כבר נתבאר דהריטב"א ס"ל דחיוב אפרושי מאיסורא היא משום ערבות וכנ"ל בקובץ שיעורים כל מי שאינו בכלל עמיתך אין בו דין ערבות ולכן במומר אין דין ערבות ובזה יתבאר דברי הש"ך ביו"ד (סי' קנא סק"ו) דאין דין אפרושי מאיסורא במומר [ועי' מג"א סי' שמ"ז סק"ד ומ"ב שם סק"ז דס"ל דאסור לסייע למומר דלא כהש"ך יו"ד הנ"ל ואפשר דמסייע גרע טפי מאפרושי מאיסורא] וכמו שנתבאר דחיוב אפרושי מאיסורא הוא או משום תוכחה או משום ערבות וחיוב תוכחה אין במומר כנ"ל וערבות גם אין במומר כנ"ל וכ"כ בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' קכו) דהוכיח דהא דין ערבות נלמד מקרא דוכשלו איש באחיו [סנהדרין כ"ז ע"ב ושבועות לט ע"א] והרי מומר מותר להלוותו ברבית (יו"ד קנט) והטעם כתב בעל התרומות משום דמומר לא מקרי אחיך ואף לפוסקים האוסרים להלוות למומר מ"מ אין דין ערבות במומר עיי"ש שהאריך בזה ועי' שו"ת עין יצחק אבה"ז (סי' א') דס"ל לא כן ומסיק דיש דין ערבות במומר ועיין חוות יאיר סי' קפ"ה ובשאינם שומרי תו"מ בזמנינו כידוע הנדון בזה אם היו תנוקות שנשבו עי' שו"ת בנין ציון החדשות סי' כ"ג וחזו"א יו"ד סי' ב' ס"ק כ"ח או הוי מומרים ומ"מ לענין עמיתך אפשר דמ"מ לא הוי עמיתך וצ"ע בזה וכנ"ל.

ועוד יש לצדד בזה דבדגול מרבבה [ע"ד הש"ך יו"ד סי' קנ"א סק"ו הנ"ל] כתב דבעובר במזיד אין חיוב אפרושי מאיסורא [ואין איסור לסייעו] ונראה לפי"ז דגם בשאינם שומרי תו"מ בזמנינו כיון דמ"מ יעבור ע"ז רח"ל אין בו דין אפרושי מאיסורא [ועי' ב"ק כ"ח וס"ט ויו"ד סי' ש"ג] וצ"ע מ"ש מתוכחה דישנו אף במזיד והרי אפרושי מאיסורא נובע מתוכחה לשי' הרמב"ם וכנ"ל ולפי מה שכתב בשעה"צ סי' שמ"ז הנ"ל דמיירי באופן שאינו יכול להפרישו מאיסור וע"ז כתב הדגול מרבבה דמותר אף לסייעו ובמשנ"ב שם פסק כהמגן אברהם דאסור לסייעו אבל מ"מ לאפרושי מאיסורא באופן שאינו יכול להפרישו דבכל מקרה יעבור, אפשר דבזה יודו דאין דין לאפרושי מאיסורא ואף דלגבי תוכחה יש המצריכים אף בכה"ג ופלוגתא היא בראשונים עי' ביה"ל סי' תר"ח וכן ערבות יש אף בכה"ג וצ"ע בכ"ז.

בני זוג שרק הבעל שומר תומ"צ ויש לאשה חמץ בבית

טז. אדם שומר תו"מ ואשתו אינה שומרת תו"מ ואוכלת חמץ בפסח רח"ל ויש לה חמץ משלה [כגון אם נתן מתנה לאשתו

מ"ח תמה דאמאי בעינן קרא דהיכח תוכיח תיפו"ל מדינא דערבות עיי"ש מה שכתב ליישב בזה ויש אופנים שיש דעות שאין בהם ערבות כגון נשים שיש פלוגתא בזה וכגון גרים עי' תוס' קידושין ד"ע ועוד ואכמ"ל ויש נידון אם יש בהם תוכחה עי' שו"ת יד רמ"ה יו"ד סי' ק"א ועי' קו"ש ביצה אות ס"ו] והוי כאילו הוא עובר על ל"ת כל מי שיש בידו למחות אם צריך לבזבז כל ממונו עיי"ש ועי' לקמן (סי' של"ד סעיף מ"ח) בהגה משמע שם דאף דאין חשש סכנה אי"צ להוציא ממונו וכן הלוש כאן כתב מי שיש בידו למחות אי"צ להוציא ממונו ע"ז והשמיט במקום שיש סכנה עיי"ש עד כאן דבר הפתחי תשובה.

האם צריך להוציא ממון בשביל חיוב ערבות

ולפי מה שהוכיח הפתחי תשובה דאין צריך להוציא כל ממונו על חיוב תוכחה ובפשוטו הוא ככל מצות עשה דאין צריך להוציא יותר מחומש מנכסיו [או"ח סי' תרנ"ו] וידוע דבשו"ת אבני נזר יו"ד סי' שכ"א כתב לגבי מצות מילה שאם ע"י המילה יהא בעל מום הוי כיותר מחומש ואינו מחויב בזה וכן בשו"ת בנין שלמה סי' מ"ז לגבי אכילת מצה שאם ע"ז יחלה הוי כיותר מחומש דאינו מחויב להוציא על מצות עשה וה"נ שלא יחלה וכן בשו"ת אבני נזר אבה"ז סי' א' דגירושין חשיב יותר מחומש נכסיו דאינו מחויב בעשה בזה עיי"ש וה"נ לפעמים עיי"ז מגיעים לגירושין וכדו' והכל לפי הענין [ועי' תוס' פסחים כ"ח ע"ב ויבמות ד"ע דטומטום אין חיוב לקרוע].

האם יש חיוב תוכחה ברשע

והנה בתנא דבי אליהו רבה (פי"ח) דהוכח תוכיח את עמיתך שהוא עמך בתורה ומצוות אתה חייב להוכיח אותו אבל לרשע שהוא שונאך אין אתה חייב להוכיח אותו עיי"ש וכ"ה בביה"ל סי' תר"ח דמומר אוכל נבילות להכעיס או מחלל שבת בפרהסיא אין בו חיוב תוכחה דיצא מכלל עמיתך, ובאוכל נבילות לתיאבון ומחלל שבת בצנעה כתב הביה"ל דיש לעיין בדבר ובחפץ חיים כלל י' בבאר מים חיים אות ל' נראה שסבור שאין בזה חיוב תוכחה, ולענין תנוק שנשבה יש להסתפק בו, דהנה מצינו בב"מ נ"ט לגבי איסור אונאת דברים דכתיב עמיתך ודרשינן עם שאתך בתורה ומצוות אל תונהו וכתב הנמוקי יוסף שם למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאת דברים אלא יראי השם וכ"כ הרמ"א חו"מ סי' רכ"ח ס"א דאיסור אונאת דברים הוא רק ביראי השם אכן עי' בשטמ"ק ומאירי ב"מ שם דבא למעוטי נכרי ויל"ע לשי' הנמוקי"ו וכ"כ הרמ"א להלכה דזה נאסר רק ביראי השם האם תנוק שנשבה הוא בכלל זה דמ"מ לא הוי יראי השם ויל"ע בזה, וברש"י סנהדרין ע"ה כתב דהוכח תוכיח את עמיתך ולא גר תושב עיי"ש. [ועי' בזרע חיים על הח"ח כלל ד' סי' ז' וכלל ז' ס"ה וכלל י' ס"י וקובץ שיעורים ב"ק אות ק"ד

עיקר דלא כמו"ש כאן בכוונת הר"ן דחמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו סגי במחיצה אלא כתבנו דצריך ביעור דוקא, עיי"ש מש"כ בזה, מ"מ נראה די"ל דאף להט"ז והמקור חיים כל האיסור לגור בבית שיש בו חמץ הוא רק בחמץ שלו שביטלו דבזה יש בל יראה דרבנן כמו"ש שו"ע הרב (סי' תלה ס"ד) [והבאנו דבריו לעיל באות ה' ולהלן באות יח], אבל בחמץ שלך אחר שנמצא ברשותו, אף אם יש חיוב לבער, אם עשה כל מה שיכול בכדי לבערו ולא הצליח לבערו אין איסור לגור שם.

ולדעות הפוסקים הנ"ל באות י"ד דעל חמץ של אחרים שברשותו עובר על בל יראה [שרק בשל נכרי אינו עובר] צריך להשכיר את מקום החמץ לנכרי אם החמץ מונח בדרך כלל במקום מסוים, ואם מוציאה את זה משם ומניחה על השולחן וכדו' נמצא שעובר על בל יראה, ותקנתו שיפקיר בפני שלשה [לכתחילה עי' סי' רמ"ו שם דבשעת הדחק סגי באחד עיי"ש עוד] מאוהביו שבטוח בהם שלא יזכו בזה [ירושלמי שביעית פ"ט ה"ד] ובשו"ת מהרי"ט ח"א סי' פ"ה מבואר דאפשר להפקיר אף בפני שלשה מקרוביו וכ"ה בדעת תורה או"ח סי' תל"ד בשם הדעת קדושים וע"ש שהעיר בזה שצריך שהקרובים יהיו כאלו שיש להם יד לזכות לעצמם ולא שאם זוכים זה חוזר למפקיר ובכך החיים סי' רמ"ו אות מ"ג שצריך שהשלשה לא יהיו קרובים או פסולי עדות שיוכלו להעיד ועי' בדרך אמונה פ"ז משמיטה ציון ההלכה אות ל'.

ויאמר כך שכל מקום ברשותי שיונח שם חמץ בזמן האיסור, [ואותו מקום לא מושכר לנכרי], יהא אותו מקום הפקר לאותו זמן שהחמץ יהיה שם.

והוה הפקר לזמן דמהני [כמבואר בנדריים מ"ד וח"מ סי' רע"ג ואו"ח סי' רמ"ו ס"ג ועי' מקור חיים סי' תמ"ח סק"ט בזה] ואז לא היו ברשותו ואינו עובר בבל יראה [ואין בזה שאלה של ברירה כיון שההפקר חל רק בשעה שיהא שם החפץ ולא חל למפרע, וכה"ג אין בזה משום ברירה וכמבואר בר"ש מעשר שני (פ"ה מ"א) ובתוס' ב"ק (סט ע"א) ד"ה כל הנלקט ובשטה מקובצת שם, ובשאגת אריה (סי' צ"ג) עיי"ש שהוכיח כן מסוכה מ"ב ע"ב שכל מי שיגיע לולב לידו הרי הוא לו במתנה, ועיין בקצוה"ח סי' ס"א ס"ק ג' שהאריך בזה וכן אין בזה משום כלתה קנינו כדמוכח (ב"ק סט) בסוגיא דצנועין דכל הנלקט יהא הפקר וכן בתמורה (כה) עם נשירת רובו יהא הפקר וכידוע הביאורים בזה דאין הביאור דהדיבור הוא פועל את ההפקר אלא האדם פועל בדעתו על ידי דיבורו וכמו שיכול להפקיר היום כן יכול להפקיר לאחר זמן ועיין קהלות יעקב גיטין סי' י"ח מש"כ בזה דדיבור לא שייך כלתה עיי"ש].

ולהפקיר את המקום שנמצא החמץ בקביעות לא מהני וכמו שכתב האחיעזר ח"ג סי' ב' וקהילות יעקב פסחים סי' ד' [ועיי"ש באחיעזר שישב לפי"ז קושית המקור חיים (סי' ת"מ

חמץ לפני פסח (ב"ב נ"א ואבה"ז פ"ה) או שנתנו לה באופנים שאין לבעלה רשות בהם (עי' נדרים פ"ח ואבה"ז סי' פ"ה)] והדירה שלו א"כ לדעות דלעיל אות י"ד שחיוב הביעור בחמץ של אחרים הוא משום ערבות לפעמים ל"ש בזה ערבות וכמבואר לעיל אות ט"ו, והנה יש מקום לומר דכיון שנתבאר שדעת הב"ח והמג"א והוא דעת הרבה מן הראשונים שאין בזה חיוב ביעור וכנ"ל א"כ מותר לו להמשיך לגור יחד בבית עם החמץ שאין לו חיוב לבערו [כי החמץ אינו שלו ול"ש בזה ערבות וכנ"ל אכן לשי' רבינו דוד הנ"ל אות י"ד דיש חיוב ביעור דרבנן שלא ימצא חמץ של ישראל בביתו של ישראל י"ל כדלקמן אות י"ח דכיון דא"א לבער אין לו איסור לגור שם בבית] אכן עדין יש חיוב לעשות מחיצה בפני החמץ דלא גרע מחמץ של נכרי דצריך לעשות מחיצה בפניו כדלעיל אות א' וכן כל חמץ של ישראל באופן שאין חייב לבערו יהא עדין חיוב מחיצה [וכמו שנתבאר לעיל באות ז' מדברי הר"ן שאם המשכיר לא בדק על השוכר לבדוק כדי לעשות מחיצה בפניו שכיון שהחמץ אינו של השוכר אלא של המשכיר והמשכיר לא בדק וביער, אז על השוכר לבדוק ולעשות מחיצה בפניו עיי"ש מה שנתבאר] ולכן צריך לעשות מחיצה בפני החמץ או שישכיר את מקום החמץ אם בדרך כלל החמץ יהא מונח במקום מסוים ואז אין צריך מחיצה כדלעיל אות י"א ואף דשם מיירי בחמץ של נכרי, והכא בחמץ של ישראל נראה כיון דאין צריך הוא לבער חמץ זה אם מונח ברשות הגוי אין צריך מחיצה כמו בחמץ של נכרי וכדלעיל אות י"א מהחזו"א, ואם מוציאה את החמץ מרשות הנכרי למקום ששם אוכלת רח"ל יש לדון אם כיון שהוא לזמן קצר אין בזה חשש שיבוא לאכלו ואין צריך אף כפית כלי כדלעיל אות ד' [ובלאו הכי כל זמן שהוא אצלה שאוכלת מזה הוה כנכרי שנכנס לבית ישראל וחמצו בידו שאינו זקוק להוציאו [פסחים ו' ואו"ח סי' ת"מ סעיף ג'] דכיון שהוא תחת ידו והוא משמרו אין שמה יבוא לאכלו אבל אסור לאכול אתה יחד על השולחן אבל אם מניחה את זה על השולחן לזמן קצר והולכת משם אז הדין כנ"ל דתלוי אם זה מועט או יותר מזה כן נראה לכאורה בכל זה] ואם זה יותר זמן משעה מועטת אז צריך כפית כלי וכדלעיל באות ג' וח' ואם זה יותר מיום אז צריך מחיצה וכנ"ל ואם אין בידו אפשרות לעשות מחיצה [וכנ"ל יכול להשכיר את מקום החמץ ואז אי"צ מחיצה] או כפית כלי אין לו איסור להמשיך לגור בבית וכמו שיתבאר להלן אות י"ח מדברי הראשונים פסחים (י') דאף בחמץ שלו שבטלו ואינו יכול לבערו מותר לו להמשיך לגור בבית וכ"ש כאן שרק צריך לעשות מחיצה או כפית כלי אם אינו יכול לעשות את זה מותר לו להמשיך לגור בבית ויתכן שאף לדעת הט"ז והמקור חיים שיתבאר להלן באות י"ח ששיטתם דאסור לגור בבית שאינו בדוק או עם חמץ אולי איירי דוקא בחמץ שלו שחייב ביעור ולא בחמץ של נכרי או ישראל אחר דסגי במחיצה ויל"ע בזה. ונראה דאף לפמ"ש"כ לעיל באות ז' דיותר נראה

סק"ה) שהקשה על דברי השאגת אריה בסי' פ"ג דאם סגי לענין בל יראה הפקרת רשותו דא"כ אמאי במוצא חמץ ביו"ט (פסחים ו' ואו"ח סי' תמ"ו) לא אמרו דיפקיר רשותו ומזה מוכח דלא מהני הפקרת רשותו להתיר לגור ביחד עם חמץ ועובר באיסור דאורייתא עיי"ש באחיעזר].

ואף שכאמור לעיל באות י"ב וי"ג מי שמתארח אפילו בקביעות או בני ביתו של אדם אין מחויבים מדינא בבדיקה וביעור [רק מדין ערבות באופן שיש דין ערבות] הכא שאני ואינו דומה לשם דשם שיש בעל הבית שעליו מוטלת חובת הבדיקה והביעור ולכן אין חובה על אותם שגרים אצלו כיון שיכול לסלקם כל רגע, ויש כבר אחד שעליו מוטלת חובת הבדיקה והביעור אבל גר בבית של הפקר [ויכול לזכות בזה] שאין אחר שעליו זה מוטל, מוטל על זה שגר שם חובת בדיקה וביעור, ואף מהתורה צריך לעשות את זה.

וגם בשוכר ומשכיר שנחלקו הראשונים אם מסירת מפתח לבד בלא קנין מחיבת את השוכר [עי' ר"ן ותוס' פסחים ד' ע"א ואו"ח סי' תל"ז ובמ"ב שם שנכון להחמיר בשניהם] התם הנדון האם החיוב פוקע מהמשכיר ועובר לשוכר או שלא פקע מהמשכיר אבל בבית של הפקר אף להשיטות דמסירת מפתח לבד אינה מחייבת את השוכר התם משום שהמשכיר חייב אבל כאן לכו"ע י"ל דחייב הגר שם.

בני זוג שרק הבעל שומר תומ"צ – כששניהם שותפים בבית

יז. אדם שומר תו"מ ואשתו אינה שומרת תו"מ ואוכלת חמץ בפסח רח"ל והחמץ שלה מבואר לעיל באות טז שבאופן שהדירה שלו משכיר לגוי את המקום שבו נמצא החמץ בקביעות, ומפקיר את המקום שבו יהיה חמץ [במקום שלא מושכר לגוי] לאותו זמן שבו יהיה שם החמץ, אכן כל זה בדירה שהיא שלו בלבד, אבל כשהדירה היא משותפת ושייכת לשניהם מבואר, דשותף אינו רשאי להשכיר ללא הסכמת שותפו [עי' שו"ת מהרש"ם ח"ו סי' רי"ז ושו"ת שבט הלוי ח"ד סי' ר"ג ועי' חו"מ סי' שט"ז וסי' קנ"ד ס"ב ובסמ"ע סק"ח ועיין עוד סי' שסג ס"י ובסמ"ע סק"ה ובביאור הגר"א סקל"ג ופ"ח שותפים סופ"ד] ויש לדון אם מכיון שבפועל ידוע שהגוי לא יבוא אולי רשאי השותף להשכיר בכה"ג ולא יוכל שותפו להתנגד [ועי' בשו"ת שיבת ציון סי' י' ומובא בשעה"צ סי' תמ"ח ס"ק נ"ה ובשו"ת דברי מלכיאל ח"ד סי' כ"ב לגבי שוכר אם רשאי להשכיר עיי"ש ויל"ד דתלוי בהנ"ל ויתכן דבזמנו זה היה קצת אחרת מזמנינו, וכן לגבי שוכר אם המשכיר מתנגד ודאי דאין השוכר רשאי להשכיר ועי' חו"מ סי' שט"ז אבל בשותף יש צד לומר דאף אם יתנגד יהא רשאי השותף להשכיר דאין לו זכות להתנגד לזה].

ואם לא מהני להשכיר את חלקו, נמצא שיש חמץ של אחרים ברשותו, ונתבאר לעיל אות י"ד שיש פלוגתא, אם חמץ של

ישראל שברשותו אין בל יראה ורק צריך לבער כדי שלא יכשל בעל החמץ באיסור, או מדרבנן יש חיוב ביעור שלא ימצא חמץ של ישראל בביתו של ישראל או שעובר על בל יראה, ולשיטות שאין עובר על בל יראה, באופנים שאין דין אפרושי מאיסורא שנתבאר לעיל אות ט"ו, צריך לעשות מחיצה בפני החמץ, ואם אין לו אפשרות לעשות מחיצה בפני החמץ אין לו איסור להמשיך לגור בבית וכמש"כ לעיל אות ט"ז [וכמו שנתבאר להלן אות י"ח מהראשונים פסחים (י') דאף בחמץ שלו שבטלו אם אנוס מלבער יכול להישאר בבית ולכן אף להשיטות שחייב לבער מדרבנן אם אינו יכול לבער יכול להישאר בבית].

ולדעות הסוברים דעל חמץ של אחרים שברשותו עובר על בל יראה אם כן אין לו תקנה אלא להפקיר את חלקו בדירה בפני שלשה וכמו שנתבאר לעיל אות ט"ז הפרטים בזה ולא יוכל לגור בביתו בפסח [ועל ל"ת צריך להוציא כל ממונו עי' יו"ד סי' קנ"ז, ובשו"ת אבני נזר או"ח סי' שכ"ה כתב דלאו דחמץ הוא כלאו שיש בו מעשה וצריך להוציא כל ממונו על זה ועי' פמ"ג בפתיחה כוללת ח"ד אות י'] והשותף לא זכה בזה דלא נקטינן כשער המשפט סי' רע"ה עי' ב"ק מ"ט ע"ב ואו"ח סי' רמ"ו ס"ג ואמרי בינה דיני יו"ט סי' כ"א ושו"ת ה"צ או"ח ח"א סי' קמ"ו וקובץ תשובות ח"א סי' רכ"ט.

ויש המקילים וסוברים דאם יעשה קונם מהחמץ מהני [בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל] וכעין הא דמבואר בחמץ של הקדש דבדילי מיניה [פסחים ו' וביה"ל סי' ת"מ] ויש להסתפק אם היתר זה הוא רק לחיוב ביעור דרבנן או אף לאיסור בל יראה דאורייתא.

ולמעשה יש לדון אם אפשר להקל כשיטות הסוברים שחמץ של אחרים שברשותו אין עובר באיסור דאורייתא וכן דעת הרבה מן הראשונים ואז הנדון כאן הוא רק בחיוב של ביעור מדין ערבות או לפי רבינו דוד [פסחים ד'] שלא ימצא חמץ של ישראל בביתו של ישראל ולזה יש לצדד דלפעמים אין ערבות וכנ"ל באות ט"ו ויש חיוב מחיצה ובזה אם אין יכול לבערו או לעשות מחיצה אין צריך לצאת מביתו וכנ"ל.

בני זוג שרק הבעל שומר תומ"צ – כאשר החמץ שלו

יח. אדם שומר תו"מ ואשתו אינה שומרת תו"מ ואוכלת חמץ בפסח רח"ל והחמץ הוא שלו עליו לבטל את זה ואז אינו עובר על איסור דאורייתא ויש עליו חיוב דרבנן של בדיקה וביעור ועליו לעשות את הנצרך כדי שלא יעבור על חיוב בדיקה וביעור, לדעת שו"ע הרב סי' תל"ה סעיף ד' עובר על תשביתו דרבנן ובל יראה דרבנן וכ"כ הנו"ב תנינא או"ח (סי' סא) דאם לא יבער עובר על תשביתו דרבנן ובלא תעשה דרבנן נחלקו האחרונים אם צריך להוציא כל ממונו על זה [עי' פמ"ג בפתיחה כוללת ח"ד אות י' ואו"ח סי' תרנ"ו א"א

סק"ח ושו"ת הרדב"ז מובא בפ"ת יו"ד סי' קנ"ז סק"ד ושו"ע הרב או"ח סי' שכ"ט סעיף ז'.

אם יש איסור לגור בבית שאינו בדוק

והנה אם עשה את כל הנצרך כדי לבדוק ולבער ובכל זאת לא הצליח לבער יש להוכיח בפשוטו מדברי הראשונים פסחים (ו) דאין איסור לגור בבית שיש שם חמץ אלא שיש חיוב ביעור אבל אם אינו יכול לבער כגון חולה וכדו' ואין לו מי שיבער לו אין צריך לעזוב את ביתו דהנה התוס' פסחים שם ד"ה על כתבו ותימה וכו' מה יעשה, אם יצריכוהו לבדוק פעם ב' נמי לא ימצא עיי"ש, ובתוס' רבינו פרץ שם כתב וכי תימא כיון דביקש ולא מצא מה יעשה יותר וכי מצרכינן ליה לצאת מן הבית וי"ל דלא מצרכינן ליה לצאת מן הבית וכו' עיי"ש בזה ועי' גם בחידושי הר"ן וברבינו דוד מש"כ בזה ומבואר מדבריהם דאין איסור לגור בבית שאינו בדוק שיש שם [חשש] חמץ וכן הוכיח בכתבי קהלות יעקב החדשים פסחים סי' ס' אכן מדברי הט"ז יו"ד סי' (ק"י סק"ט) ומקור חיים (סי' תל"ז סק"ז) מבואר דהוא איסור לגור בבית שאינו בדוק אך מדברי הראשונים הנ"ל יש להוכיח לכאורה לא כן וצ"ע. ועי' מש"כ בזה בשו"ת שביבי אש ח"ג סי' א'.

ויכול למכור את החמץ שלו לגוי ואז רק צריך מחיצה ואם משכיר את המקום שהחמץ מונח בקביעות אז אין צריך מחיצה וכו"ל אות י"א ואם תוציא את החמץ שהוא מכר לגוי דהיינו שתגנוב מהגוי יל"ע בזה דתוס' פסחים כ"ט ע"א ד"ה בדין כתבו דאם גזל מנכרי הרי הוא חייב באחריותו ולא גרע מחמץ דחייב באחריותו דהוי כשלו וא"כ הוי כחמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו שנתבאר דינו לעיל אות ט"ז אכן בשטמ"ק ב"ק (צו ע"ב) בשם הר"ם מסרקסטה דאם גזל חמץ מישראל אינו עובר לא הגזלן ולא הנגזל וצ"ע דאמאי לא עובר הגזלן דהרי חייב באחריות וכהתוס' הנ"ל וצ"ע. ועי' מג"א (סי' תקפו סק"ה) שכתב דגזל מנכרי חייב באחריות ובהגהת יד אפרים שם כתב דאף אם גזל עכו"ם אסור אין חיוב השבה [וכ"כ בנתיבות סי' שמח ועיין בשער המלך פ"א מגזילה עיי"ש], וכיון שכן גם אין חיוב אחריות, וכן הוא בנו"ב (יו"ד סי' פא) ודבריהם צ"ע מדברי התוס' בפסחים הנ"ל דמוכח שחייב באחריות, וצ"ע. ויל"ד במכירה דזמננו שמסכמים עם הגוי שאם יקחו שזה יתקזז דכמו שנוהגים לשרוף חמץ שנמכר לגוי ונמצא בפסח וצ"ע.

בני זוג שרק הבעל שומר תומ"צ – כאשר החמץ והדירה שלה

יט. אדם שומר תו"מ ואשתו איננה שומרת תו"מ ויש לה חמץ בפסח שלה שאינה מבערת והדירה שלה בין גוף ובין פירות למשכ"ל אות י"ג מדברי שו"ע הרב אין עליו חובת בדיקה וביעור ואין לו איסור לגור שם ולדעת הפנ"י הנזכר לעיל אות י"ג אם חיוב הבדיקה הוא משום שמא יבוא לאכלו יש גם בבני

ביתו וא"כ יש עליו חובת בדיקה וביעור אך כנ"ל בסעיפים הקודמים כיון שהחמץ אינו שלו ואין הבית שלו אין לו איסור לגור בבית זה אלא לכל היותר חיוב בדיקה וביעור לדעת הפנ"י ואם אין יכול לעשות כן מותר לו לגור בבית [וגם לסוברים שיש איסור לגור בבית שאינו בדוק עי' ט"ז ומקור חיים הנ"ל כאן דלכאורה יותר מחיוב מחיצה אין לו יתכן דלכו"ע לא הוי איסור וכמו שצדדנו לעיל אות ט"ז וגם יש כאן כעין ספק ספיקא ספק אם יש חיוב בדיקה על בני ביתו וספק אם יש איסור].

אשה שומרת תומ"צ ובעלה אינו שומר תומ"צ והחמץ והדירה שלו

כ. אשה שומרת תורה ומצוות ובעלה אינו שומר תו"מ ויש לו חמץ בפסח בביתו והחמץ שלו והדירה שלו תלוי במחלוקת שו"ע הרב והפנ"י הנ"ל באות י"ג וי"ט וכאן גרע טפי שהבעל חייב במדור אשתו ועכ"פ הדין כנ"ל אות י"ט.

כא. אשה שומרת תו"מ ובעלה אינו שומר תו"מ ואוכל חמץ בפסח רח"ל והדירה משותפת והחמץ שלו עיין לעיל אות י"ז.

בן שומר תומ"צ שאביו אינו שומר תומ"צ

כב. בן שומר תו"מ שאביו אינו שומר תו"מ ואינו בודק ומוכר את החמץ, יכול הבן לבדוק את החמץ, ואף אם האב אינו עושה את הבן שליח יכול הבן לבדוק עם ברכה. עי' מש"כ לעיל אות ז' בזה [ועי' יו"ד סי' שכ"ח סעיף ג ברמ"א וקצות החושן סי' רמ"ג סק"ח].

אם מועילה מכירת חמץ של בן לאב שאינו שומר תומ"צ

וכן יכול למכור את החמץ של אביו מדין זכין - עי' שו"ת פנים מאירות [ח"ב סי' נ"ב] מובא בפ"ת ש"י יו"ד (סי' ש"כ סק"ה). ועי' שו"ת חת"ס אבהע"ז (ח"א סי' יא) דהלכה רווחת למכור חמצו של חבירו בשעה חמישית של חבירו מטעם זכין לאדם אע"פ דהוי זכין ממנו לאחר, עיי"ש. ובחזו"א (אבה"ע סי' מ"ט סק"י) כתב דאף לשי' הקצות (סי' רמג) דלא אמרינן זכין מאדם, בנ"ד דזוכה לו המעות תמורת החמץ שפיר חשיב זכיה, ועיי"ש דכתב דמוכח כן מפסחים י"ג, עיי"ש. ועי' חכמת שלמה בגליון השו"ע (סי' תמ"ח) דס"ל דמהני מכירה מדין זכין אע"פ שעומד וצועק שאינו רוצה למכור דאמרינן אנן סהדי דניחא ליה, עכ"ד. ועי' שו"ת דברי חיים (ח"ב סי' מ"ו) דמהני מכירה מדין זכין אף למומר.

אם מכירת חמץ מועילה כשהאב משתמש בחמץ

ואם האב משתמש עם החמץ בפסח דאז בפשוטו לא מהני המכירה ואכמ"ל, וגם לענין בדיקת חמץ, אם אין לבן חדר מיוחד ששם אין חמץ יל"ד דלא שייך בדיקה, דהא אין לו מה לבדוק, וצ"ע. ולענין האם מותר לבן לגור בבית אביו שיש שם חמץ עי' מש"כ בזה לעיל אות י"ט.

כג. אבא שומר תו"מ שיש לו בן בחור שאינו שומר תו"מ שיש לו חמץ משלו [עי' ב"מ י"ב ובראשונים שם ובחו"מ סי' ר"ע ובהגהות רעק"א שם מה שצ"יין בזה] שמביא אותו לביתו ע"י לעיל אות ט"ז, ואם החמץ דינו שהוא של האב [עיין בהנ"ל] דינו מבואר לעיל אות י"ח.

המשכיר בית לנכרי

כד. המשכיר בית לנכרי [באופן המותר עיי' יו"ד סי' קנ"א] אם כל החמץ במשך השנה הוא של הנכרי כתב הרמ"א (סי' ת"נ סעיף ה') דמותר [ולא בעינן מחיצה כיון שהאינו יהודי דר שם].

כה. המשכיר דירה לאינו שומר תורה ומצוות או לנכרי, אף אם השכיר ב"ג כיון שלא בודק השוכר יצטרך המשכיר לבדוק את החמץ שלו אם נשתמש שם לפני שהשכיר, ואם נשתמש שם שוכר אחר בין ישראל בין נכרי ויצא משם השוכר, יש לדון אם לאחר שיצא משם השוכר זוכה בזה המשכיר ואז הדין כנ"ל. ומקור הדין הנ"ל הוא במקור חיים (סי' תל"ז סק"ג) דהמשכיר בית לנכרי כיון שהשוכר אינו בודק חייב המשכיר לבדוק כיון דחמירא זידיה ושכירות לא קניא, עיי"ש. [ונראה שהדין הוא כל שהשכיר תוך ל' יום לפסח כדין מפרש ויוצא בשירא - פסחים ו' וסי' תל"ו, שו"ר בתהילה לדוד סי' תל"ז שכתב כן], וכ"כ החיי אדם (כלל קי"ט סעיף י"ח) דהמשכיר בית לנכרי אף ב"ג חייב המשכיר לבדוק, עכ"ד. וזה תלוי בביאור ספק הגמ' פסחים (ד ע"א) לגבי המשכיר בית לחבירו על מי לבדוק, האם כוונה שרק על השוכר או רק על המשכיר, או הכוונה דהחוב מוטל הן על השוכר והן על המשכיר רק הספק על מי הטילו את הטרחה, עיי' מש"כ לעיל אות ז' בזה, ובזה תלוי הדין של המקור חיים והחיי אדם הנ"ל.

ואכן המקור חיים (סי' תל"ז ס"ק ב') פירש דהכוונה שם דעל שניהם מוטל החוב הן על השוכר והן על המשכיר, ולכן כתב לשיטתו בס"ק ג' שהמשכיר בית לנכרי צריך המשכיר לבדוק כיון שהחמץ שלו ושכירות לא קניא ונמצא דהוי חמץ שלו וברשותו, אבל מדברי הר"ן שהבאנו לעיל אות ז' מוכח דלא כן, דהנה כתב הר"ן דאם המשכיר לא בדק כשהוא חייב, על השוכר לבדוק כמו חמץ של עכו"ם, ומוכח מזה דלא כהבנת המקור חיים, דאי סבר כוותיה אמאי היה צריך להוכיח מחמץ של עכו"ם הא כיון שעל שניהם מוטל החיוב א"כ כשהמשכיר לא בדק פשיטא שעל השוכר לבדוק, ומוכח דסבר הר"ן דהנדון בגמ' הוא חיוב רק של השוכר או רק של המשכיר ולכן יש לומר בשיטתו דאם השוכר לא בדק אין המשכיר צריך לבדוק, וכ"כ התהילה לדוד (סי' תל"ז ס"ק ב') לחלוק על המקור חיים דאם החיוב על השוכר לבדוק ולא בדק אין על המשכיר לבדוק.

ויל"ע עוד בזה, דהנה נחלקו הטור והראבי"ה (סי' תל"ו סי' ג') בישראל שיצא מבית העכו"ם אם צריך לבדוק את החמץ בבית שיצא משם, שדעת הטור שאין צריך לבדוק את הבית שיצא משם כיון שמפקיר את החמץ כשיצא מהבית, עיי"ש במג"א ס"ק ט"ז, וא"כ ה"נ כיון שיצא ישראל מדירתו שמשכיר לנכרי ומפקיר את חמצו, לא יצטרך לבדוק את החמץ שבבית השוכר.

אמנם יש לדון דשמא יש חילוק בין יצא מבית הנכרי שכבר אינו שייך אליו כלל לכן לשיטת הטור והכי קיי"ל לעיקר דאין צריך לבדוק, משא"כ במשכיר לנכרי דזהו ביתו וחוששים דשכירות לא קניא א"כ הו"ל חמץ שלו בביתו. ועי' בתהילה לדוד (שם ס"ק ה') שכתב לחלוק על המקור חיים הנ"ל מטעם נוסף, שכיון שהעכו"ם יכול ליטלו הוי כמניח חמצו ברשות הרבים, עיי"ש.

האם מותר להשכיר דירה למי שאינו שומר תומ"צ ומחזיק חמץ בבית

כו. מי שמשכיר דירה לאינו שומר תו"מ ויש לשוכר חמץ בבית בפסח ואינו מוכרם לגוי [לענין אם שרי להשכיר לו עיין מהרש"ם ח"ב סי' קפ"ד בגדרי לפנ"ע ומסייע בידי עוברי עבירה ואכמ"ל], יש לדון אם המשכיר יכול למכור את חמצו מדין זכין ועיין מש"כ לעיל אות כ"ב. ויל"ד האם המשכיר עובר באיסור בל יראה, דאף שהחמץ אינו שלו כיון דהוא ברשותו עובר באיסור ב"י דהא שכירות לא קניא לחומר [עיין פסחים ו' ובמ"ב סי' ת"מ סק"ג] נמצא דיש ברשותו חמץ שאינו שלו. ונחלקו בדין זה רבותינו הראשונים בסוגיא פסחים (ד ע"א) לגבי משכיר בית לחבירו ב"ד על מי לבדוק הבית האם על המשכיר או על השוכר, וכתבו הראשונים [רבינו דוד והמהר"ם חלואה ובחידושי הר"ן והמאירי] דמהתורה שניהם אינם עוברים זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו ורק מדרבנן הצריכו לבדוק ולבער, וע"כ נסתפקה הגמ' על מי הטילו את חובת הבדיקה, אכן ברש"י (שם ד"ה חובת הדר) מבואר דהספק הוא כיון דבדיקת חמץ דרבנן דמהתורה סגי בביטול [עיין ד' ע"ב, י' ע"א] ואילו היה בדיקת חמץ דאורייתא מבואר דלא היה ספק, ולא נתבאר להדיא ברש"י מה היה הדין בזה. ונחלקו בזה המהרש"ל בהגהותיו על רש"י שם והמג"א [סי' תל"ו ס"ק ט"ז] דהמהרש"ל פירש דאם בדיקת חמץ היה מדאורייתא, אז ודאי דעל המשכיר לבדוק, והמג"א שם פירש דאז על השוכר לבדוק כיון דהמשכיר הפקיר חמצו. ולכאורה היה נראה שדעת רש"י דלא כהראשונים הנ"ל דס"ל דמהתורה אין עובר השוכר לפי שאינו שלו והמשכיר לפי שאינו ברשותו דשכירות לא חשיב ברשותו ועיין פסחים ו' ע"א, אלא ס"ל לרש"י [לפי מש"כ המג"א בדעתו] דאף על חמץ שאינו שלו שנמצא ברשותו עובר וא"כ לפי רש"י המשכיר דירה לאינו

ואם כל השכנים שומרי תורה ומצוות יש סברא נוספת להתיר להשכיר כיון שידוע שבפסח הרבה משכירים לגוי יש לומר אדעתא דהכי נשתתפו, והכל לפי הענין כי לא בכל מקום זה שייך, אמנם אם יש שכנים שאינם שומרי תו"מ אולי זה לא שייך, ולכתחילה ראוי שיהא ע"י ועד הבית בהסכמת כל השכנים, אמנם יש לדון דאפשר למכור בלא הסכמת השכנים מדין זכין [עיין מש"כ לעיל אות כ"ב], ויש אפשרות נוספת להפקיר את חלקו [וכלעיל אות ט"ז] ולא להשתמש באותו מקום בפסח.

בדיקה, ביעור וביטול חמץ

מהתורה אדם שיש לו חמץ מספיק שיבטל אותו בפה כמו שאומרת הגמ' [פסחים ד ע"ב, יע"א] דמהתורה בביטול סגי שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא.

מדרבנן חז"ל חייבו לבדוק את החמץ ולבער אותו מן העולם, צורת הביעור לכתחילה ע"י שריפה, הסיבה שחז"ל חייבו לבדוק ולבער את החמץ הוא לש"י רש"י [פסחים ב] שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא, והתוס' הקשו דהרי סגי בביטול ולכן פירשו התוס' הטעם דשמא יבוא לאכלן.

האיסור להחזיק חמץ שלו הוא לאו דווקא ברשותו אלא גם אם החמץ שלו מונח ברשות אחרת של אדם אחר וכדו' עליו [לפחות מדרבנן] לבערו.

וכמו כן כל חמץ שנמצא בביתו אף שאינו שלו עליו לבערו אם הוא חמץ של ישראל אחר, ואם הוא חמץ של נכרי מספיק מחיצה.

אך אם החמץ הוא באחריות ישראל וזה נמצא ברשות ישראל עובר על איסור, ולכן אסור לקנות בדיוטי פרי לפני פסח ויסקי וכדו' ולהשאיר את זה שם בפסח כי אפילו אם הם יעשו מכירת חמץ כיון שהם ממשיכים למכור חמץ בפסח הרי זה מראה שהמכירה היא חוכא ואטלולא והמכירה לא חלה, וכיון שאחריות ישראל עליהם הרי מכשילם באיסור דאורייתא, וכמו כן לאחר הפסח זה יהיה אסור, וכמו כן במטוס יש בעיה וכן בבתי מלון יש בעיה שלפי החוק עליהם לבטח את התכולה ואם יש שם חמץ הרי זה אסור ולכן צריך לסכם עם הלקוחות שבפסח אין ביטוח על חמץ, אבל בחברת ביטוח רגילה אין בעיה כי מותר לקבל אחריות על חמץ של נכרי בביתו של נכרי.

זמן הבדיקה

א. זמן הבדיקה היא מיד בצאת הכוכבים אך כיון שערבית היא תדיר עליו להקדים את תפילת ערבית [ואלו שמתפללים ערבית יותר מאוחר עליהם לבדוק מיד בצאת הכוכבים] ואסור להשתהות בבדיקה, מחצי שעה לפני צאת הכוכבים אסור להתחיל להתעסק בשום מלאכה ולא להתרחץ ולא

שומר תו"מ ויש בה חמץ של השוכר בפסח, עובר המשכיר באיסור דאורייתא דב"י.

וכן הוכיחו האחרונים [נדבריהם הובאו לעיל אות י"ד] מדברי רש"י [ה' ע"ב] דפירש "אבל אתה רואה של אחרים" דהיינו נכרי, והוכיחו מזה דרש"י ס"ל דדוקא בשל נכרי אינו עובר אבל בשל ישראל עובר. אכן הראשונים הנ"ל כתבו ד"אחרים" היינו חמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו שאינו עובר עליו מהתורה. אכן בפני יהושע על דברי רש"י שם דחה את הראיה. וגם ממה שהבאנו להוכיח ממש"כ המג"א בדברי רש"י [ד' ע"א] יש לדחות הראיה, דיש לומר דהכוונה היא דהשוכר זוכה בחמץ והוי חמץ שלו וברשותו [ודלא כמו שכתבו הראשונים הנ"ל דהוי אינו שלו וברשותו].

ומה שיש להוכיח הוא מהא דתנן [מ"ו ע"ב] "לא זהו חמץ שמוזהרים עליו בב"י וב"י" וברש"י שם [ד"ה לא זהו] דקרא כתיב שלך אי אתה רואה וזה אינו שלך ולא של חברך, עד כאן דברי רש"י, ומשמע דאם הוי של חברך עובר, עיין רש"י בהגהותיו וגליון מהרש"א [מ"ו ע"ב] מה שכתב בזה.

ויש להוכיח מדברי התוס' [ה' ע"ב ד"ה אבל וד"ה משום] עי' פני" מש"כ בזה ובשאג"א סי' פ"ג בזה. ומש"כ השע"צ (סי' תמ"ג אות כ) להוכיח כן מהבה"ג והרי"צ גאות דכתבו דהנפקד צריך לשרוף משום דהכל מצווין לבערו והוכיח מזה דס"ל דעוברים על בב"י על חמץ של אחרים שנמצא ברשותו, צ"ע ראיתו, דהנה מש"כ הבה"ג והרי"צ גאות "דהכל מצווין לבערו" הוא מגמ' ב"ק צ"ח ע"ב ושם מצינו במפרשים כמה אופנים, דהב"ח והמג"א (סי' תמ"ג) כתבו שהוא מדין ערבות, וברבינו דוד [ד א] כתב דמדרבנן צריך שלא יהיה חמץ של ישראל ברשות ישראל עיי"ש, וא"כ גם בבה"ג ורי"צ גאות יש לפרש כרבינו דוד הנ"ל או מדין ערבות כהב"ח והמג"א.

ולכאורה היה נראה דיש מקום להקל בשעת הדחק ולסמוך על השיטות דאינו עובר מהתורה על חמץ שאינו שלו הנמצא ברשותו כיון דכן הוא מפורש בראשונים הנ"ל [רבינו דוד ור"ן מהר"ם חלוואה ומאירי], וגם יש לדון דאולי כשם שלשיטת התוס' [ו' ע"א] מהני יחוד מקום לגבי חמץ של עכו"ם שישראל קיבל עליו אחריות ואולי ה"ה לנדון דידן.

ויש פתרון להפקיר את הדירה בפני שלשה ואפשר אף שלשה מאוהביו [ירושלמי שביעית פ"ט ה"ד] ונחלקו בזה האם אפשר אף להפקיר בפני שלשה מקרוביו [עי' שו"ת מהרי"ט ח"א סי' פ"ה ודעת תורה או"ח סי' תל"ד וכה"ח סי' רמ"ו אות מ"ג ובד"א פ"ז משמיטה ויובל בציון ההלכה אות ל].

חמץ ברכוש המשותף

כז. חמץ שנמצא ברכוש המשותף כגון במקלט או בפחים או בחצר אחורית וכדו', לענין אם יכולים השכנים להשכיר את חלקם בלא הסכמת שאר השכנים עיין מש"כ לעיל אות י"ז,

יב. מקומות שקשה להיכנס לשם בנר וכן ברכב אפשר לבדוק עם פנס.

יג. יש מהגדולים שהיו מכבים את אור החשמל בבדיקתם, ויש שהיו משאירים וכל אחד לפי הרגשתו איך בודק יותר טוב.
יד. יש לכבד את הבית לפני הבדיקה לפני צאת הכוכבים. טוב ליטול ידיו קודם הבדיקה.

ברכה לפני הבדיקה

טו. לפני הבדיקה צריך לברך, ויש לכוון בברכה גם על הביטול שאחר הבדיקה ועל השריפה שלמחרת והביטול שאחרי השריפה

טז. אין לדבר בין הברכה לבדיקה ואם דיבר צריך לחזור ולברך, אבל אם כבר התחיל לבדוק אין צריך לחזור ולברך, אבל לכתחילה אין לדבר עד סיום הבדיקה, מותר לדבר רק לצורך הבדיקה

יז. שכח לברך לפני הבדיקה יכול לברך כל זמן שלא גמר את הבדיקה סיים את הבדיקה לפני הביטול מבואר בפר"ח תלב דיכול לברך וצ"ל דאף דאין מברכין על ביטול דהוי בלב הכא חשיב דלא נגמרה הבדיקה, להלכה אין מברכים לפני הביטול כהפמ"ג. יש מחלוקת אם יכול לברך בשעת השריפה והרוצה לברך לא הפסיד.

יח. לאחר בדיקת הבית יש להמשיך לבדוק ברכב או בחנות ללא ברכה נוספת ויש הסוברים ששינוי מקום מחייב ברכה ולהלכה נקטינן דהוי מצוה אחת ואין מברכים שוב.

ביטול חמץ

יט. לאחר הבדיקה יש לבטל את החמץ כמו שאמרו בגמ' [ו] ע"ב, ובשו"ע סי' תלד] דהבודק צריך שיבטל שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתו עליו ואם ביטל אזי אף אם ישהה לא יעבור.

כ. אין לבטל לפני הבדיקה מכיוון שצריך לעשות כתקנת חז"ל, וגם לשיטת הט"ז לאחר שביטל לא מברך על הבדיקה ואף שלהלכה לא נקטינן כן אלא אף מי שביטל חמצו לפני פסח ולא בדק, כשבדק בפסח עצמו מברך על בדיקתו מ"מ לכתחילה יש לחוש לזה.

מקומות שחייבים בדיקה

כא. חיוב בדיקה הוא בכל המקומות שיכול להגיע שם חמץ אפילו באקראי וזה כולל מסילות, תריסים, כיסי בגדים, ארון בגדים אם לפעמים מחליפים בגדים באמצע האוכל, או מגבות אם לוקחים באמצע האוכל, בגדי ילדים קטנים, ארון ספרים אם מוצאים ספרים באמצע האוכל [הספרים עצמם זה מחלוקת אם צריך לבדוק אבל את הארון במקומות הנמוכים שמצוי שילדים מכניסים שם חמץ או אם לוקח ספרים באמצע האוכל צריך לבדוק] מיטות – מתחת למזרון ובצידה לפעמים גם מתחת למיטות ותלוי לפי העניין, צעצועים וארון הצעצועים, כסאות וספות, ילקוטים ותיקי

להסתפר ואם התחיל לפני זה מותר להמשיך עד צאת הכוכבים, ובצאת הכוכבים עליו להפסיק ולבדוק.

ב. כמו כן אסור להתחיל לאכול מחצי שעה לפני צאת הכוכבים ורק אם התחיל לאכול לפני החצי שעה לא צריך להפסיק רק כשהגיע צאת הכוכבים עליו להפסיק, אבל טעימה דהינו פת ומזונות עד כביצה או פירות אפילו הרבה או שתיה מותרת חוץ ממשקאות משכרים מותר להתחיל בחצי שעה שלפני צאת הכוכבים עד צאת הכוכבים, ובצאת הכוכבים גם טעימה אסורה.

ג. גם מלימוד צריך להפסיק בצאת הכוכבים ולבדוק את החמץ.

עשרה פתיתים

ד. הרבה סוברים שיש להניח עשר פתיתים כל פתית בתוך שקית ניילון צריך לדעת שהבדיקה היא לא למצוא את העשר פתיתים, אלא חייבים לבדוק טוב כל מקום אם ניקו כראוי.

ה. כתב השערי תשובה בשם הזרע אמת שגודל כל פתית צריך להיות פחות מכזית דאם אח"כ יאבד יצטרך לבדוק עוד פעם, ותמוה דא"כ מה הועלנו דאם פחות מכזית אי"צ בדיקה א"כ עדיין הוי ברכה לבטלה.

ולמעשה הרי יש מחלוקת הפוסקים אם יש חיוב בדיקה על פחות מכזית ואם אין חיוב בדיקה א"כ מה הועלנו ואולי הוי ספק ספיקא ספק שמא כהשיטות דאין צריך פתיתים, ואם צריך פתיתים אולי יש חיוב בדיקה על פחות מכזית, ובמ"ב [סי' רטו] כתב אין מברכים ויש שכתבו דהבית מצרף את כל החתיכות שפחות מכזית לכזית.

בדיקה למי שיוצא לדרך לפני ליל יד'

ו. מי שיוצא לדרך לפני ליל יד' בודק את החמץ בלילה לפני יציאתו [ונוסח הביטול שלו שעושה מיד לאחר הבדיקה שונה קצת מנוסח הביטול שאומר כל חמירא וחמיעא דאיכא בביתא הדין]

ז. והאם הוא צריך להניח עשר פתיתים נחלקו בזה דמצד אחד כיון שאינו מברך על הבדיקה [כיון שאינו בודק בזמן] לא יצטרכו להניח פתיתים.

ח. מאידך לפי מה שכתב המהר"י וויל דחיישינן שמא ישכח לבטל חמצו, משא"כ כשיש לו חמץ לבער נזכר לבטל זה שייך גם בבודק לפני הזמן.

ט. וכן לפי מה שכתב החק יעקב הטעם שאם יבדוק ולא ימצא כלום יתירש לבדיקה ולא יבדוק עוד היטב זה שייך גם בבדיקה לפני הזמן,

י. וכן הטעם שלפי האריז"ל דיש סוד גדול בהנחת הפתיתים אולי שייך גם בבודק לפני הזמן.

במה בודקים

יא. את הבדיקה עדיף לעשות בנר שעווה ואם אין לו נר שעווה אפשר גם בנר הרגיל בזמננו פרפין.

אוכל, מקרר בפרט בגומיות, ארון חשמל, מכונית, חדר אשפה, פח אשפה, חדר מדרגות, צדדי החצר, אם החצר עצמו אם ידוע שהיה שם חמץ י"א בליל יד' וי"א אף בתוך חודש קודם.

מה צריך לבדוק

כב. חתיכות שיש בהם כזית בוודאי צריך לבדוק ולבער, אלא אם כן זה נפסל מאכילת כלב ואפילו אם זה נפסל מאכילת אדם עדיין יש על זה חיוב ביעור כל זמן שראוי למאכל כלב או כל בעל חי, ולכן מזון בעלי חיים שמעורב בהם חמץ אף אם לא ראוי לאכילת אדם כיון שראוי למאכל הבעל חי הרי הוא כראוי לאכילת כלב ויש עליו חיוב ביעור.

מה נקרא נפסל מאכילת כלב הכוונה כלב רעב ששלשה ימים לא אכל [ע"י שבת קנה] ויתן לו לאכול, אם יאכל נחשב עדיין ראוי לאכילת כלב.

כג. אם החתיכות פחות מכזית נחלקו בזה הראשונים אם יש חיוב בדיקה וביעור, ויש בזה שלש שיטות דיש מקילים בזה וסוברים דאין חיוב בדיקה וביעור על פחות מכזית, אך דעת הרבה ראשונים דיש חיוב בדיקה וביעור, יש הסוברים דהוא רק מהתורה, ויש הסוברים דהוא מדרבנן.

למעשה נקטינן דיש לבדוק אף חתיכות פחות מכזית.

כד. כתב המגן אברהם [סי' תמב ס"ק י] בשם היראים ומובא במ"ב [סי' תמב ס"ק לג] דאם החתיכות פחות מכזית מטונפים קצת אין חיוב ביעור.

כה. לגבי פירורים - כתב הרוקח סי' רסו, ובשו"ת הרדב"ז ח"א סי' קלה, ובריא"ז בש"ג יד' ע"א בדפי הרי"ף, ובחיי אדם כלל קיט, ובחפץ חיים במחנה ישראל פרק י, ובחזו"א או"ח סי' קטז, וכן מוכח מדין פירורים הנדרסים וכדלהלן דיש חיוב בדיקה בזה [עכ"פ לעשות מחיצה בפניהם].

וישנן שתי קולות המפורשות בפוסקים - א', כמו שנתבאר בשם היראים דאם זה מטונף קצת אין בו חיוב ביעור ולקמן נפרט בזה. וב' - כתב הרא"ש מובא בב"י סי' תמד ונפסק כן בס"י תמד ס"ד, ובמ"ב ס"ק טו דפירורים הנדרסים בקרקע אין עליהם חיוב בדיקה וביעור.

ונמצא לפי זה שפירורים ברצפת הבית או רצפת החדר מדרגות כיון שהם נדרסים אין בו חיוב ביעור ורק בצדדים של הבית והחדר מדרגות צריך לבער אבל אם שמים חומר ניקוי ואם זה שוטפים את הבית אז בד"כ זה יהיה פירורים מטונפים דאין עליהם חיוב ביעור כנ"ל.

עוד יש רוצים לומר דפירורים שלא ניתן לנקותם אם זה חמץ אין בהם חיוב ביעור וראיה מסי' תמב ס"ג דבגדים שכבסם בחלב חיטה מותר לקמן שאין צורת החמץ עומדת.

כו. ולכן סירים אם מנקים אותם עם נוזל לניקוי כלים זה כבר פירורים מטונפים ולא צריך יותר מזה, כמובן שאי אפשר

להשתמש באותם סירים לפסח [אם לא מגעילים אותם] אבל אפשר לשים את זה בארון סגור וזה מספיק ולא חייבים להוציא כל פירור, וכמו כן תנור סגי כנ"ל לנקות עם חומר ניקוי ואז אפילו אם נשאר זה כבר פירורים מטונפים שאין חיוב ביעור, אך יש הסוברים דחמץ הדבוק בכלים יותר חמור ואין בו קולת פירורים מטונפים ולכן עדיף כן למכור את זה לגוי ולשים את זה בארונות סגורים ולסמן מכור לגוי וסגי בזה.

וכמו כן בגדים שעברו כיבוס והכיסים בחוץ אז וודאי פירורים מטונפים ואין חיוב בדיקה וביעור, אך אם הכיסים בפנים עדיין צריך לבדוק שאין בפנים איזה ממתק בשקית וכדו'.

תריסים אין חייבים לנקות את השלבים.

מסילות תריסים וחלונות אם לפעמים אוכלים שם או אם יש ילדים בבית צריך לנקות שם וכנ"ל אם עוברים עם סמרטוט וחומר ניקוי זה כבר פירורים מטונפים ואין חיוב ביעור.

ארונות בגדים אף אם כיבסו את הבגדים ואין צריך לבדוק את הבגדים כגון שהכיסים בחוץ, אבל את הארון עצמו צריך לבדוק אם מצוי שמגיעים לשם באמצע האוכל, ומספיק להוציא את הבגדים ולעבור עם סמרטוט וחומר ניקוי ואז זה פירורים מטונפים.

וכן ארונות ספרים אף מי שלא בודק את הספרים עצמם, צריך לבדוק את הארון ולנקות כנ"ל.

מיטות אם אוכלים שם לפעמים חמץ צריך לבדוק וכנ"ל, סגי לעבור עם סמרטוט וחומר ניקוי.

צעצועי ילדים, אפשר לכבס בתוך סדין סגור ואז זה פירורים מטונפים ואם יש חורים וסדקים צריך לבדוק או למכור לגוי.

ככלל בכל הנ"ל מה שלא רוצים להתעסק עם בדיקתו מספיק למכור לגוי את אותם דברים ואז אין צריך לנקות.

מקלדת של מחשב צריך לנקות שם.

כסאות וספות יש יעבור במטלית רטובה עם חומר ניקוי ואז פטור מביעור, וחרצים צריך לבדוק עד מקום שיד אדם מגעת, מקומות שקשה להגיע אליהם או צריך לפתוח הברגות, וכן מקומות במקרר שצריך לפתוח הברגות אין צורך לפתוח דהוי כחמץ שנפלה עליו מפולת דסגי בביטול וכן מקרר שקשה מאוד להזיז אותו אף אם אפשר עדיף לשפוך קצת חומר ניקוי אם זה לא יהרוס.

כז. ניקיון לבד נפסק בשו"ע דאינו מועיל כבדיקה ואף מקום שניקו עדיין יש חיוב בדיקה ולכן העצה לכתחילה זה שכל מקום שניקו באותו יום בערב יעבור עם נר בחורים וסדקים ויבדוק ואז בליל בדיקת חמץ יישאר לו רק חלק מקומות לבדוק ויברך רק בליל יד', ובליל יד' צריך לברר בכל מקום ומקום אם כבר בדקו שם וניקו שם, זה בעיקר מה שצריך לעשות בליל יד' לברר את כל

מבואר שגם בטחינה בעינין עשייה 'לשמה'. וא"כ יש מעלה ברחיים של יד.

וכתב הבה"ל שם שמנהג העולם היום פשוט כהט"ז להקל בטחינה עי"גדול ישראל עומד על גביו של קטן וגוי, ומ"מ מי שאפשר לו שכל תיקוני המצות שלו יהיו עי"גדול הרי זה משובח.

אמנם מצינו ברא"ש (פסחים מ') וז"ל: "ונהגו באשכנז וצרפת לשומרן משעת טחינה לפי שאז מקריבין אותן אל המים שטוחנן ברחים של מים". ומשמע שהמנהג הנפוץ היה לטחון ברחיים של מים, וכן מבואר בבה"ל שם ד"ה 'אין לשין' דרחיים של מים מהני לכו"ע. ובבה"ל בסי' רנב' ד"ה 'להשמעת קול' מבואר כהאבן העוזר שרחיים של מים נחשב מעשה שלו, ואם כן יש לדון שטחינה ברחיים של מכונה מהני לכו"ע כיון שהוא מעשה שלו ונחשב עשייה לשמה. ועדיין צריך בירור ויל"ע בכל זה.

האם יש מצוה לאכול מצה כל שבעת ימי הפסח

בתוס' (קידושין לח' ע"א) שהביאו קושיית הירושלמי למה לא אכלו מחדש שיבוא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה ל"ת דחדש, ותירצו דגזירה כזית ראשון אטו כזית שני. וקשה אם נימא דיש מצוה באכילת מצה כל הפסח מדוע גזרו כזית ראשון אטו כזית שני, הרי גם בכזית שני יש מצוה קיומית.

ביותר קשה על העמק שאלה (שאילתא נג' ונד') שכתב שכל שנאכל באכילה אחת, ובהמשך אחד יש בו קיום מצוה ועי' בקה"י (ברכות ס' ו' ו' - ז') וכן סובר המהר"ל (בגבורות השם פרק מח') שיש קיום מצוה בכל מה שאוכל בלילה הראשון [וז"ל המהר"ל שם: ומהא דקאמר ר' יהושע בן לוי השמש שאכל כזית מצה בהסיבה יצא, יש לי ללמוד מדקאמר בדיעבד יצא שכל מה שאוכל מצה בלילה פסח לכתחילה צריך הסיבה, דאף על גב דיוצא בכזית אחד אם אכל הרבה הכל היא מצוה אחת, ויותר עדיף שיהיה כל אכילתו במצוה ולפיכך יש לו לאכול כל האכילה של מצה בהסיבה שהיא דרך חרות עכ"ל]. וא"כ קשה על דבריהם מדברי התוס' שכתבו שלכן אין עשה דאכילת מצה דוחה ל"ת גזירה אטו כזית שני, ומשמע מדבריהם שאין קיום מצוה לאחר שגמר כזית הראשון וקשה על דברי העמק שאלה הנ"ל ועל המהר"ל הנ"ל.

אך יש לומר שדעת התוס' שאין מצוה קיומית דוחה ל"ת, עי' ראב"ד בתו"כ (ריש ויקרא) שסובר שהותר תכלת בציצית לנשים כי עשה קיומי דציצית לנשים דוחה ל"ת דכלאים, אך מדברי התוס' מנחות מ ע"ב ד"ה תכלת אין בה וחולין קי' ע"ב ד"ה טלית מבואר דהא דהותר כלאים בציצית לנשים הוא משום דכלאים בציצית הוא הותרה, ומבואר בדבריהם דאין עשה קיומי דוחה ל"ת. ולכן צריך להגיע להותרה. ולפי דברי התוס' בחולין ומנחות שאין עשה קיומי דוחה ל"ת אין

המקומות שניקו ובדקו, וכמו שכבר ביארנו הבדיקה היא לא רק בשביל למצוא את העשר פתיתים, כמו שכבר הזהיר על זה בקיצור שולחן ערוך [כלל קיא].

כח. שוכר דירה צריך לבדוק שם את החמץ, ולכן מי שהולך לבית מלון צריך לבדוק שם את החמץ.

כט. וכמו כן שוכר רכב צריך לבדוק את הרכב אף אם שוכר בתוך הפסח אך יש הבדל לגבי הברכה דשוכר חדר בבית מלון מברך על הבדיקה, ושוכר רכב אינו מברך.

ל. בית חולים חייב הבדיקה מוטל על ההנהלה, אבל אם יש לו ארון נפרד צריך לבדוק.

לא. חמץ שבמקלט או חצר אחורית אם רוצים להיפטר מבדיקה יש להשכיר את המקום לגוי, אך יתכן דכיון דאין שותף רשאי להשכיר ללא הסכמת שותפו לכן יש לעשות זאת ע"י וועד הבית, ואם יש שכנים חילונים וכדו' אפשר להפקיר את חלקו בפני שלושה, וכשמשכירים או מפקירים כנ"ל אין להשתמש בזה בפסח.

לב. חמץ שבפח אשפה אם זה פחות מכזית אז זה מטונף ואין חובת ביעור אבל אם יש יותר מכזית אז יש חיוב ביעור ולכן צריך לנקות את פח האשפה לפני פסח ומאז אין לזרוק חמץ ואם יש שכנים חילונים אז צריך להפקיר חלקו בפני שלושה ולא להשתמש עם הפח בפסח.

ענייני מצות מצה

האם יש מעלה בטחינת הקמח למצות ברחיים של יד יותר מאשר ברחיים של מכונה

ידוע שזה תלוי בפלוגתת הט"ז (או"ח ס' תס' ס"ק א') והמטה יהודה והאליה רבה (שם) לגבי טחינת קטן וגדול עומד על גביו האם מהני.

והנה לגבי אפיית המצות מלישה ואילך אם נעשים ע"י קטן וגוי וגדול ישראל עומד ע"ג, נחלקו בזה הראשונים אם מועיל והובא בט"ז בסי' תס' במ"ב ס"ק ג', והובא שם הכרעת הב"ח והמג"א שכשא"א בענין אחר אפשר לסמוך על המקילים.

וכתב הט"ז (שם ס"ק א') שדווקא בלישה ואפייה לא מהני קטן וגוי וגדול ישראל עומד ע"ג, אבל בטחינה לכו"ע מהני טחינת קטן שישראל גדול עומד ע"ג ורואה שלא היה במעשיו חשש חימוץ, ומבואר שסובר הט"ז שיש דין עשייה 'לשמה' רק משעת לישה ואילך, אבל קודם לישה אין דין עשייה 'לשמה', רק צריך שמירה שהקמח לא יחמיץ. ולשיטתו אין הבדל בין רחיים של יד לרחיים של מכונה.

אבל המטה יהודה והאליה רבה חולקים וס"ל שגם בטחינה דינו כלישה ואפייה שלפי הראשונים שלא מועיל עי"קטן וגוי שגדול ישראל עומד ע"ג - גם לא יועיל בטחינה. ולשיטתם

בו טעם חזק של מרור או של תבלין יוצאים בו ידי חובה ולפי זה אפשר לאכול מצה עם ממרח.

שיעור אכילת מצה

לאדם בריא: לכתחילה צריך לאכול כזית - 55 סמ"ק. אבל נפח המצה הוא קצת פחות מחצי ממשקל המים, ולכן **הלכה למעשה צריך לאכול מצה בשיעור משקל 30 גרם,** שזה כזית אחד גדול ושני כזיתים קטנים. והוא בין עורך הסדר ובין המסובים. **משקל מצה 30 גרם זה מצת מכונה אחת מרובעת, ובמצות יד זה בערך חצי מצה,** תלוי בגודל המצה (שישנן מצות גדולות שקילו אחד שווה לשש עשרה מצות, וישנן מצות שקילו אחד שווה 227 מצות). **וכן באפיקומן שצריך לאכול 2 כזיתים, לכתחילה יש לאכול מצת מכונה אחת שלימה או חצי מצת יד** (תלוי בגודל כנ"ל), **ובכורך די 15 גרם מצה שזה חצי מצת מכונה ורבע מצת יד. זהו השיעור לכתחילה.**

מי שקשה לו יכול להקל אף ב17 גרם מצה ביו בהתחלה ובין באפיקומן, וכן הדין לילדים מתחת לגיל בר מצווה שדי להם בשיעור זה. מי שאסור לו לאכול את כמות זו, יש לשאול חכם אף על כמות פחותה מזו.

שורש הנידון בשיעור כזית

בענין שיעור כזית ישנן שתי מחלוקות - כמה הוא שיעור כזית, ומחלוקת אחרונים האם שיעור כזית בזמננו הוא כשיעור כזית בזמנם.

במחלוקת הא' - נחלקו התוספות בעירובין דף פ והרמב"ם בהלכות עירובין פרק א כמה שיעור כזית האם זה חצי ביצה או שליש ביצה הרמב"ם סובר שכזית זה שליש ביצה ולהלכה נפסק שמצוות דאורייתא כזית זה חצי ביצה ומצוות דרבנן מקלים שכזית זה שליש ביצה.

ובמחלוקת הב' - נחלקו האחרונים האם הזיתים והביצים היום הם כמו שהיו בזמנם או שהם התקטנו וגם בזה נפסק שבדאורייתא יש להחמיר כמו השיעור הגדול ומדרבנן יש להקל כשיעור הקטן. ביאור הלכה סימן רעא.

לדעה המחמירה שיעור כביצה זה 100 סמ"ק, לדעה המקילה ביצה זה חמישים סמ"ק ונמצא שהמחלוקת הראשונה האם כזית זה חצי ביצה או שליש ביצה זה מחלוקת האם כזית זה 50 סמ"ק או 33 סמ"ק.

והנה נפח המצה קצת פחות מחצי ממשקל המים ולכן אם אמרנו שכזית מצה זה חמישים סמ"ק אז די לאכול 55 סמ"ק בקירוב.

ולכן שיעור המצה שצריך לאכול הוא 30 גרם שזהו כזית לשיעור הגדול ושני כזיתים לשיעור הקטן וכיון שהדין לאכול

ראיה מדברי התוס' בקידושין שאין מצוה קיומית באכילת הכזית השני, שיש לומר שאכן יש קיום מצוה אך אין זה דוחה ל"ת וכשי' התוס' והנ"ל, ועי' בהגהות רעק"א (סי' יא' סעיף ט') בענין זה, ובשאג"א (סי' לג') ובקו"ש (סוף קידושין).

סיכום הדברים: מצינו ד' שיטות בדבר דעת רוב הראשונים שאין קיום מצוה באכילת מצה כל ימי הפסח [חוץ מליל הסדר] כמבואר בדברי ספר העיטור הל' מצה ומרור, ספר המכתם סוכה כז, ארחות חיים הל' סוכה אות לו' והלכות ליל הסדר אות כט, כל בו הלכות ליל הסדר אות נ', דעת המהרי"ל מובא במג"א סי' תרלט', ספר הפרדס הלכות ברכות, הלכות ברכת סוכה ולולב, שו"ת הריב"ש סי' קנט, רבינו מנוח פ"ו מחו"מ ה"א.

דעת הנצי"ב (בחיבורו העמק שאלה) שכל מה שאוכל בהמשך אחד לכזית הראשון יש בו קיום מצוה.

דעת המהר"ל שכל המצה שאוכל בלילה הראשון יש בו קיום מצוה.

דעת החזקוני (סוף פרשת בא) שאף שחיוב אכילת מצוה הוא רק בכזית הראשון אך יש קיום מצוה בכל אכילת מצוה שאוכל במשך כל שבעת ימי הפסח. ובדעת הבעל המאור סוף פסחים [ועי' מהר"ם חלאוה ומאירי סוף פסחים, ורבינו ירוחם נתיב ה"ח"ד] שהקשה מדוע אין מברכים על אכילת מצה כל שבעה ובביאור תירוצו שם נחלקו האחרונים, שדעת הברכי יוסף (או"ח תעה') ובשו"ת אבני נזר (או"ח שעז') שדעתו שיש קיום מצוה כל שבעה ודעת האבי עזרי (פ"ו מסוכה) בדעת בעל המאור שאין קיום מצוה כל שבעה.

והנה לשיטות אלו שיש קיום מצוה כל שבעה וכן דעת הגר"א במעשה רב (אות קפה'), אם רוצה לקיים את המצוה של אכילת מצה כל השבוע צריך שיתכוון לשם מצוה [עי' או"ח סי' תעה סע' ד ומ"ב ס"ק לד] וכן צריך שיהיו מצות שמורה.

וכן יש לדון אם אפשר לאכול מצה עם ממרח דהנה בפסחים (קטו.) מבואר דאין לאכול מצה ומרור ביחד דאכילת מרור דרבנן מבטלת טעם מצה דאורייתא, ולפי זה לכאורה שלא יוצאין ידי חובה במצות שמרחו עליהן ממרח. ולפי דעת החזקוני והגר"א שמקיימים מצות מצה כל שבעה, מי שרוצה לקיים את המצוה צריך לאכול מצה ללא ממרח (ועי' נימוקי יוסף פסחים לו.).

אולי נראה לפי מה שכתבו התוס' (זבחים עח. ומנחות כג.): דדוקא במרור אמרינן שחוזק המרירות מבטל טעם מצה אבל בעלמא אמרינן טעם כעיקר.

ועוד כתבו התוס' (פסחים קטו) דגם מצוה מתובלת שיוצאים בה יד"ח (מנחות כג) כי התבלין זה דבר מועט, וכתב המנ"ח (מצוה ו ומצוה י) שאם אכל מצוה עם מן אחר של רשות שאין

שתי כזיתים הוא דין דרבנן לגבי זה סגי בשתי כזיתים של השיעור הקטן שכל כזית הוא 15 גרם ונמצא ששני כזיתים הוא 30 גרם.

לכאורה היה נראה שכיון שכל דין זה שצריך לאכול שתי כזיתים זה דין רק במברך אבל שאר הציבור שיוצאים ידי חובה בברכת בעל הבית די להם בכזית אחד אבל למעשה כיוון שלגבי דאורייתא יש להחמיר בכזית גדול נמצא שגם השומעים צריכים לאכול כזית גדול 30 גרם.

לגבי כורך כיוון שהוא דרבנן אז אפשר להקל כמו השיעור של 15 גרם שזה חצי ביצה של זמננו.

בענין ההקפדה שלא למכור חמץ בעין

אופנים שבהם יש המקילים לסמוך על המכירה אע"פ שבדר"כ מחמירים

למחמירים [ע"י מעשה רב להגר"א וא"ר תמוח'] שלא למכור חמץ בעין לעכו"ם יש המקפידים שלא למכור רק חמץ שעוברים עליו באיסור דאורייתא אבל באופנים שאסור רק מדרבנן יש המקילים לסמוך על המכירה, ויש לבאר האופנים שאין האיסור אלא מדרבנן, ויש בזה כמה אופנים.

פלוגתא אי הוי דרבנן בחצי שיעור

באופן שאין בחמץ כזית יש בזה פלוגתא [פסחים ו: רבינו דוד, מה: מהר"מ חלאווה, שאגת אריה פא, או"ח תמב סע' ז ויא, ובאור הגר"א שם] אם יש איסור דאורייתא על חצי שיעור או שהוא רק דרבנן או שאין חיוב ביעור כלל ויש שמקילים בזה לסמוך על המכירה ורק בלחם עוגות ורוגלך שיש בהם כזית חמץ, אף אם אין בו כזית בכדי אכילת פרס, לדעת השו"ע ריש סי' תמ"ב שעובר בב"י, [ועיי"ש במ"ב שיש סוברים שגם בזה אין עובר בב"י אלא א"כ יש כזית בכדי אכילת פרס], אבל באופנים שאין כזית כזה בעין כנ"ל יש בזה פלוגתא.

בתערובת דמדרבנן חד בתרי בטיל, ודין חוזר ונעור

ובתערובת אם זה יבש ביבש דמדאורייתא חד בתרי בטל בין במינו בין באינו מינו ומדרבנן במינו סגי חד בתרי ובאינו מינו בטל בס' ולרמ"א [תמ"ז סע' ד'] הסובר שביבש ביבש חוזר וניעור א"כ אסור מדרבנן בכל אופן, ולסוברים שאף ביבש ביבש אין חוזר וניעור [ע"י שו"ע סי' תמ"ב סע' ד' ותמ"ז סע' ד'] א"כ אינו איסור אף מדרבנן אם יש ס' נגד באינו מינו ואם אין ס' נגד אסור מדרבנן ולרמ"א בכל מקרה אסור מדרבנן, וביבש ביבש יש אופנים שאין בזה ביטול כלל כגון אם אפשר להכיר את האיסור אף ע"י טורח וכמבואר בתשו' הרשב"א [ח"א סי' תפ"ה וחכ"א כלל נ"א ופמ"ג סי' פ"ד ש"ד לה] ואז זה תלוי אם יש כזית ודאי אסור מדאורייתא וגם אם אין כזית זה תלוי בפלוגתא הנ"ל, ואם זה ספק אם נכנס לשם, אם זה

בגדר ספק השקול ע"י ביה"ל סי' תמ"ז סע' ד' ובסי' תסז דספק משהו מותר אף באכילה [ואולי גם במילתא דעביד לטעמא - ע"י מ"ב תמז ס"ק קו, ועכ"פ במקרה ששמים בכונה יל"ד דבזה בספק יש להקל אף באכילה אם ודאי יש ס' נגד] ואם זה קרוב לוודאי מבואר בבה"ל סי' תמז סע' ד' ד"ה 'שמא' דאסור באכילה, ובדיעבד אולי מותר באכילה ע"י רמ"א בסעיף ה' ורק אם מצוי כתב בבה"ל שם ד"ה 'שמא' דאין להקל אף בדיעבד ולמחבר מותר אף לכתחילה לאכול, אבל מותר בשהיה ודעת החזו"א סי' קטז דאסור בשהיה וביבש בלח ובלח בלח וזהו רוב הדברים דאבקות דינה כקמח דמעיקר הדין הוא לח בלח ע"י במ"ב סי' תנג' ס"ק יז' אם אין ס' נגד אסור מדאורייתא [לכה"פ באופן שיש כזית לדעת השו"ע אף באין בו כזית בכדי אכילת פרס, ויש שיטות שאם אין כזית ואף דהוי חצי שיעור בתערובת אסור מהת' כנ"ל] ואם יש ס' נגד א"כ מותר לכתחילה דאינו חוזר וניעור, וכל זה בנתערב מאליו.

אכן באופן המצוי שמערבים בכוונה חמץ דאם יש ס' נגד אסור מדרבנן כמש"כ המ"א סי' תמ"ב סק"א בשם ר"י וכן האריך בזה הגר"ז בסי' תמ"ב סע' ה ובקו"א שם, וכן פסק המשנ"ב סי' תמ"ז סקי"ד שאם מערבים בכוונה אין בזה ביטול מדרבנן, אכן הנוב"ת יו"ד נ"ו כתב דהרבה ראשונים פליגי ע"ז וסברי דיש בזה ביטול, וא"כ אם יש ס' נגד אינו חוזר וניעור, ולפעמים זה מילתא דעבידא לטעמא דנחלקו בזה הש"ך סי' צ"ח סק"ט דס"ל דהוא מדרבנן ורעק"א שם כתב דהוא מדאורייתא.

בענין מכירת חמץ מוקדמת

א

האם אפשר כבר מעכשיו לעשות שליחות למכירת חמץ

יהודי הרוצה להקדים למכור חמץ אצל הרב כבר בימים אלו, יש לדון האם יש בכך איזה חשש הלכתי, או שזו מכירה ללא כל חשש.

שורש הנידון הוא, האם כיון שלאחר שחתם על טופס של מכירת חמץ אצל הרב, שהוא בעצם מינוי שליחות של הרב למכור את החמץ לגוי, החמץ שקנה לאחר החתימה אינו נכלל בשליחות, ואף אם יפרש להדיא בשטר ההרשאה שמוכר אף את החמץ העתידי לבוא, מכל מקום יש לדון האם אפשר לעשות מינוי שליחות על דבר שלא בא לעולם.

והנה התוס' בנזיר (דף יב ע"א ד"ה מ"ט) כתבו שלא מועיל מינוי שליחות על דבר שלא בא לעולם, וכתבו שמה שנהגים שאשה אומרת לחברתה לושי לי קמח והפרישי חלה בעבורי, ואף שעדיין אין העיסה בעולם אלא רק הקמח, וא"כ איך מועיל מינוי השליחות כשהמשלחת בעצמה לא יכולה

להפריש. תירצו התוס' שהוא משום שבידה ללוש ולעשות בצק לכן מועיל השליחות אף בדבר שלא בא לעולם.

מבואר בתוס', הנ"ל שלא מועיל מינוי שליחות על דבר שלא בא לעולם, וא"כ לכאורה צריך לעשות את המכירת חמץ בזמן שודאי לא יקנה עוד חמץ ולא יגיע לידו חמץ נוסף על מה שיש לו בשעת השליחות, אך המנהג אינו כן, ונוהגים לעשות את המכירת חמץ אף שאח"כ קונים עוד חמץ. ויש לעיין בביאור טעמו של דבר.

ועמדו על כך האחרונים וביארו זאת בכמה אופנים:

[א.] בשו"ת עונג יו"ט (סימן לח) ביאר, דהנה מצינו בגמ' במסכת ב"מ (סו ע"ב) דאף להלכה שקיי"ל שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אך לאחר שזה הגיע לעולם אם תפס הקונה אין מוציאין מידו, והטעם ד"ניחא ליה דליקום בהימנותא", כלומר, כיון שאמר שמוכר דבר, אף שהקנין לא חל בו משום שהחפץ לא הגיע לעולם, אבל כיון שרוצה לעמוד בדיבורו שאמר שמוכר את הדבר שיגיע לעולם, לכן אם תפס הקונה אין מוציאין מידו, וא"כ לפי"ז אף בנידון דידן כתב העונג יו"ט, שכיון שמקום החמץ מושכר לגוי, לכן החמץ שנכנס לשם אף שהוא נקנה לאחר מינוי השליחות, הוא כמו שתפס הגוי את החמץ לאחר שהגיע לעולם שמהני כמבואר בגמ', בב"מ הנ"ל, ומשום כן אין חשש במינוי השליחות למכירת חמץ אף אם קנה חמץ לאחר השליחות, משום דנחשב שהגוי תפס באותו חמץ שקנאו לאחר השליחות, ותפיסה מועילה אף בדבר שלא בא לעולם.

[ב.] ביאור נוסף ביאר בשו"ת דברי חיים (סי' א') ע"פ הדרך הנ"ל של העונג יו"ט, שכיון שמבואר ברמ"א סי' רט ס"ד שאם יש שטר על המכירה, זה נחשב כמו שתפס, ומהני תפיסה בדבר שלא בא לעולם גם לאחר שהגיע לעולם, וכן דעת הנתיבות שם (בחי'דושים ס"ק י ובביאורים ס"ק ד), אכן דעת הט"ז שם וכן דעת הקצות שם סק"י דמיירי שמסר לו את השטר לפני שהגיע לעולם ומהני המכירה, וה"נ במינוי שליחות למכירת חמץ, אף שישנו חמץ שלא הגיע לעולם שפיר מהני שליחות על כך כי ישנו שטר, כמבואר כל זה בדברי חיים סי' א'.

[ג.] טעם נוסף מצינו במרכבת המשנה (פ"ו מגירושין) שכתב דבשטר מועילה שליחות על דבר שלא בא לעולם, כיון שהשטר עדיין בידו בשעה שבא לעולם ואז מתחדש המינוי שליחות, ע"ש.

[ד.] בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כב אות נ') תמה על העונג יו"ט הנ"ל, דבשלמא במכירת דבר שלא בא לעולם שייך לומר דניחא ליה דליקום בהימנותיה, ולכן אם תפס הקונה את החפץ כשמגיע לעולם שפיר מהני, אולם במינוי שליחות על דבר שלא בא לעולם זה לא שייך. ולכן כתב הדברי מלכיאל ביאור אחר, שכיון שמשלמים לרב הו"ל

כפועל, ופועל שפיר מהני אף שלא בא לעולם, כיון שיד פועל כיד בעה"ב (ב"מ י' ע"א).

[ה.] ביאור נוסף כתב בשו"ת צמח צדק (סי' מו), שאף אם בעלמא לא מועיל דין "זכין לאדם שלא בפניו" למכור לו את החמץ [עיין בספר קצות החושן סי' רמג סק"ח ושו"ת חת"ס אבה"ז סי' יא ושו"ת באר יצחק או"ח סי' א' וחזו"א אבה"ז סי' מט] מכל מקום בנדון דידן של שליחות למכירת החמץ שקנה לאחר מינוי השליחות, כיון שגילה דעתו להדיא שרוצה שהרב ימכור בשבילו את החמץ, אף שלא מהני שליחות על מה שקנה לאחר מינוי השליחות כיון שבשעת המינוי החמץ שעתיד לקנות לא בא לעולם, בכל זאת מועילה המכירה גם על החמץ שקנה לאחר השליחות - מדין זכין.

העולה מן האמור שהרוצה לעשות מכירת חמץ מוקדמת אצל הרב, יכול לעשות זאת לכתחילה ואין בכך כל חשש.

ב

ביאור כמה מהנוסחאות ודיני שטר מכירת חמץ, ודיני מכירת או השכרת הכלים שדבוק בהם חמץ

ישנם שטרות הרשאה ומכירת חמץ שהנוסח בו שמוכרים את הכלים עצמם הדבוק בהם החמץ, ויש שטרות שהנוסח בו שמוכרים רק את החמץ הדבוק בכלים, ויש שטרות שהנוסח בו שמשכירים את הכלים ומוכרים את החמץ הדבוק בהם, ויש שמחלקים בין הכלים הטעונים טבילה שאותם רק משכירים ולא מוכרים [ומוכרים רק את החמץ הדבוק בהם], לבין הכלים שאינם טעונים טבילה שמוכרים אף את הכלים בעצמם, וצריך לדעת איך לנהוג בזה.

הנה אם הכלים נקיים מחמץ דבוק, אין צורך כלל למוכרם כמבואר בגמ', בפסחים (דף ל' ע"א) ובאו"ח (סי' תנא ס"א) שמותר להשהותם בבית, אך צריך להצניעם כדי שלא ישכח וישתמש בהם.

אך מה שיש לדון הוא כשדבוק בכלים חמץ, דהנה את החמץ הדבוק בכלי יש למכור את החמץ הדבוק [כמבואר באו"ח סי' תמב סעיפים ז' ח' וי"א], אך את הכלי בעצמו לכאורה לא צריך למכור או להשכיר, דמספיק שמוכר את החמץ הדבוק בכלי.

אך בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כב אות ז') כתב שיש למכור או להשכיר את הכלים בעצמם, וביאר זאת, דכיון שאחד מהקנינים שהגוי קונה בהם את החמץ הוא ע"י "קנין חצר", וקי"ל במסכת ב"ב (דף פד ע"ב) ובשו"ע (חו"מ סי' ר') "כליו של מוכר ברשות לוקח לא קנה לוקח", כלומר, שאם בא לקנות איזה חפץ ע"י קנין חצר, ואותו חפץ שבא לקנותו מונח על גבי כלי שעומד על החצר, צריך שאותו כלי גם יהיה שייך לבעל החצר, דיש שני תנאים בקנין חצר, [א.] שקרקע החצר יהיה שייך לקונה. [ב.] שגם הדבר שעליו

קדימה יהא שייך לו אם ירצה", דהיינו שהרי אחד מהקנינים שהגוי קונה את החמץ הוא "קנין כסף" והגוי משלם לפני פסח דמי קדימה על החמץ, ולאחר הפסח הוא מתחייב לשלם את שאר הסכום, וע"ז כותבים בשטר שאם הרב - השליח למכירת החמץ - ירצה את הדמי קדימה שנתן הגוי עבור החמץ, יוכל לקחתם לעצמו ולא להביאם למשלחים, וטעם הדבר שעושים כן הוא ע"פ המבואר בתוס' במסכת ב"מ (דף ע"ב) שאם גוי נותן כסף עבור יהודי שיזכה בזה עבור יהודי אחר, אינו יכול לזכות בזה עבור היהודי האחר, כי כלל הוא שבעינין "שלוחו של בעל המעות" וכאן כיון שבעל המעות הוא הגוי, שוב אין יכול הישראל (שהוא הרב בנדוד"ד) לזכות בזה עבור הישראלים המשלחים, [אם הדבר היה הפקר אז היה הרב יכול לזכות עבור המשלחים מדין "זכין", אך כיון שיש כאן "בעל המעות" שהוא הגוי, שוב אינו יכול לזכות עבור המשלחים], ולכן כותבים בשטר ההרשאה שנותנים רשות לרב לקחת לעצמו את הכסף שנתן הגוי עבור כל המשלחים למכור את החמץ, ואז מועילה המכירה מדין "ערב".

קנין אודיתא

בשטר הרשאת מכירת החמץ כתוב "ותהא ידו כידי, פיו כפי, והודאתו כהודאתי", והטעם לזה כיון שהרי אחד מהקנינים שהרב מוכר את החמץ לגוי הוא ע"י "קנין אודיתא", ויש לדון שהרב לא יוכל להקנות בקנין זה כיון שהוא אינו בעל החמץ אלא רק שליח, ואיך תועיל הודאת השליח בלי שהמשלח בעצמו מודה, ולכן כותבים נוסח זה, דכיון שמפרש המשלח להדיא שתועיל הודאת השליח מועילה הודאתו. [ועי' בספק קצות החושן (סי' קכד ס"ק א')] ולפ"ז יש להקפיד שהמוכר יחתום בעצמו על שטר הרשאת מכירת החמץ, ולא ע"י אשתו ולא ע"י שליח כדי שיועיל בזה "קנין אודיתא", וכמו שהעיר בזה בשו"ת ר' משולם איגרא (סי' לט).

מסירת מפתחות לגוי הקונה את החמץ

כתוב בנוסח שטר הרשאת מכירת החמץ, "ואני מתחייב למסור לקונה את מפתחות החדרים והמקומות הנ"ל בזמן שאדרש ממנו", והוא ע"פ מה שכתב המ"ב (סי' תמח ס"ק יב) שצריך למסור את המפתח של החדרים שבהם מונח החמץ לגוי הקונה את החמץ, או שעכ"פ יאמר לו הישראל שבכל עת שתרצה ינתן לך המפתח.

מינוי השליח למכירה באיזה אופן שירצה

וכתוב בשטר ההרשאה בקטע האחרון, "והנני ממנה את הרב הנ"ל או באי כוחו... לבצע את הפעולות הנ"ל (המכירה)... באיזה תנאים ואופנים שירצה", ויש לזה כמה סיבות, [א]. שהרי מוכרים את החמץ בפחות משויו כדי שלגוי יהיה שווה לקנותו, ולכן צריך הסכמה מפורשת שיכול לעשותו באיזה אופן שירצה אף פחות ממחיר השוק. [ב]. כיון

עומד חפץ הנקנה יהיה שייך לבעל החצר, ואם החפץ הנקנה עומד על גבי כלי בחצר, צריך שגם הכלי יהיה שייך לבעל החצר, וא"כ אף שהשטח שבו כלי החמץ מושכר לגוי, וע"י השטח הזה קונה הגוי את הכלי ב"קנין חצר", אך כיון שהכלים המונחים בו שייכים ליהודי, לא יקנה הגוי בקנין חצר את החמץ שבתוך הכלים, כיון שהכלים של מוכר החמץ נחשבים כמו הפסק בין הקרקע לחמץ, ולכן צריך למכור או להשכיר את הכלים לגוי שאז זה "כליו של לוקח ברשות לוקח" וקנה לוקח.

עולה מדברי הדברי מלכיאל, שלא מספיק למכור את החמץ הדבוק לכלים אלא צריך שיהיה לגוי איזו בעלות בכלים.

ולענין האם צריך למכור את הכלים או שמספיק להשכירם, לכאורה עדיף להשכיר כיון שאם ימכור את הכלים אם יהיה בהם כלי מתכות או זכוכית שטעונים טבילה כשנקנים מהגוי יצטרך לטובלם אחר הפסח.

ואכן מצינו בחכמת אדם (כלל עג ס"ג) שאם מוכר כלי חמץ לגוי בערב פסח, צריך לטובלם לאחר הפסח, ולכן מוטב שלא למוכרם. וכן הוא בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קט) שאם מוכר את הכלים בעצמם צריכים טבילה. וכן הוא בשו"ת שיבת ציון (סי' יא).

אך בשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' קצג וסי' קצד) כתב דכיון שמכירת חמץ היא "הערמה" אלא דזה מועיל כיון שהמכירה נצרכת רק מדרבנן, [דמן התורה בביטול בעלמא סגי - עיין בגמ' בפסחים דף ד' ע"ב ודף י' ע"א] ולכן מהני "הערמה" בדרבנן, אך לגבי מכירת הכלי, כיון שבכלי מתכות חייב טבילתו הוא מן התורה, כלפי זה אמרינן שכיון שאין זו מכירה גמורה אלא "הערמה", לא מועילה המכירה, וממילא אף אם מכר את הכלים לגוי, לא חלה המכירה כלפי זה, ואין צריך לטובלם לאחר פסח.

ולמעשה, לכתחילה עדיף להשכיר את הכלים דבזה מרויח את כל השיטות הנ"ל.

השכרת המקומות שבהם מונחים דברי החמץ

כתוב בנוסח שטר הרשאת מכירת החמץ, שמשכירים את כל המקומות שעליהם ובהם נמצאים דברי החמץ, וטעם הדבר שכותבים כן הוא משום שאחד מהקנינים שהגוי קונה בהם את החמץ הוא "קנין חצר", ואם המקום מושכר לו הוא יכול לקנות את החמץ ע"י המקום המושכר לו בקנין חצר. ועוד טעם על פי המבואר במ"ב (סי' תמח ס"ק יב) שכשמוכרים את החמץ יש להוציא את החמץ מהבית שלא יהיה ברשות הישראל כלל, ולכן משכירים את המקום לגוי שאז החמץ אינו ברשות הישראל.

בענין שלוחו של בעל המעות

בשטר ההרשאה למכירת חמץ כתוב "הכסף שיקבל כדמי

ומשך, אין כאן קנין, שלא סמכה דעתו של לוקח, שהרי אינו יודע מה שיש בו אם תבן או זהב, ואין זה אלא כמשחק בקוביא וכן כל כיוצא בזה".

א"כ מבואר שבשטר המכירה שנערך בין הרב לבין גוי הקונה החמץ צריך לפרט את החמץ, ויש לדון לגבי שטרי ההרשאה שעושים עם הרב השליח, האם צריך לפרט. ובשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' ט אות ו') כתב דגם בשטר ההרשאה יש לפרט. והנה ישנם הרבה שטרות הרשאה שאין בהם נוסח פירוט, אך לכתחילה עדיף לכתוב פירוט אף בשטרי הרשאה כדברי השדי חמד הנ"ל.

פירוט מקומות החמץ

לפי המבואר בשו"ע הנ"ל (חו"מ סי' רט ס"ב) שהמוכר "דבר שאינו מסוים" לא קנה, לכאורה יש צורך לפרש את המקומות שבהם מונח החמץ כדי שזה יהיה "דבר מסוים". וכ"כ בשו"ת דברי מלכאל (ח"ד סי' כד אות לט), ואכן יש הנוהגין כן [יש שמפרטים את כל המקומות שבהם מונח החמץ בשטר ההרשאה עצמו, ויש שמצרפים לשטר ההרשאה דף שבו מפורטים כל המקומות], אך נראה שאם מסמנים בבית את מקומות החמץ וכותבים בשטר שמשכירים את כל המקומות המסומנים שבהם החמץ הנמכר, די בכך.

תמרוקים וסבונים

אף שכתבנו במקום אחר שמעיקר הדין אין צורך למוכרם מ"מ כיון שיש מהדרים בזה לכן כוללים אותם בשטר המכירה.

ד

מכירת חמץ אשתו, או אשה לבעלה

שטר הרשאת מכירת חמץ של בעל בנכסי אשתו

יש לדון במקרה שהדירה רשומה על שם האשה בטאבו, וכגון בדירה שנקנתה מכספי האשה שלפני החתונה, או דירה שנפלה לה בירושה, או לשיטות הפוסקים שסוברים שעבודות שהאשה עושה מחוץ לבית הם שלה באופנים מסוימים (עייין מה שהארכנו בענין נשים בכתיבת פרוזבול), ויש שם חמץ שלה, האם צריכה לעשות שטר מכירה בנפרד מבעלה, או שמועיל לה שטר הרשאת מכירת החמץ של בעלה.

וכתב בשו"ת מהרש"ם (חלק ח' סי' עג) שמכירת הבעל מועילה מכמה טעמים, כיון שבנכסי מלוג הבעל אוכל פירות, הרי זה נחשב כנכסי הבעל כמבואר בתוס' במסכת קידושין (דף כד ע"א ד"ה ה"ג רש"י אלא).

וכן מועיל מדין "אפוטרופוס", שנראה שאפוטרופוס יכול למכור חמץ של מי שהוא אחראי עליו, דכיון שהוא אחראי על

שהגוי אינו משלם את כל הכסף אלא רק דמי קדימה, ושאר המכירה היא בהקפה, לכן צריך הסכמה שיכול לעשות גם באופן של מכירה בהקפה. [ג]. לפעמים הגוי אינו נאמן, ועוד כל מיני טענות שיכולות להיות, לכן נכתב שהרב יכול למכור באיזה תנאים ואופנים שירצה, שזה כולל הכל, שלא יוכלו לטעון טענות אלו וכיו"ב.

קנין שטר

במכירת החמץ שמוכר בו הרב את החמץ שלו ושל משלחו לגוי נעשים כמה קנינים, אחד מהקנינים הוא קנין שטר וכתב המקור חיים (סי' תמח ס"ק ט') שבקנין שטר צריך שיחתום המוכר בעצמו ולא שלוחו, ולפ"ז לכאורה לא יועיל קנין שטר במכירת החמץ, כיון שמי שחתם על שטר המכירה הוא הרב שהוא רק שליח של הציבור המוכר והם לא חתמו על שטר המכירה.

וכתבו האחרונים (עי' שו"ת ראשית ביכורים סי' ה) שכיון שמצרפים את שטרי ההרשאות של ציבור המוכרים יחד עם שטר המכירה של הרב, בזה שפיר מועיל הקנין גם לדעת המקור חיים שסובר שצריך שיחתום המוכר בעצמו.

ולפי"ז למרות שמעיקר הדין סגי במינוי הרב להיות שליח למכור את החמץ בע"פ כמבואר בשו"ע (חו"מ סי' קפב) שמינוי שליחות מועיל בעל פה ואין צריך בעדים וקנין, בכל זאת יש להקפיד לחתום על שטר הרשאה כדי שיועיל קנין שטר אף לדעת המקור חיים הנ"ל.

ג

בענין מכירת חמץ גמור ומה צריך לפרט בשטר המכירה

מכירת חמץ גמור

יש מחמירים לא למכור חמץ בעין, כמבואר ב"מעשה רב" להגר"א (סי' קפא) וכן מבואר באליה רבה (סי' תמח) שלא התירו מכירת חמץ אלא בשעת הדחק, אבל שלא בשעת הדחק אין סומכים על המכירה כיון שהנידון הוא באיסור דאורייתא, ואין סומכים על "הערמה" באיסור דאורייתא כמבואר בגמ' במסכת שבת (דף קלט ע"ב). [ועיין בבכור שור (ריש פ"ב דפסחים) שכתב לדון כיצד אפשר לסמוך על מכירת חמץ והרי הוא הערמה, עיי"ש].

פירוט מיני החמץ בהרשאה

כתב המקור חיים (סי' תמח) וז"ל, "וכשמוכר החמץ יפרש כל מין חמץ שמוכר דאם לא כן הוא כדבר שאינו מסוים דלא קנה כמבואר בסי' רט אף שאומר כל חמצי מ"מ לא הוא במינו ידוע", עכ"ל.

וכתב השו"ע (חו"מ סי' רט ס"ב) וז"ל "אבל האומר לחבירו כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך בכך וכך וכל מה שיש בתיבה זו או בשק זה אני מוכר לך בכך וכך, ורצה הלוקח

שטר הרשאה

אני החתום מטה _____ הגר ברחוב _____ מס' _____ עיר _____ נותן כוח רשות והרשאה להרב עמרם פריד שליט"א או לאחד מבאי כוחו לעשות בימים י"ג וי"ד ניסן תשפ"ב עם כל מיני חמץ, ותערובת חמץ, וחמץ נוקשה, וכל חשש המץ הידועים לי ושיאנם ידועים לי הן שלי המונתים ברשותי או ברשות אחרים, והן של אחרים שברשותי או באחריותי, והן אלו שייפו את כוחי למכור את חמצם, ואף מה שעתידי לבוא לרשותי עד מועד ביצוע המכירה. כאדם העושה בתוך שלו כולל מכירה מתנה הפקר וביטול כרצונו וכראות עיניו, דברי החמץ כוללים את החמץ הדבוק לכלים וגם שקים ושאר כלים שאין צריכין טבילה, כשנקנין מן העכו"ם, שדבוק בהם חמץ. וכן בהמות ועופות ושאר בעלי חיים הניזונים גם היום ממיני דגן ואת הדגן המיועד להאכיל ממנו את בעלי החיים

מחיר	כמות	סוגי החמץ (אם אינו מוכר חמץ ממש - אין צריך לפרט)
		לחם / חלות / פיתות
		פירורי לחם / צנימים
		וופלים / עוגיות / ביסקוויטים / מיני מאפה
		דייסות / קווקר / קמח / סולת-ממיני דגן / מטרנה
		בורגול / אטריות / פתייתים / פטטות לסוגיהם
		חטיפים: שלוח / ביסלי וכדומה
		וויסקי / שכר / משקאות חריפים
		מניות..... מס' חשבון.....
		תמרוקים / חומרי ניקוי / סבונים / תדופות / ויטמינים / נבס חיטה / שימודים / ממדחים / ממתקים / תבלינים
		וכן כל דבר שיש בו חשש חמץ ואף מה שלא מפורסם באן וכנ"ל

כל החמץ הכלול בהרשאה זו מונח בעיר _____ ברחוב _____ קומה _____ זירה _____ בכל המקומות המסומנים ו _____ ובכל מקום שנמצא.

וכן הנני מיפה את כוחו של הרב הנ"ל או באי כוחו בתאריכים הנ"ל להשכיר את כל המקומות שעליהם ובהם נמצאים דברי החמץ כולל הקרקע, הארונות, המדפים, הכלים, וכל המקומות שמונחים שם מן המוצרים הנזכרים לעיל שנכללים בהרשאה זו. וגם להשכיר את הכלים וכדו' שדבוק ו/או מונח בהם חמץ.

וכן להשכיר את המקומות המסומנים מיום י"ג לחודש ניסן עד יום כ"ה ניסן ולמכור את החמץ שאינו ידוע הנמצא בהם. והוץ מזה להשכיר בי"ג ניסן עד כ"ה ניסן את _____ לצורך קנין אגב.

המפתחות של החדרים/הבתים/המחסנים/החנויות/המפעלים ניתן להשיגם בטלפון _____ והנני ממנה את הרב הנ"ל או באי כוחו, כשליח וכמורשה לבצע את חפעותו הנ"ל לעשות בימים י"ג וי"ד ניסן תשפ"ב את כולן או חלק מהן על ידי עצמו או על ידי אהרם ובאיזה תנאים ואופנים שירצה, הן מדין שליחות והן מדין זכיה, וכן לעשות את כל סוגי הקניינים עם הקונה, כל מה שדרוש לצורך המכירה כדת וכדין, כאדם העושה בתוך שלו, ופיו יהא כפי וידו וכדי הודאתו כהודאתי, ולא אוכל לטעון כנגדו לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, הכסף שיקבל כדמי קדימה יהא שייך לו אם ירצה, ואני מתחייב למסור לקונה את מפתחות החדרים והמקומות הנ"ל בזמן שאדרש ממנו, וכן לאפשר לו אח המעבר אל החמץ והמקומות השכורים. ושטר הרשאה זה לא יפסל בקני את וחמור, ולא בהסר יותר, ולא בטשטוש ומחק וספק בלשון, הכל יהיה לטובת המוכר ולתועלתו ותוקפו ככל חומר שטרות העשוין כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטר, בביטול כל המודעות, וכתוקף ייפוי כוח בלתי חוזר לפי חוקי הממשלה. ולא אוכל לטעון שההרשאה והקניינים נעשו לצרכים דתיים בלבד ולא יגרע כוחו בשום פסול בעולם. כל דין ודברים לגבי שטר הרשאה זו והמכירה לגוי הנובעת מזה יתקיים בפני הבורר הרב הנ"ל, חתימתי על שטר זה מהווה חתימה על הסכם בורות הנהוג אצל הרב הנ"ל.

וליתר תוקף ועוז נעשה כל הנזכר לעיל בקנין אגב סודר במנא דכשר למקניא ביה, בפני ב"ד חשוב ומעכשיו, באופן שאין בו אטמכתא והכל נעשה באופן המועיל ביותר והכל שריר וקיים

ועל זה באתי על החתום _____

י"ג) שיש דברים שעושים בהם קנין אף שמעיקר הדין אין לזה קנין.

בצורת הקנין

בעלמא קי"ל במסכת ב"מ (דף מז) ובשו"ע חו"מ (סי' קצה) שקנין סודר הוא בכליו של קונה, דהיינו שמוכר החפץ מגביה את סודרו של הקונה וע"י הגבהת המוכר נקנה החפץ לקונה. ויש לדון כאן שהוא מינוי שליחות מי צריך לתת למי את הסודר, האם השליח [שהוא הרב] למשלח, או שהמשלח צריך לתת לשליח.

ונראה שכיון שהרב מורשה ושליח למכור את החמץ הוא כעין קונה את הזכות למכור את החמץ, ולכן צריכים המשלחים לעשות את הקנין בסודרו של הרב - השליח.

הנכסים נחשב כבעלים לענין זה. [עי, שו"ת באר יצחק (ח"א ס"א ענף יא)], וכאן בנכסי אשתו כיון שהפירות שלו נחשב לכל הפחות כאפוטרופוס, ועי, בגמ, בגיטין (דף מח' ע"ב) ובשו"ע (חו"מ סי' קכב ס"ח).

עוד כתב המהרש"ם שמהני מכירת חמץ אשתו מדין "זכין לאדם שלא בפניו". [עי' בתשובת פנים מאירות ח"ב סי, נב והובא בפת"ש יו"ד סי, שכ ס"ק ה, ובחת"ס אבה"ע ח"א סי, יא, ובבאר יצחק או"ח ס"א ובחזו"א אבה"ע סי' מט].

אך יש לדון שאת הקנין "שטר" וה"אודיתא" שנעשים בין הרב לגוי לא מועיל, וכנ"ל אות ב'. שטר הרשאת מכירת חמץ של אשה בנכסי בעלה

כתב בשו"ת מהרש"ם (חו"סי קכב) שאשה שמוכרת חמץ בעלה, המכירה מועילה כיון שהיא נושאת ונותנת בתוך הבית מכירתה מכירה [עי' שו"ע חו"מ סי' סב ואבה"ע סי' פו].

ועוד יש לדון דמהני מדין "זכין לאדם שלא בפניו" וכנ"ל, ועוד יש לדון מדין "אפוטרופוס" וכנ"ל.

אך יש לדון שאת הקנין "שטר" וה"אודיתא" שנעשים בין הרב לגוי לא מועיל, וכנ"ל אות ב'.

ה

הקנין שעושים המשלחים עם הרב כשחותמים על שטר הרשאת מכירת החמץ

מעיקר הדין קי"ל בשו"ע (חו"מ סי' קפב ס"א) שמינוי שליחות אינו צריך קנין, ולכן כשממנים את הרב להיות שליח למכור את החמץ א"צ קנין, והטעם שנהגו לעשות קנין הוא כדי להראות שאכן גומר בדעתו למכור את החמץ. ומצינו כע"ז ברמב"ם (פ"ה מהל' מכירה הי"א -

בענין הכשרת תנורים בזמן הזה [תנור פירוליטי (ניקוי עצמי) ותנור רגיל]

הנושאים הנידונים:

- האם מועילה הכשרה לדלת הזכוכית של התנור.
- האם מועילה הכשרה לגומיות שבדלת.
- האם צריך ליבון חמור או שדי בליבון קל, ובכמה הוא ליבון חמור ובכמה הוא ליבון קל.
- האם האש המלבנת צריכה להיות מצד הבליעה או שמועיל גם מהצד השני.

דעות הראשונים בענין הגעלת כלי זכוכית וההלכה בענין זה

א. לדעת הרמ"א (סי' תנא) לא מועילה הגעלה לכלי זכוכית, ומקורו מהגה"מ (נדפס ברמב"ם בסוף הלכות חמץ ומצה) ושם כתב בשם ר' יחיאל דלא מהני הגעלה לכלי זכוכית משום דהוי ככלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם כמבואר בפסחים דף ל ע"ב, שלכלי חרס לא מועילה הגעלה כיון שהבליעות אינן יוצאות בבת אחת, אלא מעט מעט, וה"נ כלי זכוכית ההגעלה אינה מפליטה את הבליעות לגמרי, אלא מעט מעט ולכן גם אם הגעילו אותם אסור להשתמש בהם משום שהבליעות יוצאות כל העת.

ודברי הר' יחיאל הנ"ל הובאו במרדכי בפסחים (סי' תקעד) ובמרדכי בע"ז (סי' תתכו) בשם רבינו יחיאל מפריש דכלי זכוכית דינו ככלי חרס הואיל ותחילת ברייתו מן החול. וכתב האיסור והיתר (כלל נח סימן נ) 'וכלי זכוכית ספק אם הוא ממין חרס הואיל ונעשה ממיני אדמה, או הוא ממיני מתכת הואיל ויש תקנה' עיי"ש.

ב. ודעת הריטב"א (פסחים דף ל ע"ב) בשם הרא"ה שכלי זכוכית דינו ככלי מתכת ומ"מ לא מהני לו הגעלה דחייס עלייהו דלמא פקעי, וכמו שמצינו בגמ' (שם) ובא"ח סי' תנא ס"א לענין ליבון בקדירת חרס שלא מהני ליבון משום דלמא חייס עליה, וכן מצינו בספר המנהיג ומובא בטור ושו"ע סי' תנא סעיף ז' לענין כלי העשוי מקרן שלא מהני הגעלה דלמא חייס עליה, וה"נ בכלי זכוכית לא מהני הגעלה דלמא חייס עליה [ואם יאמר שאינו חס ואינו חושש שמא תשבר, הראב"ד בסי' לה כתב דמהני, ומ"מ להלכה נקטינן דלא מהני כמבואר בפמ"ג].

בהא דמהני ליבון חמור בתנור חרס

ג. והנה לענין הגעלה בכלי חרס, פשוט שלא מהני בשום צורה, כמבואר בגמ' פסחים הנ"ל שלא מהני ליה הגעלה כיון שאינו יוצא מידי דופיו לעולם, ולענין ליבון מבואר בגמ' פסחים ל' ע"ב שמהני ליבון בתנור שעשוי מחרס אם האש מבפנים, ולעומת

זאת בקדירה שעשויה מחרס לא מהני ליבון משום שחייס עליה דלמא פקעי, משא"כ בתנור שהרגילות היא ללבנה, שדרך שימוש ששמים בו הרבה גחלים, וכך היא דרכה ואינה ניזוקת ושפיר מהני בה ליבון אף שעשויה מחרס. אבל קדירה שאין רגילים לשים בה גחלים יש לחוש שמא לא יעשה את הליבון כראוי משום שחושש שמא ע"י הליבון תבקע הקדירה ולכן אין מועיל בה ליבון.

ליבון חמור בתנור פירוליטי

ד. ומזה נלמד לענין זכוכית, שאף לשי' הרמ"א שפסק כשי' ר' יחיאל מפריש, שלא מהני הגעלה לכלי זכוכית משום שדינו כחרס, והרי גם בחרס עצמו ליבון חמור שפיר מהני כמו בתנור שאין בו את החשש דלמא חייס עליה, ולכן בתנור לניקוי עצמי באופן שמגיע לליבון חמור [כמו שיתבאר לקמן], שפיר מהני הליבון אף לדלתות הזכוכית וכן לגומיות, ואף אם נחשוש שלא מהני הגעלה לגומיות דשמה דינם כחרס שלא מועילה בו הגעלה, [וכן יש מהפוסקים שחששו שמא לא מועילה הגעלה בכלי פלסטיק שמא מהות הפלסטיק היא כחרס] אבל ליבון שפיר מהני כשם שמהני בחרס ליבון חמור בתנור באופן שאין חשש של חייס עליה, והכי נמי בנידון דידן שהרגילות בתנור לניקוי עצמי (-פירוליטי) שחומו מגיע לדרגת ליבון חמור, ושפיר מהני בזה ליבון.

ליבון בתנור רגיל

ה. ובתנור רגיל שחומו מגיע לכל היותר למאתיים חמישים מעלות חום שהיא דרגת ליבון קל שדינו כהגעלה, הנה כבר נתבאר שדעת ר' יחיאל שכשם שלא מהני הגעלה לכלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם, כך אינו מועיל הגעלה לכלי זכוכית, ולפי"ז ה"ה שלא יהני ליבון קל בזכוכית, שרק לגבי ליבון חמור מצינו בגמ' דמהני (וכדלעיל באות ג' שהיכא שלא חייס עליה מהני ליבון), אבל לגבי ליבון קל שדינו כהגעלה, בזה לא מצינו שיהני, אף במקום שלא חייס עליה.

ו. אכן לשיטת הריטב"א שנתבארה לעיל, שסובר שהטעם שלא מהני הגעלה לכלי זכוכית הוא משום דלמא חייס עליה אך באופן שאין חיסרון כזה שפיר מהני הגעלה כשם שמהני הגעלה לכלי מתכת, וא"כ בתנור שמפעילים אותו שעה על החום הכי גבוה ואין כאן חשש דלמא חייס עליה, שפיר מהני.

ז. ולגבי הגומיות שדינם כפלסטיק, נח' בזה הפוסקים האם מהני הגעלה לפלסטיק, ולמעשה רבים מחמירים וחוששים שדין פלסטיק וגומי כדין כלי חרס שלא מהני בהו הגעלה, וה"נ

דתשמישה ע"י האור כדמשמע בשמעתא והא לא גרע אותו ליבון מהגעלה **ואותו ליבון מפליט יותר מהגעלה**.¹ והנה בדרגת ליבון קל נחלקו הפוסקים האם צריך להיות חם עד כדי שאם יחממו את הכלי מצד אחד, יהיה קש נשרף עליו מבחוץ [ויש לדון האם צריך שיהיה נשרף ממש, או סגי שנחרך והוא בין 150° ל- 250°]. ובזמננו יש שמשערים זאת בנייר כי לכאורה נקטו קש משום שהוא דבר שנשרף בקלות, אך בדפנות של תנור קשה לבדוק זאת כיון שהוא עשוי שתי שכבות]. או שדי ברמת חום שהיד סולדת. והנה ברמ"א בסי' תנא סי"א כתב שצריך שיעור שקש יהיה נשרף עליו מבחוץ, ובמ"א ס"ק כז ובט"ז ס"ק ח שהובא בגה' רעק"א על ס"ד מבואר שדרגת ליבון קל הוא שאם יגע אדם בצד החיצון של הכלי תהיה ידו סולדת.

¹ והנה בגמ' מצינו רק דרגת ליבון אחת שהיא ליבון חמור כשנבלע איסור, ואילו כשנבלע היתר א"צ ליבון חמור וסגי בהגעלה (כמבואר כ"ז במס' ע"ז דף עו ע"א), ואילו דרגת ליבון קל אין לה כלל מקור בגמ', ומקורו הוא מהמרדכי בסוף ע"ז (תת"ס) שכתב ז"ל 'ואומר ר"י דאותם שהם בלועות מאיסור כגון הני סכינים של עובד כוכבים או שנפל עליהם חלב רותח אז צריך ליבון דנשירת קליפתן [שקליפתן] אינה עוברת בלא ליבון [גדול] אבל אותם הבלועות היתר כגון של חלב שצריכין ללבנה כדי לאפות תחתיהם פשטיד"א של בשר או איפכא אז אין צריכין ליבון גדול דנשירת קליפה אלא רק עד שתהא יד סולדת בו משני עבריה וגם רגילים לבדוק ע"י נתינת קש עליה מבחוץ לראות אם הקש נשרף בהכי סגי דא"כ שליט הליבון מעבר לעבר אף על גב שלא תשיר קליפתו ומ"מ די בכך דכיון דהתירא בלע א"כ די להם בהגעלה ואף על גב

היסק מבחוץ בכלי מתכת (ובתנורים שלנו)

ומבואר מכל זה דלא מהני ליבון אם האש היא מבחוץ. אך כל זה מדובר בכלי חרס, אך בכלי מתכת לא נתבאר דינו להדיא, ויש לדון האם דינם שווה או שיש חילוק בדבר, ושמה בכלי מתכת כבתנורים שלנו [ובמצופה אמיל צ"ע²] כן מהני ליבון מבחוץ.

ונחלקו בזה האחרונים, דעת הפמ"ג (באו"ח סי' תנ"א במ"ז סק"ד) דאף בכלי מתכת לא מהני ליבון מבחוץ, שכיין שהבליעה של האוכל לתוך הכלי היא מבפנים גם ההכשרה צריכה להיות מבפנים, ואף שהאש מבחוץ תמיד, בכל זאת לא מהני הכשרה על ידי אש מבחוץ, אלא רק בפנים במקום הבליעה.

אמנם דעת היד יהודה (ביו"ד סי' צ"ז ס"ק י"ג) דבכלי מתכות כן מהני ליבון מבחוץ, וז"ל 'ואני ההדיוט לא הבנתי יפה דבשלמא בהגעלה דמטעם פליטה הוא דמפליט הבלוע שייך לומר דצריכין שיהא הפליטה כעין הבלוע, וכל דהבלוע היה מבפנים אינו מפליט ע"י הגעלה מבחוץ, דכבלעו כך פולטו, אבל בליבון דאינו רק מטעם פליטה זולת דהאש שורף ומכלה הבלוע כמ"ש הרא"ה בבה"ב ב"ד ש"ד [לז: ד"ה עוד כתב]. והגם דמה שסובר דדוקא מכלה ולא מפליט כבר כתבתי בסי' ס"ט ס"ק ס"ו דאינו כן, אבל ע"כ דמכלה ג"כ, וזה הוא העיקר היתירו בכלי חרס, דהא התורה העידה דאינו יוצא מידי דופניו לעולם (ע"ז לד.), ומנ"ל לחז"ל דמהני היסק, וע"כ כיון דהאש מכלה הבלוע א"כ מה לי חרס או שאר דבר, כל שראינו שעבר האש בכל חלקיו כמ"ש בסי' ס"ט ס"ק ל"ג, אך לר"ת (שם ד"ה שאינו יוצא, פסחים ל: ד"ה התורה) היה קשה דמ"מ כיון שע"י ליבון יוצא מידי דופניו אמאי אמרינן לעולם, והוצרך לומר דאחר ליבון הוי ככלי חדש. וברור דהוא הטעם אשר לא מהני לכ"ע בכ"ח ליבון קל גם בהיתירא בלע, כיון דבו מטעם כילוי הוא, לכך כל זמן שלא נתלבן יפה לא נשרף הבלוע, א"כ מאי נ"מ באם היסק מבחוץ או מבפנים, דממ"נ אם אנו רואין דנתלבן יפה גם בצד השני עד שניצוצות נתזין ממנו, ממילא בע"כ דכבר נשרף הבלוע, ואם לא הא ממילא לא נתלבן עדיין. ואין לי שום מקום לומר בזה אלא דבאמת ידעו חז"ל דכל שמסיק אותו מבחוץ א"א שיהא נתלבן כ"כ בצד השני עד שיהא ניצוצות נתזין ממנו, אך דלא נימא כיון דבעת הבלוע לא היה ג"כ ניצוצות נתזין ממנו בצד הבלוע זולת בצד השני, יהא מהני כמו כן הליבון מצד השני כיון שנתחמם ע"י זה נמי בצד הבלוע כמו שהיתה בעת שבלע, מ"מ לא מהני זה עד שיתלבן יפה מצד הבלוע.

ולפ"ז אבל בטס של מתכות דהוא דק ואנו רואין דע"י ההיתק דבחוץ הוא מתלבן יפה גם בצד השני עד שהוא כולו אש ממש, אין שום סברא לומר דלא מהני היסק דמבחוץ, דהא מ"מ אנו רואין דעבר האש בכל חלקיו וא"א שלא יהא נשרוף הבלוע. וראיתי בפ"מ באו"ח רס"י תנ"א בט"ז (ס"ק ד) שכתב וכלי מתכות דוקא מילא גחלים בפנים הא בחוץ אף שתשמישו תמיד כך ונתלבן עד שיהא ניצוצות נתזין ממנו אסור דיעבד וכן הוא בטור עכ"ל. ואמת שבטור שם כתב וכן קדירה של מתכות אם רוצה להסיקה ולמלאותה גחלים שרי עכ"ל, והוא מדברי בעל העיטור (הל' ביעור חמץ

בליבון קל לא יהני (שרק בליבון חמור מצינו שמהני בכלי חרס היכא דלא חייס עליה ולא בליבון קל, וכדלעיל באותיות ג - ה).

בענין הכשרת תנור שאין לו חימום פנימי והאם צריך שהאש תהיה מאותו צד של הבליעה

הנה בתנורים שלנו בהרבה מהם אין רואים כלל את גוף החימום, משום שהוא נמצא מאחורי דופן התנור, והרי הבליעות הם מהאוכל שבתוך התנור, ויש לדון האם מהני ליבון באופן זה שהאש [או גוף החימום שדינו כאש] לא נמצא בצד שבו נמצא האוכל.

סוגיית הגמ' בענין היסק מבחוץ בכלי חרס

איתא בפסחים דף ל' ע"א 'ההיא תנורא דטחו בה טחיא [נתנו בו שומן בקרקעיתו ונותן טעם בלחם] אסרה רבא בר אהילאי למיכיליה לריפתא אפי' במלחא לכולם' [אפי' אם הוסק], ומבואר שכיין שהתנור בשרי (כי מרוח בו שומן בשר) לכן הפת שנאפית בו אסורה באכילה אף בפ"ע [כדי שלא יבואו לאכול את הפת עם חלב] ואף שהסיקו את התנור, בכל זאת התנור נשאר בשרי כי לא מהני היסק בתנור.

ומקשה הגמ' מבריייתא ששינוי 'אין טשין את התנור באליה ואם טש כל הפת כולה אסורה עד שסיק את התנור, הא הוסק התנור מיהא שרי' ומבואר שמהני היסק לתנור וקשה על רבא בר אהילאי שאמר שלא מהני היסק, ונשאר הגמ' בתיובתא ומבואר שלמסקנא מהני היסק בתנור.

ומקשה הגמ' מהא דאמר רב קדירות בפסח ישברו, ומדוע ישברו, לכאן אפשר להסיקם, וכמו שמהני היסק בתנור. ומתרצת הגמ' 'התם בתנור של מתכת הכא בקדירה של חרס', שמה שכתוב בבריייתא שמהני היסק בתנור, זה בתנור של מתכת, אבל בקדירה של חרס, התורה העידה עליו שאינו יוצא מידי דופיו לעולם, והיינו שליבון מהני רק במתכת ולא בחרס.

'ואיבעית אימא הא והא בשל חרס, זה היסקן מבפנים וזה היסקן מבחוץ [דהיינו הבריייתא דמהני היסק בתנור מיירי אף בתנור של חרס ומהני משום דהיסקו מבפנים, ומה שמבואר בדברי רב דלא מהני מיירי בהיסקו מבחוץ], וכי תימא ה"נ ליעבד ליה הסקה מבפנים, חייס עליה שמא פקעה, הלכך האי בוכיא היסקו מבחוץ הוא ואסור ואי מלייא גומרי שפיר דמי'.

ומבואר שמהני ליבון רק בהיסקו מבפנים אבל בהיסק מבחוץ לא מהני ליבון, דהיינו שהליבון צריך להיות במקום הבליעה. ולפי"ז בתנורים שלנו שהבליעה היא בתוך התנור אז הליבון צריך להיות בתוך התנור, ואם האש או מקור החום שעל ידם נעשה הליבון הם בתוך התנור (ששם גם נעשתה הבליעה) אז שפיר מהני, אבל אם האש היא מחוץ לתנור, כמו בהרבה תנורים שהגוף חימום הוא מחוץ לדפנות התנור, לא מהני.

וכן הוא בשו"ע סי' תנא ס"ב 'כוביא שהיא כלי שעושים מלבנים ועפר ואופין ומטגנין בו וכן תנור קטן שקורין פידיל"א היסקו מבחוץ אסור לאפות בו בפסח דאין חמץ שבו נפלט בכך, ואם מלאו גחלים מבפנים שרי', וכן הוא ביו"ד (סימן צז סע' ג) 'תנור שטחו באליה אין אופין בו פת עד שיוסיקנו מבפנים עד שיתלבן ואפי' אם הוא של בוכיא (פי' כלי חרס שמסיקין תחתיו ואופין עליו עוגות) אין לו היתר ע"י היסק מבחוץ'.

² ובשעה"צ סי' תנא ס"ק קצא כתב וז"ל 'וקדרות מתכת המצופים בהיתוך לבן ושוע העלה חת"ס י"ד קי"ג דלא מהני הגעלה, ע"ש, אכן

הוא מדברי שו"ת הרא"ם (תשו' מ"ג) שהועתק מהמ"א סי' תנא ס"ק כז וכן במ"ב סי' תנא ס"ק עז. ומבואר שם שליבון קל מהני אף מהדופן החיצוני של הסיר למרות שהסיר טעון הגעלה כיון שהוא בלע מבפנים, מועיל לו ליבון קל שנעשה מהדופן החיצוני.

קטניות בשבת אסרו חג של פסח

שאלה: בשנה זו שחל שביעי של פסח בערב שבת, האם מותר לאשכנזים הנוהגים שלא לאכול קטניות בפסח, לאכול קטניות בשבת מאחר והיו אסורים בבין השמשות של שבת ונעשו בכך מוקצים לכל השבת.

תשובה: מותר לאוכלם בשבת שלא נאסרו בבין השמשות מחמת השבת אלא משום ספק שמא הוא עדיין שביעי של פסח ואין זה מחשיבם כמוקצים לכל השבת.

מקור הדין: כן כתב רבי עקיבא איגר (שו"ת קמא סימן ה) על פי היסוד המבואר בתוספות בביצה (ד ע"א ד"ה נימא) שאין אומרים מוקצה מחמת יום שעבר, שכל שהיה אסור בבין השמשות משום ספק היום הקודם אין זה סיבה לאוסרו גם ביום הבא, שלא הוקצה אלא כלפי היום הקודם ולא ליום הבא, וכן נפסק להלכה שאתרוג מותר באכילה בשמיני עצרת כדעת רבי יוחנן (סוכה מז ע"א), ובבית יוסף (סימן תרסה) הביא את דברי הרא"ש (שם פ"ד סימן ד) שכתב שאין בזה מיגו דאיתקצאי כיון שהוא מחמת היום שעבר, והביא שם שכן כתבו התוספות (שם י ע"ב ד"ה עד), ואולם הביא שם שהר"ן (שם כב ע"ב מדפי הרי"ף) ביאר הטעם שאין מיגו דאיתקצאי באתרוג כיון שאין יוצאים ידי חובה בבין השמשות ולכן לא הוקצה מתחילה לבין השמשות, ומשמע בדבריו שכל שהיה מוקצה לבין השמשות היה אסור באכילה גם בשמיני עצרת, ובמגן אברהם (שם סק"א) ובט"ד (סק"ב) ובביאור הלכה שם (ס"א) הביאו רק את דברי התוספות והרא"ש שאין מוקצה מחמת יום שעבר, ומשמע שנקטו כן להלכה, וכתב רבי עקיבא איגר שמטעם זה שבת הסמוכה ליום הכיפורים אין אומרים שכל המאכלים מוקצים בשבת שהיו אסורים בבין השמשות כיון שכל איסורם בבין השמשות היה משום ספק יום הכיפורים ולא משום השבת, ועוד כתב שם שמטעם זה שבת הסמוכה לשביעי של פסח לא נאסר

והנה כתב הטור (סי' תנ"א) וז"ל 'כסוי של ברזל שמשימין אותו על חררה שנאפת על הכירה י"א שאפילו הגעלה אינו צריך כיון שאינו עשוי אלא לכסות ואין החררה נוגעת בו ונראה לי שצריך ליבון כי ברוב פעמים נוגעת בו ועוד שהוא מזיע מהבל החררה שתחתיו'. וכ"כ השו"ע (סט"ו) וז"ל 'כסוי של ברזל שמשימים אותו על החררה כשנאפית על הכירה צריך ליבון'. וכתב המ"א (סק"ל) וז"ל 'לפי שנוגעת ברוב הפעמים בחררה ועוד שמזיעה מהבל החררה (טור)'. וכתב המ"ב ס"ק פה וז"ל 'וצריך ליבון - לפי שברוב הפעמים נוגע הכיסוי בגוף החררה שתחתיו ובלע ממנה טעם החמץ שלא ע"י משקה אלא ע"י חום האש ועיין בפמ"ג דליבון זה לא מהני ליבון קל אלא עד שיהא ניצוצות ניתזין הימנו'. ולגבי תנור שלנו שאופים בתוכו חלות ועוגות יש לדון האם צריך ליבון חמור, והדבר תלוי בב' הטעמים שכתב שם הטור מדוע כיסוי החררה צריך ליבון, או משום שהוא נוגע בחררה או מחמת הזיעה, והנפק"מ בתנור שלנו שהחמץ עצמו אינו נוגע בדפנות התנור אבל הזיעה כן נוגעת בדפנות. והנה המ"ב הנ"ל העתיק רק את הטעם שהחמץ עצמו נוגע בדפנות התנור ולא את הטעם של זיעה, ומבואר שלא חשש להצריך ליבון לדפנות התנור משום זיעה, וטעם הדבר יש לבאר בב' דרכים, או בגלל שלא חיישין לזיעה בדברים יבשים, כגון לחם ועוגות וכד', או משום שסובר שלמרות שיש זיעה, מ"מ זיעה של אוכל לא מצריכה ליבון חמור.

דף קכב:), מיהו הוא דבר דא"א להעלות על הדעת כלל והשכל והחוש מכחישו. ויש ליישב קצת גם דברי הטור דכונתו דבכלי מתכות נמי שרי גם בכה"ג ולא חיישין דע"י זה פקעו. והברור דמהני בזה היסק מבחוץ אם אנו רואין דנתלבן היטב ותו לא מידי' עכ"ל היד יהודה, וטעמו מבואר שכיון שהאש שורפת הכל מצד לצד לא משנה מאיזה צד האש מלבנת.

וכדברי היד יהודה שהאש יכולה להיות מהצד השני, כתב המגן האלף 'לכאורה קשה דהא כלל הוא בדיני הגעלה כבולעו כך פולטו, וא"כ כמו שבלע ע"י היסקו מבחוץ כך יפלוט כדלקמן ס"ה, מיהו בבוכיאי הטעם כיון שהוא כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם לא שייך בו כבולעו כך פולטו, וא"כ מוכח בהדיא מדין זה שמבואר בש"ס דדין לבנים ככלי חרס, ולפ"ז אם הוא ממתכת אע"פ שהיסקו מבחוץ נכשר ג"כ ע"י היסק שמבחוץ דאמרינן ביה כבכ"פ, וצ"ע על מ"א ססק"ד שתלה הדבר בנ"ל והוא מוכח בש"ס ופוסקים, וצ"ע מ"ש הטור 'וכן קדירה של מתכת אם מלאו גחלים מותר' דהא בגמ' משמע דקדירות מקרי היסקן בחוץ וא"כ סגי נמי בהיסק בחוץ דבמתכת אמרינן כבולעו כך פולטו' ע"כ.

וכעין דברי היד יהודה כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' שסח ויו"ד סי' קי) שרק בכלי חרס לא מהני ליבון חמור מבחוץ, אבל בכלי מתכת מהני ליבון חמור מבחוץ, כיון שליבון חמור דינו כאש ואש שורף בכל עובי הדפנות, ולכן אף שהאש מבחוץ מהני.

ליבון קל מבחוץ בתנור ובכיריים

וכ"ז בליבון חמור, אך בליבון קל כשיעור הטמפרטורה בתנור רגיל בזמנינו, וכן בכיריים חשמליות (כשאין בהם ציפוי זכוכית) כשהגוף חימום הוא בפנים, דעת שו"ת מהרי"ט החדשות (סימן א') ושו"ת בית שלמה (יו"ד קסה) דבעינן ליבון במקום הבליעה ולשיטתם לא ניתן להכשיר תנור 4 (כשאין בו גריל) וכיריים חשמליות בליבון קל, אכן דעת שו"ת יד יוסף (חיו"ד סי' מז, ומובא בדרכ"ת יו"ד סי' קכא ס"ק מז) שאף לשי' הפמ"ג שבלבון חמור בעינן היסק מבפנים, בליבון קל מהני היסק מבחוץ. ומקורו של היד יוסף

³ וכתב הרא"ה בבדק הבית (בית ד' שער ד') וז"ל 'והוי יודע דהחררת כבשונות אינו הכשר כהגעלה בכלי מתכות דהתם להפליט מה שבלע אבל ליבון בשום מקום אינו מפליט כל איסור שבו אלא כלוי הוא שהוא מכלה איסור שבתוכו ולפיכך הוא הכשר ונפקא לן מינה דאלו שפוד מתכת דקיימא לן חם מקצתו חם כלו ונשתמש בו איסור במקצתו הרי כולו נאסר כאלו נשתמש בכלו וכשבא להכשירו בליבון לא די לו ללבן עד כדי אותו מקצת שנשתמש בו באיסור לפי שאין הלבון מפלט בלעו אלא מכלה וכשמכלה עד כדי אותו מקצת לא די לו בכך שכשיבא להשתמש בו בהיתר יפלוט אסור על ידי אותו מקצת [דף לח עמוד א] שלא הוכשר שהרי חם מקצתו חם כלו ולא די לו אלא בליבון כלו אבל בקדירה של מתכת שנשתמש בה איסור במקצתה די לו בהכשר הגעלה עד כדי אותו מקצת דהגעלה הכשר פליטה היא וכבולעו כך פולטו וכבר פלט כל מה שבלע'. וכ"כ האיסור והיתר (כלל נח' סעיף יט') שפעולת הליבון היא ע"י כוח האש ששורף את כל הבליעות, וכדברי הרא"ה הנ"ל.

⁴ וכשמכשירים תנור מבשר לחלב ולהפך, כיון שזה 'היתרא בלע' די בליבון קל [עיין ע"ז עו ויו"ד סי' קכא]. וכשמכשירים מחמץ לפסח יש לדון בזה אם סגי בליבון קל או שצריך ליבון חמור, והתבניות דיינינן ליה כאיסורא בלע וצריך ליבון חמור [עי' סי' תנא ס"ד], אך לענין התנור יש לדון דכיון שבולע ע"י זיעה האם סגי בזה בליבון קל או שצריך ליבון חמור,

לאפות מצה מגריק"ע ולאחר מכן טוחנים את המצה ומכינים ממנה קניידלאך אך היו שומרים אותה כמו ששומרים מצה העשויה מחמשת מיני דגן, וכן הביא רבי שלמה קלוגר (הקדמה לשו"ת טוב טעם ודעת ח"א) "וזכרני אז כשהייתי בילדותי בבית חותני ז"ל בקהילת ראווא ראיתי כל החסידים עושים להם מצות קודם הפסח מרעטשקע", וכתב שם שבפסח היו טוחנים הלחמים ועושים ממנו קניידלאך ואז היו שם גדולי הדור ואין פוצה פה, וכן נראה בדברי שולחן ערוך הרב (סימן תנג ס"ה) שכתב שכל איסור הקטניות דווקא כאשר ניתן בהם מים בעניין שכיוצא בזה בחמשת מיני דגן איסור מעיקר הדין, ומשמע שכל שעושים כן באופן המותר בחמשת מיני דגן מותר גם בקטניות, וכן הוא בחיי אדם (כלל קכז ס"א) שמותר לטחון ולאפות קטניות כעין מצות ולאכול, ובשו"ת חתם סופר (או"ח סימן קכא) כתב בתחילת דבריו שיש לדון בזה "בדבר החדש מה שלא שערום אבותינו והייתי נמלך בגדולים ממני", אך כתב שם שכיון שעניניהם של עניים נשואות "על כן אראה מה ישים ד' בפי הוא יצילני ממכשול", ובהמשך דבריו שם נטה להתיר את הדבר אך בתנאי שאפיית מצות אלו תהיה ככל הלכות מצה וחוקת הפסח ללוש במים שלנו ומים קרים ובלי מלח ובמקום הראוי לאפיית מצה ממש ובכל אופן תיקוניהם, ועוד כתב שיהיו המצות עבות שלא יתחלפו במצות העשויות מקמח חיטים, ואולם במאמר מרדכי (סימן לב) כתב לאסור את המצות הללו העשויות מקטניות, וכן כתב בשו"ת מהרי"א ז"ע ענין (מסטר"י, תלמידו של הקצות החושן, סימן עא) לאסור בתוקף רב, ובשדי חמד (אספ"ד מערכת חומ"ץ סימן ו אות ב) הביא את דברי הפרי מגדים (א"א סימן תמד סק"ב) שכתב "ומצה ממיני קטניות טטרכי וכדומה, מותר לאכול בערב פסח", ודקדק השדי חמד שלא התיר הפרי מגדים אלא בערב הפסח, אבל לא בפסח עצמו, ואולם הביא שם שו"ת יד יוסף (סימן כה) ובית דוד (סימן רמו) שלמדו מדברי הפרי מגדים להתיר גם בפסח עצמו, ותמה השדי חמד שמדקדוק דברי הפרי מגדים נראה שלא התיר אלא בערב פסח ולא בפסח עצמו, ונמצא שלדעת המתירים הקטניות מותרות לאכילה כמצות ושוב אין לדון בהם משום מוקצה, ואולם כבר נהגו העולם שלא לאכול קטניות כלל גם כאשר מכין מהם מצות ולכן עדיין יש לדון שנאסרו כדון מוקצה.

ולכאורה אחר שהתבאר שהקטניות אסורות לגמרי באכילה בפסח, יהיה דינם תלוי במחלוקת הראשונים במסכת שבת (מו ע"ב) לגבי אשה שנדרה שלא לאכול פירות מסוימים, שדעת התוספות (ד"ה מי) שכיון שהפירות ראויים לאחרים אין זה מוקצה, ואילו הרמב"ן (שם מז ע"א) והר"ן (כא ע"א מדפי הרי"ף) חלקו שהפירות מוקצים כיון שאסורים לה, ולהלכה כתב הפרי מגדים (א"א סימן שח סקע"ט) וכן הוא במשנה ברורה (שם ס"ק קע), ואם כן כיון שהקטניות ראויים לאחרים שמנהג הספרדים לאכלם לכן אין בהם משום מוקצה, אלא שהחזון איש (סימן מג סק"כ) כתב שיש ליישב דברי הר"ן עם התוספות שאינם חולקים אלא שדברי התוספות אמורים באופן שאינה רוצה להישאל על נדרה אלא דעתה לתת לאחרים שבזה אין זה מוקצה שהרי זה עומד לאחרים המותרים בפירות אלו, ואילו דברי הר"ן אמורים באופן שדעתה להישאל על נדרה ורוצה לשמור את הפירות לעצמה שבאופן זה הפירות מוקצים כיון שהם אסורים לה בשבת, ובזה תירץ את דברי הר"ן מהמבואר בגמרא בשבת (קכז ע"ב) שתרומה טהורה הנמצאת ביד

החמץ בשבת אף שהיה אסור באכילה בבין השמשות ויאסר כל השבת משום מיגו דאיתקצאי, כיון שלא היה אסור בבין השמשות מחמת השבת אלא מחמת ספק פסח והרי זה מוקצה מחמת יום שעבר שאינו מוקצה כאמור, וכן כתב החזון איש (או"ח סימן מט סקט"ו) לגבי מצה שרויה לנוהגים בה איסור שאינה אסורה משום מוקצה לשבת שאחר שביעי של פסח כיון שאיסורה בשעת בין השמשות הוא מחמת היום שעבר, ואמנם לגבי חמץ גמור האסור מדאורייתא החמיר השער המלך (הלכות יום טוב פ"א הכ"ד) דיש מוקצה מחמת יום שעבר, וכן כתב הפרי מגדים (פתיחה להלכות יום טוב החלק הב' אות יז, וציין לזה במשבצ"ז סימן תצח סק"ב), וכל זה אינו עניין לקטניות שאיסורם מצד מנהג ובזה וודאי שלא נאמר מוקצה מחמת היום שעבר.

לבשל קטניות בשביעי של פסח לצורך השבת שאחריו

שאלה: האם מותר לאשכנזים הנוהגים שלא לאכול קטניות בפסח לבשל בשביעי של פסח קטניות לצורך השבת שאחריו.

תשובה: יש להימנע מלבשל קטניות בשביעי של פסח לצורך השבת, שכן יש שנקטו שבכל דבר האסור באכילה אסור גם לבשלו מחשש שמא יבוא לאכול.

מקור הדין: בשאלה זו יש לדון בכמה נידונים:

א. כיון שהקטניות אסורות באכילה בשביעי של פסח אם הם מוקצים ואסורים בטלטול ביום טוב.

ב. כיון שאסורים באכילה בשביעי של פסח לא יועיל עירוב תבשילין להתיר לבשלם בשביעי של פסח לצורך שבת שכן כל טעם היתר עירוב תבשילין הוא מדין 'הואיל' שיוכל לאוכלם ביום טוב, ובקטניות לא שייך 'הואיל'.

ג. אם בכלל איסור אכילת הקטניות נאסר גם בישולם בכל ימות הפסח שמא יבוא לאוכלם, [או שמא נאסרה גם עצם השהייתם כדין בל יראה].

נידון א. אם הקטניות יש בהם מוקצה בשביעי של פסח עצמו כיון שאינן ראויות לאכילה כלל, כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ג סימן ל) שאין בקטניות משום מוקצה כיון שיכול לקלותם באש בלי מים שאין בזה חשש חימוץ, והביא שם שכן כתב רבי חיים פלאג'י בספרו לב חיים (ח"ב סימן צד) שמותר לקלות אורז באש ולאחר מכן לבשלו, ואולם כתב שם בסוף דבריו "מיהו עדיין אני מסתפק בדבר זה לאשכנזים דאפשר אינו מותר להם לקלות האורז ולבשלו משום מראית העין דהרואהו אחר בישול אינו יודע שקלו אותו קודם, אלא חושב שעבר על דברי חכמים שאסרו להם הבישול באורז", ועיין במרחשת (סימן ג) שנטה להתיר באופן שחלט את הקטניות ברותחין, ואולם במשנה ברורה (סימן תנג סק"ז) כתב שבשעת הדחק כשאין מה לאכול מותר לבשל כל מיני הקטניות, והוסיף שם שגם באופן זה יש לנהוג כמו שכתב החתם סופר (שו"ת או"ת סימן קכב) שיחלוט את הקטניות תחילה ברותחין, והרי שלא התירו בקלייה או חליטה אלא בשעת הדחק שאין מה לאכול, אבל בלא זה אין היתר כלל, ואם כן נאסרו הקטניות משום מוקצה בשביעי של פסח, אלא שמלבד האופן האמור בחליטת הקטניות במים רותחים דנו עוד הפוסקים להתיר את אכילת הקטניות בלא חימוץ כלל להכין מהם מצות כמו המצות הנעשות מקמח חיטים, וכן כתב בשו"ת פני יצחק (לרבי יצחק אייזיק מויעטעפסק תלמידו של הגר"ז) שכך הייתה דרכם של רבותינו במעזריטש

צריכים ביאור שאף שאינו תאב בעצמו או מין שאינו אוהב לעצמו, כמו כן יכול לבשל להם דבר שהוא עצמו אינו אוכלו, אלא שבבן איש חי (שנה ראשונה פרשת צו אות מא) כתב שהנהוג לאיסור באכילת אורז לא יוכל לבשלו למי שנוהג בו היתר שהרי הוא כמתענה, וכתב שם עוד שאם אכל בשר ששעות לפני סוף יום טוב לא יוכל לבשל תבשיל חלבי כיון שאינו יכול לאוכלו והרי הוא כמתענה לגבי תבשיל חלבי, וכדבריו הביא במחזיק ברכה (סימן תסז סק"ו) בשם הכנסת הגדולה (שו"ת סימן סב), ואולם המחזיק ברכה שם ובשו"ת האלף לך שלמה (סימן שמג) כתבו לחלוק על דברי הבן איש חי כאמור שכל דברי מהרי"ו וויל נאמר רק באדם שאין לו היתר בישול כלל ולכן אינו יכול גם לבשל לאחרים, אבל אדם שהותרה לו מלאכת מבשל לצורך אוכל נפש מותר לו גם לבשל לאחרים, והוסיף שם רבי שלמה קלוגר שיש לצרף לזה גם את דעת הסוברים שלהלכה צרכי שבת נעשים ביום טוב ודין העירוב הוא להיכר, ואין צריך הואיל ויבואו אורחים בכדי להתיר הבישול מיום טוב לשבת, ובדברי הבן איש חי מבואר שנקט שדנים את היתר הבישול כלפי כל מין ומין בפני עצמו, ומין שאינו ראוי לו עצמו לאכילה אין בו היתר בישול ולכן אינו יכול לבשלו גם לאחרים וממילא אין הואיל ולא יוכל לבשלו מיום טוב לשבת.

ובחידושי רבי עקיבא איגר (ביצה יב ע"ב) כתב לדון לגבי הדין המבואר ברמ"א (סימן תסז ס"ח) שנהגו שלא לאכול שום פירות יבשים בפסח, וביום טוב האחרון של פסח נהגו לאוכלם, וכתב רבי עקיבא איגר לדון כאשר יום טוב שני חל בשבת שיאסר להכין פשטידא בצמוקים ביום טוב ראשון לשבת שהרי לא שייך בזה הואיל שכן האורחים לא יאכלו בשביעי של פסח צמוקים, וכתב שם רבי עקיבא איגר שיהיה מוכרח מזה כסברת השאגת אריה (סימן קח) שאומרים הואיל שיבואו אורחים ויעברו על איסור דרבנן, ושוב כתב רבי עקיבא איגר שכיון שהחומרא באכילת צמוקים אינה אמורה בחולה אפשר לומר הואיל ויבוא חולה שאין בו סכנה ויאכלנו בהיתר, ובשו"ת חתם סופר (או"ח סימן עט) הביא החתם סופר את דברי חמיו רבי עקיבא איגר, וכתב החתם סופר לחלוק על דבריו שאף שחולה שאין בו סכנה הוא דבר השכיח אין זה שכיח שיצטרך החולה פירות יבשים בדווקא, ובתוספות בפסחים (מו"ע"ב ד"ה רבה) הצריכו שתהיה המלאכה עצמה שבא לעשותה דבר השכיח, ובדבריהם מבואר לכאורה שלא כדברי הבן איש חי האמורים וכל דבריהם נסובים רק אסחולה שכיח או לא, אבל אם היה חולה שכיח לדעת שניהם אומרים הואיל ויבוא חולה, ולדברי הכנסת הגדולה והבנאישי חי כל שאין לו היתר לבשל לעצמו אינו יכול לבשל לאחרים וממילא לא שייך הואיל כלל.

ובשו"ת דובב מישרים (ח"א סימן מט) כתב להקשות על עיקר דברי רבי עקיבא איגר והחתם סופר שדנו בזה ולא הביאו את דברי המגן אברהם (סימן תנט סקי"ג) שהקשה על דברי הרמ"א שם שכתב שאם נשאר שירי בצק על הסכין יאפה את הבצק בכדי שלא יחמיץ, והביא שם המגן אברהם מהמהרי"ל שכתב שמכל מקום אסור לאכול את הבצק כיון שאינו נאפה טוב, והקשה המגן אברהם שלדבריו יהיה אסור לאפות את הבצק שהרי אינו ראוי לאכילה ביום טוב, ותירץ המגן אברהם שכיון שחומרא בעלמא הוא מותר לאפותו, ולדבריו גם בפירות יבשים שאין אוכלים אותם משום חומרא ולא מעיקר הדין יהיה מותר לבשלם ביום טוב, וממילא גם להכין מהם לצורך שבת, אלא שכבר כתב המחצית השקל שם שדברי המגן אברהם

והדברים מבוארים לכאורה בדברי החזון איש (או"ח סימן מט סקט"ז) שהובאו לעיל שכתב לגבי הנהגים לאסור מצה השרויה במים בפסח אם מותרים לבשל בשביעי של פסח לצורך השבת שאחריו, וכתב החזון איש במסקנת דבריו שם שכיון שנהגים היתר באחרון של פסח מוכח שאין מנהגם מן הדין אלא בתורת חומרא ושוב אין בזה משום מלאכת יום טוב, ולכאורה כוונתו שאין זה אוסר עליהם לבשל לאחרים הנהגים בזה היתר וממילא יש להם הואיל להתיר להם לבשל גם לצורך שבת, ומשמע בדבריו שאם היו נוהגים כן מן הדין אסורים לבשל גם לאחרים הנהגים היתר, ושוב יש לדון באיסור הקטניות אם דנוהו כאיסור גמור מן הדין או כחומרא וכאיסור פירות יבשים ומצה שרויה, והנה לגבי אחרון של פסח כתב המשנה ברורה (סימן תנג סק"ז) שאסרו את הקטניות גם באחרון של פסח, ומשמע שנקטו כן לאיסור יותר משרויה ופירות יבשים שנהגו בהם היתר באחרון של פסח.

ותחילת הנידון בכל זה הוא בגדר איסור הקטניות, והנה המקור הקדום ביותר למנהג איסור אכילת הקטניות הוא בדרשות רבי אליעזר בעל הרוקח שכתב "ומה שאין אוכלין פולין ועדשים מפני שיש בהן חיטים", ולאחריו הובא המנהג בהגהות לסמ"ק (מצווה רכב) הובאו דבריו גם במרדכי (פסחים סימן תקפח) שהעתיק מה שכתב גיסי הר"ר יצחק מקורביל בספר המצוות הקצר אשר יסד, וכן הביא הבית יוסף (סימן תנג) בשם הגהות מיימוני בשם הסמ"ק, ובטעם האיסור כתב הסמ"ק שהקטניות דומות לדגן בשלשה דרכים א. דכיון דקטניות מעשה קדירה הוא ודגן מעשה קדירה אילו נתיר אכילת קטניות שמא יבואו להחליף ולהתיר דייסא, ב. שהקטניות מידי דמידגן כמו חמשת המינים וכמבואר בגמרא מסכת בבא מציעא (פז ע"א), ג. שיש מקומות שרגילים לעשות מהקטניות פת כמו מחמשת המינים ויבואו להחליף למי שאינם בני תורה, ובטור (שם) כתב הטעם שמיני חיטים מתערבים בהם, ובמשנה ברורה (סימן תנג סק"ו) הביא את טעמים אלו, ובביאור הלכה (שם ס"א) הביא טעם נוסף מרבינו מנוח שיש מיני חיטים שבשנים שאינם כתיקונם משתנות ונראות כמו זרעונים ויש לחשוש שיבואו לאכלם בפסח, ולכן אסרו את כל מיני הקטניות, ובבית יוסף אחר שהביא את דברי הסמ"ק כתב 'ולית דחש לדברים הללו זולתי

האשכנזים, וברמ"א (שם) כתב 'ויש אוסרים והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות.'

ובפרי חדש (סימן תנג סק"א) הביא סמוכין לאיסור הקטניות מגמרא בפסחים (מ ע"ב) וכן הביא בביאור הגר"א שם.

ובגדר האיסור כתב המהרי"ל (הלכות מאכלות אסורות בפסח עמוד לו) שהוא בכלל לא תסור והאוכלו חייב מיתה, והובאו דבריו בשערי תשובה (סימן תנג סק"א), ואולם בחיי אדם (כלל קכז ס"א) כתב שאין בזה משום לא תסור אלא משום אל תטוש, שמנהגים שנהגו בהם אבותינו אסור לשנות משום אל תטוש תורת אמן, ורק בגזירות וסייגים שגזרו חז"ל או אפילו הגאונים שבזמנינו לעשות בהם סייג לתורה עובר בהם על לא תסור, ואמנם בנשמת אדם (כלל קיט אות כ) כתב דיש לזה תוקף של איסור דרבנן, וכן נראה בחתם סופר (שו"ת או"ח סימן קכב) שכתב שהוא כמנהג שהתפשט בכל ישראל, שכן מתחילה העמידו את התקנה רק לארצות אשכנז ושם התפשט המנהג בין כולם וכמבואר בתוספות בגיטין (לו ע"ב ד"ה אלא), והרי זה בכלל המבואר ברמב"ם (הלכות ממרים פ"א ה"ב) שהדברים שעשאו משום סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגדרות התקנות והמנהגות כל אחד מאלו השלשה דברים מצווה לשמוע להן והעובר על על אחד מהן עובר בלא תעשה, ובסוף דברי הנשמת אדם כתב שאף אם נדון את איסור הקטניות כנדר הרי זה כנדר שנדרו רבים שצריך חרטת כולם, ומשמע שנסתפק אם יש לזה תוקף של איסור דרבנן שיש בו איסור לא תסור, או כנדר שנדרו רבים שאין לו התרה, או כמנהג שנהגו בו שיש בו משום אל תטוש.

ונמצא שגדר איסור הקטניות אם הוא נידון כאיסור גמור מן הדין או רק כדבר הנדור תלוי בדברי האחרונים, ולדברי המהרי"ל שכתב שהוא איסור גמור ועובר בו על לאו דלא תסור, ואינו דומה למנהג איסור שרויה או פירות יבשים, נראה שלדעת הן איש חי יהיה אסור למי שנהג באיסור אכילת קטניות לבשל לאחרים שנהגים בו היתר וממילא גם לא יהיה הואיל להתירו לבשל מיום טוב לשבת וכמו שכתב בהדיא הן איש חי, אבל למה שהסתפק הנשמת אדם שיש לזה רק תוקף של מנהג שעובר בו על אל תטוש אפשר שאין זה איסור גמור האוסרו בבישול וכמו שנראה מבואר בחזון איש.

ואולם למסקנת הדברים נראה שכיון שכל עיקר חומרת מהר"י וויל שהביא הרמ"א פקפקו בה האחרונים כמו שהביא המשנה ברורה, ובמשנה ברורה הכריע בזה שמי שאין לו אחרים שיבשלו לו יכול לבשל בעצמו, ועוד יש לדון בחידושם של הכנסת הגדולה והבן איש חי שהוסיף לדברי מהר"י וויל שמי שאסור במאכל מסוים הרי הוא כמתענה וכמו שכבר חלקו עליהם המחזיק ברכה ורבי שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה, ועוד יש לדון שאף אם נסכים כדברי הן איש חי עדיין שמה אין דבריו אמורים אלא בדבר האסור מן הדין, ולא בדבר שהחמירו בו שלא לאוכלו, ושמה קטניות איסורם רק בתורת מנהג של חומרא ולא כאיסור מן הדין, ועל כן נראה שמן הדין יש להתיר מדין עירוב תבשילין לבשל קטניות מיום טוב לשבת, ואולם יש עדיין מקום להחמיר בזה מהטעם שיתבאר בסמוך שבכלל איסור הקטניות נאסר גם לבשלם בכל ימות הפסח מחשש שמה יבוא לאוכלם, ועל כן יש לצרף טעם זה לאיסור עם החשש משום עירוב תבשילין כמבואר.

נידון ג. בחומרת איסור הקטניות אם בכלל תקנת איסורם היה גם שלא להשהותם בביתו כדין בל יראה ובל ימצא נחלקו הפוסקים בתרומת הדשן (סימן קיג) נשאל אם מותר להשהות קטניות בפסח וכתב להשיב שמותר והביא שם שכן השיב אחד מהגדולים בתשובה וכתב טעם לדבריו שהרי רבינו יחיאל וחבריו מתירים את הקטניות אפילו באכילה, וכיצד הם יאכלו ואנחנו אף לא נשהה, וכן כתב גם בשו"ת מהרי"ל (החדשות סימן נ), אולם בלקט יושר (חלק א עמוד עד ענין ג) הביא שהרב רבי שלום מצריך לבערם, ושוב הביא שלשנה אחרת לא אמר רבי שלום לבער אלא אגסים בחרדל שרגילים לאכלם בכל השנה וסיים שם שלכן ראוי לנהוג איסור בעירו, וברמ"א (סימן תנג ס"א) כתב להלכה שמותר להשהות את הקטניות בפסח, ובחק יעקב (סק"ח) הוסיף לבאר את החידוש בדבריו שמותר להשהותם ולא גזרו בהם שמא יבוא לאוכלם כיון שאין בהם איסור מן הדין, ובמשנה ברורה (סקי"ב) הוסיף עוד מהמגן אברהם שמלבד מה שמותר להשהותם גם מותר ליהנות מהם.

ואולם עדיין יש לדון אחר שמותר להשהותם אם מותר לבשלם בפסח, או שאסור לבשלם שמא יבוא לאוכלם, ובהלכות קטנות (סימן קיא) כתב שממה שראינו שהחמירו לבער החמץ מה שאין כן בשאר איסורים, והטעם מבואר בתוספות (פסחים ב ע"א ד"ה אור) דחמץ לא בדילי אינישי מיניה, שרגילים לאוכלו כל השנה ויש חשש שמא יבוא לאוכלו, מטעם זה יש לאסור גם לבשל קטניות בפסח שמא יבוא לאוכלם כיון שלא בדילי אינישי מיניה ויש לחוש שמא יבוא לאוכלו, ואולם במחזיק ברכה (סימן תסז סק"ו) כתב שאף שקבלו שלא לאכול קטניות לא קיבלו עליהם איסור להשהות הקטניות או לבשלם דכיון שרבים אוכלים אותם די לנו בזה שאין אוכלים אותם ואין צריך להחמיר עוד שלא להשהותם או לבשלם, וכעין מה שכתב התרומת הדשן לגבי השהיית הקטניות שכיון שיש מן הגדולים שהתירו לאוכלם כיצד הם יאכלו ואנחנו לא נשהה, ועוד הוסיף במחזיק ברכה לדקדק כן מדברי הכנסת הגדולה (שו"ת סימן סב) שכתב הטעם לאסור בישול בשביעי של פסח לצורך השבת רק משום עירוב תבשילין ולא משום איסור לבשל קטניות בפסח, ומשמע מדבריו שבחול המועד מותר לבשל קטניות לצורך השבת ואין איסור בעצם בישול הקטניות בפסח, וכתב המחזיק ברכה שאם היה מקום לחשוש שמא יבוא לאוכלו אם כן היה אסור גם להשהותו כמו שאסרו בחמץ שצריך לבערו ואין סומכים על ביטולו, ובציץ הקודש (סימן לה סקט"ז) כתב להסכים לדברי ההלכות קטנות, ואף שהתירו להשהות קטניות אין זה ראייה שמותר גם לבשלם, ואמנם בחמץ עצמו מכח החשש שמא יבוא לאוכלו הצריכו לבערו ובקטניות התירו להשהותם, ואולם עדיין בשעה שמתעסק בו לבשלו יש לחשוש שיבוא לאוכלו יותר מאם משהה אותו בביתו, וכפי שמתבאר מדברי הגמרא בפסחים (יא ע"א) שהיו גוזרים לאסור לבשל תבואת חדש מחשש שמא יבוא לאוכלו והטעם שלא גזרו משום עולי רגלים, וכן בחמץ לאחר הפסח שאיסורו מדרבנן היו גוזרים שלא לבשלו שמא יבוא לאוכלו, אם לא הטעם דהוא עצמו מחזר עליו לשורפו, וכן מבואר גם בגמרא בחולין (וע"ב) שאשת חבר טוחנת עם אשת עם הארץ בזמן שהיא טמאה אבל לא בזמן שהיא טהורה ופירש רש"י שם שכיון שבסתמא נוגעת יש לחוש שמא תשכח ותאכל.

ועוד הביא שם מדברי הרמ"א (סימן תריב ס"י) שכתב שמותר ליגע ביום הכיפורים באוכלין ומשקין וליתן לקטנים, ואין

בו, אבל בדבר שאין דרכם בכך לא גזרו, ומה שגזרו באשת חבר זהו רק בנשים שרגילות לאכול זו עם זו ויש חשש שתאכל עמה, והביא שם שכן כתב בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ג סימן שלא) בשם ספר כנפי יונה (סימן פח ד"ה בספר) שיש להקל, שכדאי המה המתירים לאכול גבינה אחר בשר להקל, וכן הוא מנהג העולם שבני הבית עוסקים בסעודה לצורך הלילה במאכלי חלב אף שאכלו בשר בצהרים ואין פוצה פה ומצפצף, וכתב שם היד אפרים בסוף דבריו שמכל מקום נראה שבמאכלים שדרך המתעסק בהם לאכול בשעת מלאכתו שיש לחוש שמתוך שטרוד בעבודתו יבוא לאכול והרי זה כמו המבואר בגמרא בחולין באשת חבר שלא תטחן עם אשת עם הארץ, ולכן יש להחמיר שלא להתעסק בהם בתוך שש שעות לאכילת הבשר, ושוב כתב שאם שנים עוסקים ויודעים זה מזה שאכלו בשר וודאי אין להחמיר שיזכירו אחד לשני כמבואר בשולחן ערוך (סימן רעה ס"ב) לגבי קריאה לאור הנר בשבת, ובערוך השולחן (יו"ד סימן פח ס"א) גם כן כתב שלא מצאנו נזהרים בזה, ולדבריהם יש לומר גם לגבי איסור הקטניות שכדאי הם המתירים אכילת הקטניות לסמוך עליהם שיהיה מותר להתעסק בהכנת הקטניות.

אלא שבפרי מגדים (יו"ד סימן פח משבצ"ז סק"ב) גם כן כתב לחלוק על הבית יעקב במה שכתב שאסורים לשבת יחד שהעולם אינם נזהרים בזה, ומה שהביא הבית יעקב ראה מהגמרא בחולין כתב הפרי מגדים שאין לדמות עוסקים זה עם זה ליושבים זה עם זה, ומשמע בדבריו שכל שעוסקים יחד יש לחוש שמא יבוא לאכול, ולפי זה גם בקטניות כל שמבשל הקטניות יש לחוש שמא יבוא לאכול, ונמצא לכאורה שהדבר תלוי במחלוקת הפרי מגדים עם התשובה מאהבה והבית אפרים.

ואולם יתכן שגם לדעת התשובה מאהבה והבית אפרים יש לאסור בישול הקטניות בפסח שכל דבריהם אמורים לגבי המתנת שש שעות בין בשר לחלב שלדעת הרמ"א (יו"ד פט ס"א) הוא רק חומרא ואין זה מעיקר הדין, אבל בקטניות למבואר במהרי"ל שהוא איסור גמור לנוהגים כן והעובר על כך עובר על לאו דלא תסור וכמבואר לעיל יתכן שבזה אסורה ההתעסקות שמא יבוא לאכול, וכמבואר בגמרא בפסחים שהיו גוזרים בחמץ שעבר עליו הפסח אם לא שמחזר עליו לשורפו, וכיון שכן יש להחמיר שלא לבשל קטניות בשביעי של פסח לצורך השבת, בהצטרף לזה החשש מדין עירוב תבשילין שאין בזה הואיל וכמבואר.

חוששים שאם יגע יבוא לאכול או לשתות, ומקור דבריו בתרומת הדשן (סימן קמז), ובתרומת הדשן שם הביא מה שדרש אחד מן הגדולים לאסור לגעת באוכל ביום הכיפורים שמא יבוא לאכול כמו שאסרו בחמץ בפסח שגם ביום הכיפורים האוכל בכרת ולא בדילי מיניה, והביא שם התרומת הדשן דברי מהר"ח אור זרוע שכתב שמי שמתענה מותר לו להתעסק במאכל ומשתה ואינו דומה לנזיר שאסור להתעסק ביון, כי הנזיר מותר בכל מאכל ומשתה מלבדיין ולכן אם יתעסק ביון יש חשש שיבוא לשתותו ואילו המתענה שאינו אוכל כלל ומסיח דעתו לגמרי מאוכל ושתיה אין חשש שאם יתעסק באוכל ומשקה יבוא לאכול ולשתות, וכתב שם התרומת הדשן שמטעם זה מותר גם ביום הכיפורים לתת לקטנים אוכל ואין חשש שיבוא לאכול כיון שביום הכיפורים מסיח דעתו לגמרי מאוכל ושתיה, ומה שאין כן בחמץ בפסח שהוא כיון לנזיר ויש לחשוש שאם יתעסק בו שיבוא לאכול, ובט"ז (שם סק"ח) כתב חילוק נוסף בין יום הכיפורים לחמץ שביום הכיפורים אימת הדין עליו ולכן אין חשש שאם יתעסק שיבוא לאכול, ובמגן אברהם (שם סק"ו) הביא את דברי הר"ן ומגיד משנה שנקטו שכל מה שהתירו קניבת ירק ביום הכיפורים מן המנחה ולמעלה בכדי שלא יצטרך להכין הכל בערב ותהיה נפשו עגומה עליו, אבל קודם לכן אסור מחשש שמא יבוא לאכול (הובא במגן אברהם סימן תריא סק"ב), וכתב המגן אברהם שלדבריהם מבואר שאסור לגעת באוכל ביום הכיפורים, ובסוף דבריו שם כתב שיש לחלק בין נגיעה שמוותרת להתעסקות שאסורה מחשש שמא יבוא לאכול, והביא שם את דברי הירושלמי (מנחות פ"א ה"ז) שאם חל יום הכיפורים בשבת אין מחלקים את החלות אלא בערב שמא יאכל, וכן הביא האליה רבה (שם סק"ו) בשם מהרי"ל (הלכות יוה"כ אות ו) לאסור נתינת אוכל לקטנים כמבואר בירושלמי הטעם שלא חילקו לחם הפנים ביום אלא בערב, ומכל זה למדנו שיש לאסור להתעסק במאכל ומשתה האסורים לו בדבר שאינו בודל ממנו מחשש שמא יבוא לאכול, ואף בדבר שמותר להשתותו.

וביד אפרים (יו"ד סימן פח ס"ב) הביא את דברי הבית יעקב שכתב שמי שאכל בשר אסור לו בתוך שש שעות לשבת בשולחן אחד עם מי שאוכל גבינה שמא יבוא לאכול עמו, והביא לכך ראה מדברי הגמרא בחולין האמורה שאשת חבר לא תטחן עם אשת עם הארץ כשהיא טהורה, וכתב היד אפרים לחלוק על דבריו והוסיף וכתב שהאוכל בשר מותר לו גם בתוך שש שעות לעסוק במאכלי חלב וגבינה, ואין חוששים שמא יבוא לאכול ממנו דדווקא בדבר שהרגילות היא לפעמים שבשעת העסק הוא תאב לאכול ואוכל ממה שעוסק

מכירת חמץ
בבית מורינו הרב שליט"א
(רחוב דניאל 28 בני ברק)
טלפון מרכזיה
0733-260-800
כמו כן ניתן למכור חמץ במייל
6191265@gmail.com
לקבלת העלון בקביעות למייל
וכן להעברת שאלות למורנו הרב שליט"א
ניתן לפנות למייל זה
בכל ימות השנה

הוקדש ע"י ידידנו הרב שלמה בלאק וע"י ידידנו הרב שילה אריאל
הוקדש ע"י ידידנו הרב רפאל שחור לרפואת רחל בת יוכבד ולבנים יר"ש
לרפואת הילדה לאה רונית בת יעל בתוך שאר חולי ישראל

מספר הטלפון החדש 0733-260-800 • לקבלת העלון למייל שלחו הודעה לכתובת 6191265@gmail.com